

अन्तिम मस्यौदा

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति नेपाल

चैत्र २०६४

रणनीतिको सार-सङ्क्षेप

नेपाल भू-भौतिक (geophysical) तथा हावापानीसम्बन्धी प्रकोपहरू बारम्बार भइरहने मुलुक हो । प्राकृतिक विपत्तिहरूको सङ्घटासन्नता (vulnerability) का दृष्टिबाट तुलनात्मक रूपमा नेपाल एकदमै माथिल्लो श्रेणीमा पर्दछ । जनसङ्ख्या वृद्धि, अझ त्यसमा पनि विशेष गरी शहरी तथा शहर-उन्मुख क्षेत्रहरूमा भएको जनसङ्ख्या वृद्धिले गर्दा यस्तो जोखिमको वृद्धि तीव्र रूपमा भइरहेको छ । जोखिममा वृद्धि हुनुको अर्को महत्वपूर्ण कारण वर्तमान परिस्थिति, आवश्यकता, अवसर तथा स्रोतको उपलब्धताअनुरूप अनुकूल नीति तथा कानुनी वातावरणको अभाव हुनु हो ।

नेपालको राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (National Strategy for Disaster Risk Management in Nepal - NSDRMN) ले नीतिगत तथा कानुनी वातावरणमा सुधार ल्याउनका निमित्त मार्ग-दर्शन उपलब्ध गराएर तथा रणनीतिक वातावरणलाई प्राथमिकता प्रदान गरेर विपद्बाट उत्थानशील नेपाल (disaster resilient Nepal) को लक्ष्य हासिल गर्नका निमित्त आवश्यक परिवर्तनहरूलाई सहज बनाउने प्रयास गर्दछ । यो रणनीति तथा यसका साथसाथै यसलाई विकसित गर्ने क्रममा सम्पन्न व्यापक प्रक्रियाबाट दीर्घकालीन नीतिसम्बन्धी दस्तावेज तयार पार्न तथा विपद् न्यूनीकरणका लागि पर्याप्त मात्रामा गरिएका योजना तर्जुमा एवं कार्यान्वयन गरिएका गतिविधिहरूका आधारमा थप विकास गर्नका लागि लामो अवधिदेखि महसुस गर्दै आएको आवश्यकताको सम्बोधन भएको छ । त्यस्ता योजना तर्जुमा तथा गतिविधिहरूको कार्यान्वयन विगतमा, विशेष गरी प्राकृतिक विपद् न्यूनीकरण दशक (सन् १९९०-१९९९) प्रारम्भ भएपछिको समयमा नेपालमा गरिँदै आएका छन् । यस रणनीतिमा संस्थागत पुनर्गठन तथा विकास र विद्यमान नीति तथा कानुनी वातावरणमा रणनीतिक सुधारका लागि सुझावहरू प्रस्तुत गरिएका छन् । यस्ता सुझावहरू प्रस्तुत गर्नुको अभिप्राय सबै तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व-तयारी (Disaster Risk Reduction and Preparedness) को योजना तर्जुमालाई प्रोत्साहित गर्नका निमित्त एवं राष्ट्रिय विकास तथा गरिवी न्यूनीकरणको कार्यसूचीमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिलाई मूल प्रवाहमा ल्याउनका निमित्त सक्षम वातावरणको सिर्जना गर्नु हो । यसकारण यस रणनीतिले त्यस्तो मार्गको नक्साङ्कन प्रस्तुत गर्दछ जुन नक्साङ्कनले नेपालमा विपद्का जोखिमहरूको व्यवस्थापनका लागि योजना तर्जुमा गर्ने कार्य तथा कार्यान्वयन गर्ने दिशामा दीर्घकालीन मार्ग-दर्शन उपलब्ध गराउँदछ । यो रणनीति स्वयंमा कार्य योजना (plan of action) होइन, बरु सरकारी तथा गैर-सरकारी संस्थाहरूका विकाससम्बन्धी कुनै पनि क्षेत्रमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि यसपछि कार्य-योजनाको तर्जुमा गर्नका निमित्त यसले मार्ग-दर्शन उपलब्ध गराउँदछ । यो रणनीति विद्यमान कमी-कमजोरीहरूको गहन विश्लेषणमा आधारित छ र यसको उद्देश्य विपद् न्यूनीकरणका दुवै पक्ष अर्थात् विपद् न्यूनीकरण र आपत्कालीन परिस्थितिमा सहयोग तथा क्षमता अभिवृद्धिमा परिवर्तनको प्रक्रियाको शुरुवात गर्नु हो ।

नेपालको विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी यस रणनीतिमा नेपालको दशौं पञ्चवर्षीय योजना (सन् २००२-२००७) तथा अन्तरिम राष्ट्रिय विकास योजना (सन् २००८-२०१०) मा उल्लेख भएका नेपालका सरकार तथा जनताका भावना तथा आकाङ्क्षा पनि प्रतिबिम्बित छन् । यस रणनीतिको तर्जुमामा मार्ग-निर्देशक सिद्धान्तको रूपमा ती योजनाका प्रावधानहरूलाई लिइएको छ । एकातर्फ यस रणनीतिमा नेपालमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि सङ्गठित अवधारणाको आवश्यकतालाई सम्बोधन गरिएको छ र यसले सम्बन्धित राष्ट्रिय संस्थाहरूको अनुभव तथा क्षमतामा आधारित रही मुलुकका आवश्यकता तथा अपेक्षाहरू सुहाउँदा एवं यथार्थमा आधारित योजना तथा कार्यक्रमहरूको विकास तथा कार्यान्वयन गर्नका लागि रणनीतिक मार्ग-दर्शन उपलब्ध

गराउँदछ । अर्कातर्फ, यस रणनीतिमा मानव अधिकार तथा संरक्षण, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण, विकेन्द्रीकरण एवं स्थानीय स्व-शासन एवं मानवीय सुरक्षाजस्ता एक-अर्कासँग सम्बन्धित सवालहरूका सम्बन्धमा विविधव्यापी सिद्धान्तहरूको अनुसरण गरिएको छ र हरेक क्षेत्रगत (sectoral) योजना तथा कार्यक्रमहरूमा यी सवालहरूलाई मूल प्रवाहमा ल्याएर कार्यान्वयनका लागि सिफारिसहरू प्रस्तुत गरिएका छन् ।

यिनका अतिरिक्त, विपद् जोखिम न्यूनीकरणका दिशामा अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि तथा मञ्चहरूको माध्यमबाट नेपालले व्यक्त गरेका प्रतिबद्धता पूरा गर्ने कार्यलाई पनि यस रणनीतिले सहज बनाउँदछ । यस सम्बन्धमा ह्योगो कार्य संरचना (Hyogo Framework of Action – HFA) सन् २००५-२०१५ विशेष सान्दर्भिक छ । ह्योगो कार्य संरचना निर्दिष्ट समयावधिभित्र विपद् जोखिम न्यूनीकरणका निर्धारित लक्ष्यहरू हासिल गर्ने दिशामा सन् २००५ मा जापानको कोबेमा आयोजित संयुक्त राष्ट्रसङ्घको “समूहगत अवधारणा” (Cluster approach) बाट पनि निर्देशित छ र समन्वयात्मक प्रयासहरूका लागि सम्बन्धित नेपाली संस्थाहरू सदस्य भएको, समान स्तरका काम गर्ने समूहहरूको गठन गर्नका लागि यस रणनीतिमा सिफारिस गरिएको छ ।

विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी जिम्मेवारी वास्तवमा कुनै एक संस्थामाथि मात्र रहँदैन, अपितु यस्तो जिम्मेवारी धेरै संस्थाहरूले लिनुपर्दछ । यस्तो जिम्मेवारीको निर्वाहमा मुलुकभरका हरेक संस्थाका साथै प्रत्येक नागरिकको सहयोगको आवश्यकता पर्दछ । यसका अतिरिक्त, यस रणनीतिको सफल कार्यान्वयन सबै सरोकारवालाहरूका बीचमा आपसी विश्वास, समझदारी, स्वामित्व (ownership) तथा हरेकले यसलाई स्वीकार गर्ने कुरामाथि निर्भर रहन्छ । यस रणनीतिको विकास गर्ने प्रक्रिया त्यस्तो वि]वास तथा समझदारीको विकास गर्ने महत्त्वपूर्ण माध्यम रह्यो । गृह मन्त्रालयले यस अवधारणालाई अङ्गीकार गर्दै एक निर्देशक समिति (Steering Committee –SC) को गठन गरी यस रणनीतिको तर्जुमा गर्ने कार्यलाई नेतृत्व प्रदान गरेको हो । त्यस समितिद्वारा यसको तर्जुमा गर्ने प्रक्रियामा रेखदेख तथा मार्ग-दर्शन प्राप्त भएको थियो । निर्देशक समितिका सदस्यहरूमा विकाससँग सम्बन्धित मन्त्रालयका वरिष्ठ सरकारी अधिकारीहरू हुनुहुन्थ्यो । सरकारी, गैर-सरकारी, निजी क्षेत्र तथा प्राज्ञिक संस्था तथा सङ्गठनहरूद्वारा नीति, योजना, कार्यक्रम, अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता तथा उपलब्धिहरूका सम्बन्धमा उपलब्ध सामग्रीहरूको व्यापक अध्ययन गरी त्यस अध्ययनमा आधारित रहेर सबै क्षेत्रहरूमा विद्यमान कमी-कमजोरीहरूको विश्लेषण गरिएको थियो । विभिन्न मन्त्रालय तथा सरकारका विशिष्ट निकायहरूका ३२ जना वरिष्ठ अधिकारीहरूसँग पूर्व-निर्धारित ढाँचामा आधारित रही गरिएको अन्तर्वार्ताबाट विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सम्बन्धमा विद्यमान कमी-कमजोरी तथा चुनौतीहरूको पहिचान गर्न सहयोग प्राप्त भयो । यी अन्तर्वार्ताबाट पर्याप्त मात्रामा जानकारी प्राप्त भयो र यिनको फलस्वरूप गुणात्मक तथ्याङ्क तथा कार्यक्रमहरूको विकास गर्न सकियो । परिस्थितिको यस विश्लेषणबाट परिवर्तनका लागि सम्भावित क्षेत्रहरूका बारेमा गहन समझदारीको विकास गर्ने कार्यमा समेत सहयोग पुग्यो । विपद् जोखिम व्यवस्थापनका दृष्टिबाट सबल तथा दुर्बल पक्ष एवं अवसर तथा चुनौतीको विश्लेषणसहित एउटा राष्ट्रिय कार्यशाला र विशेष क्षेत्रहरू (sectors) सँग सम्बन्धित आठोटा कार्यशालाको आयोजना गरिएको थियो । कार्यशालाहरूमा सबै सरोकारवालाहरूका सम्बन्धित क्षेत्रका कार्यालयका प्रतिनिधिहरू सहभागी भएका थिए । यस्ता सरोकारवालाहरूमा सरकारका मन्त्रालय तथा विभागहरू, स्थानीय तहका सरकारी कार्यालयहरू, सङ्गठित क्षेत्र, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनहरू, गैर-सरकारी सङ्गठनहरू, समुदायमा आधारित सङ्गठनहरू, सङ्गटासन्न (vulnerable) समुदाय, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकाय तथा नेपालको विकासका साभेदार (दाताहरू) थिए । पाकिस्तान, भारत, श्री लङ्का तथा भुटानका राष्ट्रिय कार्यालयका संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रमका विज्ञ

व्यक्तिहरू तथा विपद् हेर्ने व्यक्तिहरूबाट नयाँ दिल्लीस्थित सङ्कटको रोकथाम तथा पुनर्लाभको एसियास्थित क्षेत्रीय कार्यालय (Bureau of Crisis Prevention and Recovery (BCPR) Asia Regional Office) को माध्यमबाट समन्वय गरी बाह्य समीक्षाको प्रक्रियाको माध्यमबाट समेत सुझावहरू प्राप्त गरिएका थिए ।

युरोपेली आयोगको मानवीय सहयोग विभाग (European Commission Humanitarian Aid Department) बाट आर्थिक सहयोग प्राप्त गरी नेपालस्थित संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रम (UNDP Nepal) बाट व्यवस्थापनमा सहयोग तथा प्राविधिक नेतृत्व उपलब्ध भयो । राष्ट्रिय भूकम्प प्रविधि समाज-नेपाल (National Society for Earthquake Technology – Nepal) ले प्राविधिक परामर्शदाताको रूपमा सेवा उपलब्ध गराएको थियो ।

यस दस्तावेजमा प्राकृतिक प्रकोप (natural hazards) तथा जोखिमका सम्बन्धमा पृष्ठभूमिसहित जानकारी उपलब्ध गराइएको छ, विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि विद्यमान संरचनाको विश्लेषण गरिएको छ, मुख्य सवाल तथा कमी-कमजोरीहरूको पहिचान गरिएको छ र संस्थागत संयन्त्र (institutional mechanism) का सम्बन्धमा सुझावहरू प्रस्तुत गरिएका छन् । त्यस्तो संस्थागत संयन्त्रको स्थापना गर्नु आवश्यक छ । यस रणनीतिमा विभिन्न क्षेत्रहरूसँग आपसमा सम्बन्धित (cross-sectoral) का साथै विशेष क्षेत्रसँग सम्बन्धित (sector-specific) आपसमा सम्बन्धित सान्दर्भिक सवालहरू (cross-cutting issues) का सम्बन्धमा रणनीतिक कार्यक्रमहरूको रूपरेखा पनि प्रस्तुत गरिएको छ । त्यस्ता रणनीतिक कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन “विपद्बाट उत्थानशील नेपाल” (Disaster Resilient Nepal) को दीर्घकालीन सोच हासिल गर्नका निमित्त गर्नुपर्दछ र तिनलाई सम्बोधन गर्नुपर्दछ । यस योजनामा छलफल गरिएका विषयहरूको सार-सङ्क्षेप तल प्रस्तुत छ :

विपद् जोखिम व्यवस्थापन: नेपालको परिस्थिति

नेपालले सामना गरिरहेका विभिन्न प्राकृतिक प्रकोपहरूको प्रकार, परिमाण तथा विभाजनको सङ्क्षिप्त विवरण यस रणनीतिमा प्रस्तुत गरिएको छ । नेपाल यस क्षेत्रमा सबभन्दा बढी जोखिम भएको मुलुकमा पर्दछ र यसबाट उत्पन्न हुने सङ्कटासन्नताका विविध कारक तथ्यहरूका बारेमा मुलुकमा हरेक वर्ष बढ्दै गइरहेका विपद्का जोखिमहरूका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्नका लागि छलफल गरिएको छ । विपद्का विगत तीन दशकका तथ्याङ्कहरूले विपद्का घटनाहरूको सङ्ख्या तथा तिनबाट पर्ने प्रभाव-दुवै दृष्टिबाट विपद्हरू बढ्दै गइरहेका देखाउँदछन् । विपद्बाट पर्ने प्रभावहरूलाई चाहिँ विपद्बाट भएका मृत्युका दृष्टिबाट देखाइएको छ । विपद् तथा अन्य सामाजिक एवं आर्थिक सवालहरूका बीचमा विद्यमान सम्बन्धका बारेमा पनि चर्चा गरिएको छ । यी विवरणबाट विपद् जोखिम व्यवस्थापनको नयाँ अवधारणा तथा यस व्यवस्थापनसम्बन्धी संस्थागत, कानुनी तथा नीतिगत संयन्त्रलाई पुनर्गठन गर्नुपर्ने आवश्यकता एवं विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि नयाँ रणनीति अवलम्बन गर्नुको औचित्य प्रमाणित हुन्छ ।

विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि संस्थागत तथा कानुनी व्यवस्था

विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि विद्यमान संस्थागत तथा कानुनी व्यवस्थाको विश्लेषण तथा यस्तो व्यवस्थापनका सान्दर्भिक सवाल तथा विकासका अन्य क्षेत्रहरूलाई नियमित गर्ने गरिबी न्यूनीकरण तथा वन विज्ञान वातावरणसँग सम्बन्धित प्रचलित नीतिहरूको पहिचान प्रस्तावित संस्थागत संरचना तथा विपद् जोखिम

व्यवस्थापनसम्बन्धी अवधारणा विकास गर्नका लागि पृष्ठभूमिका रूपमा गरिएको छ । राष्ट्रिय संरचनामा गुणात्मक परिवर्तनलाई शुरूवात गर्ने प्रयास प्रस्तावित संरचनामा गरिएको छ र यस्तो नयाँ संरचना प्रभावकारी सहयोगका लागि मुलुकमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी क्षमता तथा पूर्व-तयारीलाई तदारूकताका साथ अभिवृद्धि गर्न सक्षम हुनेछ । राष्ट्रिय संस्थागत संरचनाको तर्जुमा त्यस किसिमबाट गरिएको छ जसले गर्दा विपद् जोखिम न्यूनीकरणको प्रक्रियाको सूत्रपात गर्न तथा त्यस प्रक्रियामा सहयोग उपलब्ध गराउन, जिम्मेवारीलाई विकेन्द्रित गर्न, सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको सहभागिता तथा संलग्नताका लागि क्षेत्रहरू खुला राख्न तथा समुदायको तहदेखि जिल्ला तथा केन्द्रीय सरकारको तहसम्म – सबै तहमा राष्ट्रिय रूपमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी क्रियाकलापहरूलाई समन्वय गर्न सो संरचना सक्षम हुनेछ । नयाँ संरचनाबाट केन्द्रीय निकायका अधिकारहरूको अभिवृद्धि गर्ने तथा यसका साथै राष्ट्रिय शासन-संयन्त्र तथा विकास कार्यक्रमहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई एकीकरण गर्नका निमित्त त्यस्तो क्षमतालाई सुनिश्चित गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । यस्तो व्यवस्थाबाट कार्यक्रमको तहमा समन्वय तथा सहक्रियाको विकास (synergy development) लाई लागू/सहजीकरण गरिनेछ । प्रस्तावित संस्थागत संयन्त्रको तर्जुमा गर्ने समयमा क्षेत्रीय यथार्थ तथा क्षेत्रीय-उपक्षेत्रीय सहयोग तथा समन्वयको स्थापना गर्नुपर्ने आवश्यकतामाथि पनि ध्यान दिइएको छ ।

प्रस्तावित विपद् जोखिम व्यवस्थापनको संरचनाबमोजिम राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन आयोग (National Commission for Disaster Risk Management) सबभन्दा माथिल्लो तहको संस्था हुनेछ र यसका जिम्मेवारीहरू (क) विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सम्बन्धमा राष्ट्रिय नीतिहरूको अनुमोदन गर्ने तथा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी राष्ट्रिय योजना तथा कार्यक्रमहरूमा स्वीकृति प्रदान गर्ने, (ख) स्रोत जुटाउने तथा परिचालन गर्ने कार्यसम्बन्धी व्यवस्थापनलाई मार्ग-दर्शन गर्ने तथा रेखदेख गर्ने र प्रकोप जोखिम व्यवस्थापनका क्षेत्रमा द्विपक्षीय, उप-क्षेत्रीय, क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका लागि नीतिगत निर्देशन उपलब्ध गराउने हुनेछन् ।

देशका प्रधानमन्त्रीद्वारा राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन आयोगको अध्यक्षता गरिनेछ र संसद्मा विरोधी दलका नेता यसका उपाध्यक्ष हुनेछन् भनी यस संरचनामा प्रस्ताव गरिएको छ । आयोगका प्रस्तावित सदस्यहरूमा मन्त्रीहरू, प्रधान सेनापति, प्रहरी प्रमुखहरू तथा नागरिक समाजका दुई जना प्रतिनिधि छन् । थप एक जना सदस्यको मनोनयन अध्यक्षबाट गरिनेछ ।

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन आयोग सर्वोच्च निकाय हुनेछ र यसको बैठक वर्षमा एक पटक बस्ने छ । यसको बैठकमा विपद् जोखिमका सवालहरू तथा राष्ट्रिय तहमा यसको कार्यान्वयनको अवस्थाका बारेमा छलफल गरिनेछ, विपद् व्यवस्थापन तथा जोखिम न्यूनीकरणका योजना तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका लागि नीतिगत निर्देशन यस आयोगले उपलब्ध गराउनेछ र आपत्कालीन परिस्थितिलाई सम्बोधन गर्नका निमित्त प्रभावकारी संयन्त्रको स्थापना गरिएको छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ । ठूला विपद् परेको समयमा अथवा त्यस्ता विपद्पछि विपद्को समयमा गरिएको सहयोगको अनुगमन अथवा आवश्यकताबमोजिम आपत्कालीन सहयोगका निमित्त आकस्मिक योजनाको अनुमोदनको प्रयोजनका निमित्त पनि यस आयोगको बैठक बस्न सक्नेछ । यस आयोगले विपद् जोखिम व्यवस्थापनको योजना तर्जुमा गर्न तथा त्यसको कार्यान्वयन सुसङ्गत, सुसङ्गठित तथा समन्वयात्मक किसिमले गर्नका लागि आवश्यक स्रोतको विनियोजन गर्नेछ तथा राष्ट्रिय जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण (National Authority for Disaster Risk Management) लाई निर्देशन दिनेछ । यसरी

विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी योजनाको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नका लागि एकदमै आवश्यक उच्च तहको राजनीतिक सहयोगलाई यसले सुनिश्चित गर्नेछ। यसले सुनिश्चित गर्नेछ कि राष्ट्रिय प्राधिकरणले आवश्यक रणनीति, मानदण्ड तथा निर्देशिकाहरूको विकास गर्नेछ, र क्षमता अभिवृद्धि तथा आपत्कालीन सहयोगका निमित्त योजना तथा कार्यक्रमहरूको तर्जुमा गर्नेछ। आवश्यकताबमोजिम सरकारी कर्मचारीतन्त्रको भित्र र/अथवा बाहिरबाट सदस्यहरू भएको प्राविधिक समितिहरूको गठन पनि गर्नेछ।

यस संस्थागत संरचनामा जिल्ला विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण (District Authority for Disaster Risk Management) तथा नगरपालिका विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण (Municipal Authority for Disaster Risk Management) को पनि परिकल्पना गरिएको छ। जिल्ला तथा नगरपालिकास्तरीय प्राधिकरणहरू जिम्मेवारीका दृष्टिबाट राष्ट्रिय प्राधिकरणजस्तै हुनेछन् तर तिनीहरूको कार्यक्षेत्र भने विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी गतिविधि तथा आपत्कालीन सहयोगका लागि जिल्ला तथा नगरपालिका तहमा सीमित हुनेछ।

स्थानीय स्तरमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा आपत्कालीन सहयोगका लागि जिम्मेवार भनी प्रस्तावित गरिएको सबभन्दा तल्लो निकाय भनेका गाविसहरू हुन्। तिनका जिम्मेवारीहरूमा विपद्का घटना तथा तिनका प्रभावको सूची तयार पार्ने, स्थानीय तहका प्रकोप तथा जोखिमको निर्धारण गर्ने, विपद्का बारेमा चेतना उत्पन्न गर्ने, कार्यान्वयन गर्ने, समुदायमा आधारित विपद् जोखिम व्यवस्थापन, गाविसस्तरीय विपद् जोखिम व्यवस्थापनको योजना तर्जुमा गर्ने कार्य पर्दछन्। त्यस्तो योजना तर्जुमा गर्ने कार्यअन्तर्गत विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा आपत्कालीन सहयोगका लागि क्षमता अभिवृद्धि, राहत एवं हल्का खोजी तथा उद्धार (light search and rescue) का लागि आवश्यक सामान पहिले नै भण्डारण गरिराख्ने व्यवस्था तथा आपत्कालीन

गोदामको व्यवस्थापन र विपद्का लागि स्वयंसेवक कार्यक्रमको विकास एवं कार्यान्वयन गर्ने कार्य पर्दछन् । स्थानीय तथा जिल्ला स्तरमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि जोड दिने तथा अधिवाचन (advocacy) गर्ने कार्यका लागि पनि गाविसहरू जिम्मेवार हुनेछन् । गाविसहरूले विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी विषयहरूको प्रतिवेदन जिल्ला विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणमा प्रस्तुत गर्नेछन् ।

नेपालको विपद् राष्ट्रिय जोखिम व्यवस्थापन रणनीति

यस परिच्छेदको मुख्य विषय भनेको प्राथमिकताप्राप्त रणनीतिक क्रियाकलापहरूसम्बन्धी कथन हो र त्यस्ता क्रियाकलापहरूलाई विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि क्षेत्रहरूका बीचमा परस्परमा सम्बन्ध भएका तथा क्षेत्रगत रणनीति (cross-sectoral and sectoral strategies) गरी दुई भागमा विभाजित गरिएको छ ।

क्षेत्रहरूका बीचमा परस्परमा सम्बन्ध भएका भनी सिफारिस गरिएका रणनीतिहरू प्रत्येक प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलापहरूका लागि पहिले नै पहिचान गरिएका कमी-कमजोरी तथा सवालहरूमा आधारित छन् । प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलापहरू ह्योगो कार्यसंरचनाका प्राथमिकताअनुरूप छन् र यी क्रियाकलापहरूको विवरण तल दिइएको छ :

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप १: विपद् जोखिम न्यूनीकरणको कार्यान्वयनका लागि सशक्त संस्थागत आधारसहित राष्ट्रिय तथा स्थानीय प्राथमिकता हुनेछ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने ।

रणनीतिक गतिविधि १ : विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि संस्थागत प्रणालीको स्थापना

रणनीतिक गतिविधि २ : विस्तृत विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी अवधारणा समावेश गर्नका लागि नीति, नियम, नियमावलीहरूको तर्जुमा/तिनमा संशोधन

रणनीतिक गतिविधि ३ : राष्ट्रिय विकासमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन न्यूनीकरणलाई मूलप्रवाहमा ल्याउने कार्य

रणनीतिक गतिविधि ४ : उत्कृष्ट सहयोगका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व-तयारी कार्यक्रमलाई विकास योजना, कार्यक्रम तथा स्थानीय विकासका निकायहरू (जिविस, गाविस,, नगरपालिका आदि) का नियमित गतिविधिहरूमा एकीकरण

रणनीतिक गतिविधि ५ : विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि विभिन्न नीति तथा नियमावली, मानदण्ड, निर्देशिका, खास प्रकोपसँग सम्बन्धित स्तरीय कार्यसञ्चालन कार्यविधि, खास प्रकोपसँग सम्बन्धित विशेष राष्ट्रिय कार्यक्रमहरू तयार पार्ने तथा क्रमशः तिनको कार्यान्वयन

रणनीतिक गतिविधि ६ : आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रहरू (Emergency Operation Centres - EOCs) को सञ्जालको गठन, केन्द्रीय तहमा एउटा र जिल्ला तथा नगरपालिका तहमा अरू केन्द्रहरू

रणनीतिक गतिविधि ७ : स्रोतहरूको विनियोजन गर्ने तथा दिगो आर्थिक स्रोतका लागि संयन्त्रको विकास गर्ने

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप २ : विपद्का जोखिमहरूको पहिचान, निर्धारण तथा अनुगमन तथा पूर्व-चेतावनी दिने व्यवस्थाको अभिवृद्धि

रणनीतिक गतिविधि ८ : विभिन्न तह तथा विभिन्न स्केलमा विभिन्न प्राकृतिक प्रकोप तथा सङ्घटासन्नताको निर्धारण गर्ने, आवधिक रूपमा तिनलाई अद्यावधिक गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने तथा यसलाई सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने

रणनीतिक गतिविधि ९ : विपद्सँग सम्बन्धित सबै जानकारी समावेश हुने गरी केन्द्र, जिल्ला तथा नगरपालिका तहमा आधिकारिक, खुला, भौगोलिक सूचना प्रणालीमा आधारित विपद् सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको स्थापना तथा त्यसलाई संस्थागत गर्ने कार्य

रणनीतिक गतिविधि १० : प्रकोप/जोखिमको अनुगमन तथा सान्दर्भिक प्रकोपहरूका लागि पूर्व-चेतावनी दिने राष्ट्रिय प्रणालीको स्थापना गन कार्य

रणनीतिक गतिविधि ११ : शहरी तथा शहर-उन्मुख क्षेत्रहरूमा केन्द्रित भई भू-उपयोग नक्सा तयार पार्ने तथा आवधिक रूपमा यसलाई अद्यावधिक गर्ने र भू-उपयोगको योजना तर्जुमाका लागि यसको प्रयोग गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने कार्य

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप ३: सुरक्षाको संस्कारको विकास गर्नका लागि ज्ञानको उत्कृष्ट व्यवस्थापन

रणनीतिक गतिविधि १२ : राष्ट्रिय शैक्षिक नीतिको विकास/संशोधन गर्ने तथा त्यसको कार्यान्वयन गर्ने जसले गर्दा यस नीतिमा विपद्सम्बन्धी चेतना उत्पन्न गर्नका लागि विद्यालयहरू महत्त्वपूर्ण केन्द्र हुन सकून् ।

रणनीतिक गतिविधि १३ : विपद्सम्बन्धी शिक्षाको कार्यान्वयन गर्ने कार्य

- रणनीतिक गतिविधि १४ : विभिन्न लक्षित समूहहरूका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी पाठ्यक्रमको विकास गर्ने तथा सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूका लागि प्रशिक्षण कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने कार्य
- रणनीतिक गतिविधि १५ : विपद्सम्बन्धी चेतना तथा प्रशिक्षणका लागि विस्तृत राष्ट्रिय कार्यक्रमको विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने कार्य
- रणनीतिक गतिविधि १६ : विपद् जोखिम तथा जोखिमको न्यूनीकरणका सम्बन्धमा जानकारीको प्रचार-प्रसार गर्नका लागि आम सञ्चारका माध्यमहरूको प्रयोगका लागि योजना तथा कार्यक्रमको विकास गर्ने तथा तिनको सहजीकरण गर्ने कार्य
- रणनीतिक गतिविधि १७ : स्थानीय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी सचेतना जगाउने कार्यक्रमहरूको विकास/सुदृढीकरण/प्रोत्साहन गर्ने कार्य
- रणनीतिक गतिविधि १८ : विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व-तयारीका सम्बन्धमा सचेतना उत्पन्न गर्ने कार्यक्रमहरूको विकास तथा कार्यान्वयन गर्नका लागि समुदायमा आधारित सङ्गठन, गैर-सरकारी सङ्गठन तथा अन्य सरोकारवालाहरूलाई प्रोत्साहन तथा सहयोग उपलब्ध गराउने कार्य

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप ४ : जोखिमका अन्तर्निहित कारक तत्वहरूको न्यूनीकरण गर्ने

- रणनीतिक गतिविधि १९ : पूर्वाधारहरूको विकाससम्बन्धी योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी धारणालाई एकीकृत गर्ने कार्य
- रणनीतिक गतिविधि २० : महत्वपूर्ण सार्वजनिक सुविधा, जीवनका लागि नभई नहुने साधन तथा भौतिक पूर्वाधारहरूको निर्धारण, तिनको संरक्षण तथा सुदृढीकरण गर्ने कार्य
- रणनीतिक गतिविधि २१ : सीमान्तीकृत तथा दलित समूह, महिला समूह, अपाङ्ग तथा सुविधाबाट वञ्चित समूह, बाल-बालिका तथा वृद्ध-वृद्धाहरूको समूहजस्ता समाजका अतिसङ्कटासन्न समूहहरूका लागि प्राथमिकताका आधारमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी विशेष कार्यक्रमहरूको विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने कार्य
- रणनीतिक गतिविधि २२ : विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी कदमहरूलाई विपद्पछिको पुनर्लाभ (recovery) तथा पुनःस्थापन कार्यक्रमको प्रक्रियामा समावेश गर्ने कार्य
- रणनीतिक गतिविधि २३ : विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई सम्बोधन गर्नका लागि वैकल्पिक तथा नयाँ-नयाँ आर्थिक साधनहरूको विकास तथा प्रवर्धन गर्ने कार्य

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप ५: प्रभावकारी सहयोगका लागि पूर्व-तयारीको अभिवृद्धि गर्ने

रणनीतिक गतिविधि २४ : राष्ट्रिय रूपमा एकीकृत विपद् सहयोग प्रणालीको विकास गर्ने तथा त्यसलाई लागू गर्ने कार्य

रणनीतिक गतिविधि २५ : मुलुकभर आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र (EOCs) को व्यवस्थालगायत आपत्कालीन सहयोग तथा पूर्व-तयारीको विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने कार्य

रणनीतिक गतिविधि २६ : खाद्यान्न, औषधि, अन्य उद्धार सामग्री तथा उद्धारका औजार तथा उपकरणको भण्डारणका लागि महत्वपूर्ण स्थानहरू (केन्द्रीय, जिल्ला, नगरपालिका तथा गाउँ तहमा) गोदामघर तथा पहिले नै सामान भण्डारण गर्ने क्षमताको स्थापना अथवा सुदृढीकरण गर्ने कार्य

रणनीतिक गतिविधि २७ : आपत्कालीन परिस्थितिका साथै पूर्व-तयारीका चरणमा प्रयोग गर्न सकिने सुदृढ सञ्चार प्रणालीको स्थापना गर्ने कार्य

रणनीतिक गतिविधि २८ : दक्ष यातायात तथा प्रबन्धगत व्यवस्थापन संयन्त्रको स्थापना गर्ने कार्य

रणनीतिक गतिविधि २९ : गाविस तहका समुदायहरूको आपत्कालीन समयमा सहयोग गर्न सक्ने क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने कार्य

क्षेत्र (sector) सँग सम्बन्धित विशेष रणनीतिहरूमा खास क्षेत्रमा पहिचान गरिएका कमी-कमजोरीहरूमाथि जोड दिइएको छ । तिनलाई पाँचोटा प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलापको रूपमा विभाजन गरिएको छ । निम्नलिखित क्षेत्रहरूमाथि ध्यान दिइएको छ :

- कृषि तथा खाद्य सुरक्षा
- स्वास्थ्य
- शिक्षा
- आवास, पूर्वाधार तथा भौतिक योजना
- आजीविकाको संरक्षण (Livelihood protection)
- खानेपानी तथा सर-सफाइ
- सूचना, सञ्चार, समन्वय तथा प्रबन्धगत क्षमता
- खोजी तथा उद्धार एवं क्षति तथा आवश्यकताको निर्धारण

यस रणनीतिको कार्यान्वयन तथा अनुसरण सबभन्दा बढी महत्वपूर्ण काम हुन् । हुन त राष्ट्रिय सरकार यस रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि अन्तिम रूपमा जिम्मेवार निकाय हो तर पनि यस रणनीतिमा अधिकार तथा जिम्मेवारीको विकेन्द्रीकरणको परिकल्पना गरिएको छ । यस रणनीतिको कार्यान्वयनमा सबै सरोकारवालाहरूले

उल्लेखनीय जिम्मेवारीको निर्वाह गर्नेछन् तथा योगदान गर्नेछन् भनी पूर्वानुमान गरिएको छ । यस्ता सरोकारवालाहरूमा केन्द्रदेखि स्थानीय सरकारसम्मका निकायहरू, गैर-सरकारी सङ्गठन, स्वयंसेवक समूह तथा समुदायमा आधारित सङ्गठनलगायत नागरिक समाज, प्राज्ञिक संस्था तथा निजी क्षेत्र, संयुक्त राष्ट्रसङ्घका विभिन्न निकायहरू तथा विकासमा साभेदार अन्य बाह्य निकायहरू पर्दछन् । विकास प्रक्रियामा विपद् जोखिम न्यूनीकरणको एकीकरण तथा विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय सहयोगको प्रवर्धन यस रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि मन्जुर गरिएका अवधारणा हुन् ।

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलापको कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी विभिन्न संस्थाहरूलाई प्रदान गरिएको छ । क्षेत्रहरूका बीचमा परस्परमा सम्बन्धित रणनीतिहरूमा नेतृत्व लिने तथा समन्वय गर्ने भूमिका राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले लिनुपर्दछ र विशेष क्षेत्रसँग सम्बन्धित रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि नेतृत्व लिने जिम्मा सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरूमाथि नै रहन्छ । विपद्पछि गरिने आपत्कालीन सहयोग शीघ्र पुनर्लाभ (recovery) तथा पुनर्निर्माण एवं पुनःस्थापन कार्यक्रमको कार्यान्वयन मुख्य रूपमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणको नेतृत्वमा गरिनेछ र यस प्राधिकरणले सरकारी अथवा गैर-सरकारी – अन्य निकायहरूबाट थप मानवीय तथा प्राविधिक स्रोत प्राप्त गर्न सक्नेछ ।

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले यस रणनीतिको कार्यान्वयनमा महत्वपूर्ण भूमिकाको निर्वाह गर्ने भएकाले यसको सफल कार्यान्वयनका लागि यस प्राधिकरणले तीनोटा महत्वपूर्ण काम-कर्तव्यको निर्वाह गर्ने अपेक्षा गरिएको छ : (क) नेपालमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि राष्ट्रिय रणनीतिका लागि सहयोग जुटाउने, (ख) प्रत्येक रणनीतिक क्रियाकलापको कार्यान्वयनमा सहयोग तथा (ग) प्रगतिको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ।

रणनीतिका लागि सहयोग जुटाउनुको अर्थ हो : (१) समन्वय, योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा पारदर्शी तथा समावेशी प्रक्रियाको प्रयोग (२) सुसूचित, तर्कसङ्गत तथा परामर्शमूलक निर्णय प्रक्रियाको अवलम्बन, (३) समान अवसर तथा तुलनात्मक लाभको सिद्धान्तका आधारमा सरोकारवालाहरूसँग सम्बन्धको विकास, (४) निर्णय गर्ने व्यक्ति तथा राजनेताहरूलगायत सबै तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका सवालहरूमा चेतना अभिवृद्धि, (५) नियमित रूपमा सार्वजनिक सुनुवाइको आयोजना ।

छुट्टाछुट्टै रणनीतिक गतिविधिमा सहयोग गर्नुको अर्थ हो : (१) जानकारी, ज्ञान तथा अनुभवहरूको आदान-प्रदान गर्ने संस्कारको प्रवर्धन गरी सहक्रियामूलक शक्ति (synergy) को उत्पादन गर्ने तथा पुनरावृत्ति हुन नदिने उद्देश्यले विभिन्न साभेदार संस्था तथा सरोकारवालाहरूका गतिविधिहरूमा समन्वय, (२) प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराई विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी पहलहरूको योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा सरकारी अथवा गैर-सरकारी संस्थाहरूलाई सहयोग पुर्याउने, (३) कार्य योजना तथा संयुक्त पहलहरूको समकक्षी व्यक्तिहरूद्वारा समीक्षा (peer review) को सञ्चालन गर्ने, (४) विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रमहरूमा कोषको परिचालन गर्नका लागि सम्बन्धित निकायहरूलाई मदत गर्ने र (५) पेशागत सञ्जाल, सञ्चार तथा माध्यमहरूबाट छुट्टाछुट्टै निकायहरूद्वारा सम्पन्न गरिएका सफल गतिविधिहरूको प्रकाशन गर्ने ।

भएको प्रगतिको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनभित्र पर्नेछन् : (१) कार्यान्वयनका लागि अनुगमन मूल्याङ्कन योजनाको तर्जुमा तथा (२) अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि आवश्यक बजेटको विनियोजन तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नका लागि सम्बन्धित निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि ।

विषय-सूची

परिचय तथा रणनीतिको सार-सङ्क्षेप	२
१. विपद् जोखिम व्यवस्थापन : नेपालको परिस्थिति	१४
१.१ प्राकृतिक विपद्	१४
१.२ विपद्का जोखिम तथा सङ्कटासन्नता	१६
२. नेपालमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनको संस्थागत तथा कानुनी व्यवस्था	२६
२.१ विद्यमान कानुनी तथा संस्थागत व्यवस्था	२६
२.२ विद्यमान प्राविधिक क्षमता	२८
२.३ नेपालमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि प्रस्तावित	३१,
सङ्गठनात्मक संरचना तथा अवधारणा	
२.३.१ राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन आयोग	३१
२.३.२ राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण	३१
२.३.२.१ मन्त्रालयहरूको प्रतिनिधित्व भएको स्थायी समिति	३९
२.३.२.२ खास प्रकोपसँग सम्बन्धित कार्यदल	३९
२.३.२.२ विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बन्धित कार्यदल	४१,
२.३.३ जिल्ला विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण	४१,
२.३.४ नगरपालिका विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण	४२
२.३.५ गाउँ विकास समिति	४५
२.३.६ समुदायमा आधारित सङ्गठन	४६
३. राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति	४७
३.१ परिचय	४७
३.२ दीर्घकालीन सोच	४८
३.३ दीर्घकालीन लक्ष्य	४८
३.४ मार्ग-निर्देशक सिद्धान्त	४८
३.४.१ राष्ट्रिय विकास योजनाहरू	४८

३.४.२	विपद् जोखिम व्यवस्थापनको योजना तर्जुमा ४९	४९
	तथा कार्यान्वयनमा अन्तःसम्बन्धित सवालहरूमाथि विचार	
३.४.३	समूहगत िमड्रणाको स्वीकृति तथा राष्ट्रिय समूहहरूको गठन ५३	५३
३.४.४	हयोगो कार्य संरचना सन् २००५-२०१५ ..... ५४	५४
३.५	प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप ५६	५६
३.५.१	विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि विविध क्षेत्रहरूसँग सम्बन्धित रणनीति..... ५६	५६
३.६	विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि क्षेत्रगत रणनीति ६८	६८
३.६.१	कृषि तथा खाद्य सुरक्षा ६८	६८
३.६.२	स्वास्थ्य तथा पोषण क्षेत्रसम्बन्धी रणनीति ६९	६९
३.६.३	शैक्षिक क्षेत्रसम्बन्धी रणनीति ६६	६६
३.६.४	आवास, पूर्वाधार तथा भौतिक योजना ९३	९३
३.६.५	आजीविकाको संरक्षण ९९	९९
३.७	कार्यान्वयन तथा अनुसरण ११६	११६
३.७.१	राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणको कार्यान्वयन रणनीति ११९	११९
३.७.१.१	विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि योजना तथा क्षेत्रका लागि विशेष कार्ययोजनाका लागि सहयोग उपलब्ध गराउने ११९	११९
३.७.१.२	छुट्टाछुट्टै पहलहरूमा सहयोग उपलब्ध गराउने १२०	१२०
३.७.१.३	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन १२२	१२२
४	सन्दर्भ ग्रन्थ सूची १२३	१२३
५	अनुसूची	
अनुसूची १ :	प्रकोप, जोखिम र विपद् व्यवस्थापनमा प्रयोग हुने शब्दहरूको अङ्ग्रेजी-नेपाली शब्दावली १३१	१३१
अनुसूची २ :	कार्यशालाका सहभागीहरूको सूची १३४	१३४
अनुसूची ३ :	समूह तथा विश्वव्यापी रूपमा "समूहलाई नेतृत्व प्रदान गर्ने संस्था" १६२	१६२
अनुसूची ४ :	नेपालमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका विविध पक्षमा प्रभाव पार्ने राष्ट्रिय नीति तथा सन्धिपत्रहरू १६४	१६४

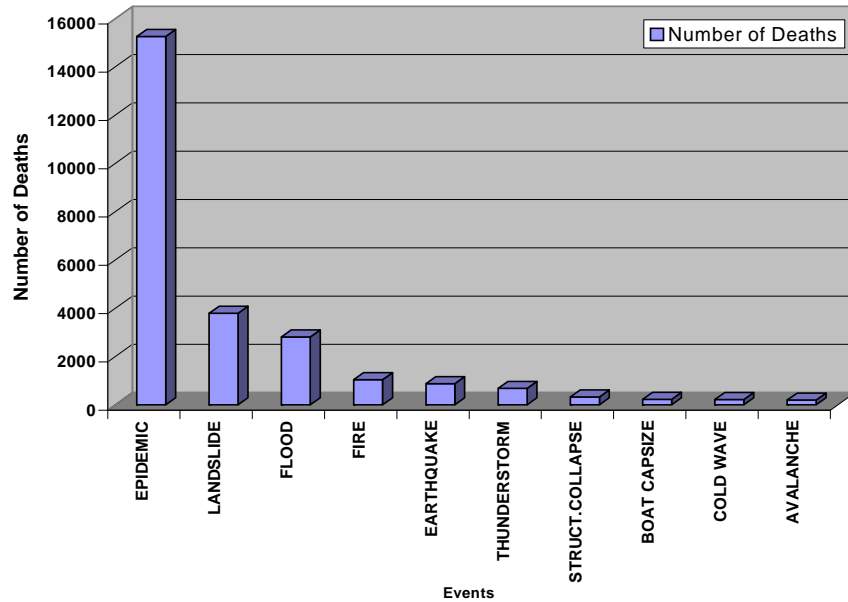
१ विपद् जोखिम व्यवस्थापन : नेपालको परिस्थिति

१.१ प्राकृतिक विपद्

नेपालमा बाढी, पहिरो, भूकम्प, आगलागी, समुद्री आँधीको कारणबाट उत्पन्न हावा-हुरी तथा असिना, मुसलधारे वर्षा, सुक्खा, अनिकाल तथा महामारीजस्ता विविध प्राकृतिक विपद्हरू पर्दछन् तथा यिनको बढी परिमाण तथा तीव्रताको सामना नेपालले गरिरहनुपर्दछ। औद्योगिक दुर्घटना, विस्फोटन, सडक दुर्घटना तथा विषालु पदार्थसँग सम्बन्धित विपद्का घटनाहरू पनि नेपालमा भएका देखिन्छन्।

सन् १९७१ देखि २००६ सम्म भएका विपद्का घटनाहरूका आधारमा सबभन्दा बढी व्यक्तिको मृत्यु महामारीबाट भएको देखिन्छ। तर पनि विपद्को मात्रा, बारम्बार भइरहने तिनको प्रकृति तथा भौतिक, सामाजिक एवं आर्थिक प्रभावको विस्तार तथा परिमाणका दृष्टिबाट मुख्य विपद् भने पहिरो, बाढी (आकस्मिक बाढीसहित) एवं ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रका आगलागी हुन्। भूकम्प मुख्य रूपमा गणना गरिनुपर्ने सम्भावित विपद् हो। नेपाल सक्रिय भूकम्पीय क्षेत्रमा पर्दछ र भवन-निर्माणमा भूकम्प-प्रतिरोधक कदमहरूप्रति नेपालमा वास्ता पनि गरिएको छैन। विगत दशकहरूमा भएको शहरीकरणको गुणात्मक वृद्धिले गर्दा भूकम्पको जोखिमका कारण अझ प्रतिवर्ष बढिरहेका छन्।

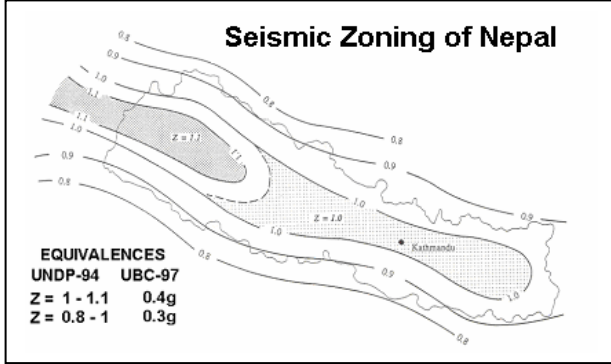
नेपालका बढी मृत्यु हुने विपद्हरू (सन् १९७१ देखि २००५ सम्म)

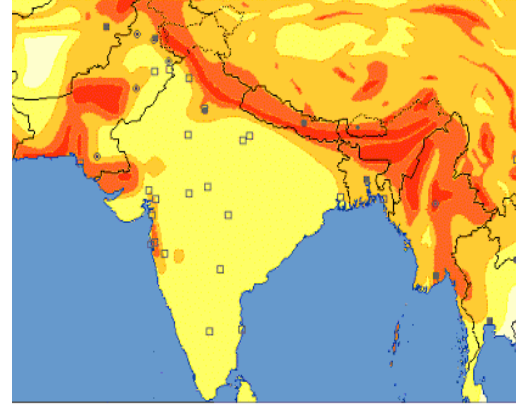
नेपालमा पर्ने प्राकृतिक सङ्कटहरूको नक्साङ्कन गर्ने कार्यका सम्बन्धमा नेपाल सरकारका विभिन्न विभागहरूबाट

उल्लेखनीय प्रयासहरू भएका छन् । सरकारका सम्वन्धित निकायहरूका साथै अन्य संस्थाहरूबाट पनि नेपालको भौगर्भिक, जलविज्ञान, हावापानीसँग सम्वन्धित प्रकोपहरूको विभिन्न किसिमको नक्साङ्कन विभिन्न स्केलमा भएको छ । यीमध्ये धेरैजसो नक्सा सबैलाई उपलब्ध हुने गरी वेबसाइटमा राखिएका छन् । विकाससम्बन्धी योजनाहरूको तर्जुमा गर्नका लागि तथा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि यस्ता नक्साहरू उपयोगी छन् ।

भूकम्पको प्रकोपसम्बन्धी नेपालको नक्सा

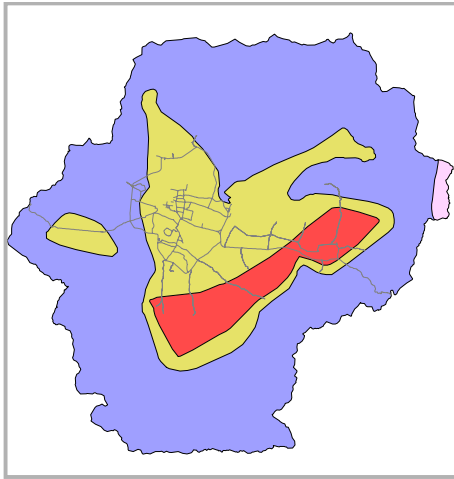

Source: Building Code of Nepal

Seismic Zone	Modified Mercalli Intensity	Peak ground acceleration (%g)
Zone 0	MMI = V	< 3
Zone 1	MMI = VI	3 - 10
Zone 2	MMI = VII	10 - 20
Zone 3	MMI = VIII	20 - 35
Zone 4	MMI = IX	> 35

Source: Munich re, 2001

Intensity of 1934 Earthquake in Kathmandu Valley

Intensity VII
Intensity VIII
Intensity IX
Intensity X

नेपालको सम्पूर्ण भूभाग एकदमै भूकम्प जाने सम्भावित क्षेत्रभित्र पर्दछ अर्थात् लगभग सम्पूर्ण नेपाल नै सामान्यतया बारम्बार दोहोरिइरहने भनी सामान्यतया स्वीकार गरिइने अवधिका लागि निर्धारित भूकम्पको उच्च

जोखिमको स्केल MMI IX र XI¹ मा पर्दछ । नेपालको भूकम्पीय क्षेत्रको नक्सामा प्राथमिक तहका कम्पनबाट जाने प्रकोपहरूको चित्रण गरिएको छ र यस नक्सामा नेपाललाई ३ भागमा बाँडिएको छ । यी भागहरू उत्तर-पश्चिमी भागबाट दक्षिण-पूर्वी दिशातिर फैलिएका छन् र नेपालको उत्तरी तथा दक्षिणी भागभन्दा मध्य भाग भूकम्पको बढी जोखिममा छ । दक्षिण तराईको समथर भूभाग बाढीको बढी जोखिममा छ । मध्य पहाडी तथा

उच्च हिमाली पहाडी भागहरू भने भूकम्प-जन्य प्रकोपलगायत पहिराको एकदमै जोखिममा छन् । मध्य तथा उच्च पहाडी भागहरू विशेष गरी पहिरोबाट पानी तालिने बाँध, मुसलधारे वर्षा तथा त्यसको फलस्वरूप दुङ्गा-माटो बगेर आउने पहिरो तथा बाढीका घटनाहरूको जोखिममा छन् र यस समस्यालाई नदीको पीधमा धेरै दुङ्गा-माटो जम्मा भएको कारणले गर्दा तथा नदीको प्रवाहवरिपरि, खास गरी भारतसँगको अन्तर्राष्ट्रिय सीमाको एकदमै नजिक तटबन्धको निर्माण गरिएको कारणबाट यो समस्या अझ तीव्र भएको छ ।

आगलागीको समस्या सबै बस्तीहरूमा छ । तराईमा गर्मी मौसममा तापक्रम ४५ डिग्री सेल्सियससम्म पुग्ने भएकाले यहाँका ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रमा आगलागी धेरै ठूलो समस्याको रूपमा रहेको छ ।

आँधी-बेहरीले चैत-वैशाखताका फल-फूल बालीमा ठूलो क्षति पुर्याउँदछ र असिनाले, विशेष गरी देशका पहाडी क्षेत्रहरूमा हिउँद तथा वर्षा यामका बालीहरूमा ठूलो मात्रामा हानि-नोक्सानी गर्दछ ।

हिमताल विस्फोटको कारणबाट जाने बाढी (Glacial Lake Outburst Floods- GLOF) तथा हिमस्खलन (avalanches) उच्च हिमाली क्षेत्रहरूमा जाने प्रकोपहरू हुन् । हिमतालको पानीलाई नियन्त्रणमा राख्ने प्राकृतिक बाँधहरू नष्ट भएको कारणले गर्दा हिमतालहरूको विस्फोट हुन्छ र फलस्वरूप यस्ता बाढीका प्रकोपहरू जाने गर्दछन् । प्रायः हिउँका भित्री ढिक्का अथवा हिमनदीले बगाएर ल्याएको दुङ्गा-माटाको थुप्राको कारणबाट यस्ता तालहरू बनेका हुन्छन् । या त तीव्र रूपमा हिउँ पग्लेको कारणबाट बाँधको माथिल्लो भागमा भएको जलक्षयले गर्दा हिमनदीले बगाएर ल्याएको दुङ्गा-माटाको थुप्रामा भएको क्षति अथवा माथिपट्टि गएको हिमस्खलन अथवा बाँध बनाउने हिउँको ढिक्काको भित्री भाग पग्लिनाले यस्ता हिमतालको विस्फोट हुन्छ । मौसम परिवर्तनको फलस्वरूप हिमनदीको अग्रभाग तीव्र रूपमा पग्लेकोले तथा हिमनदीले बगाएर ल्याएको दुङ्गा-माटाको थुप्राबाट बनेका प्राकृतिक बाँधले गर्दा नियन्त्रणमा रहेका हिमतालहरू चाँ-चाँडो ठूला हुँदै गएको कारणले गर्दा हिमताल विस्फोटको कारणबाट जाने बाढी तीव्र हुँदै छन् । नेपालको हिमाली क्षेत्रमा विस्फोटको खतरा यस्ता धेरै तालहरूको नक्साङ्कन भएको छ ।

हिमाली क्षेत्रमा हिमस्खलनको समस्या विद्यमान छ । यसले उच्च हिमाली क्षेत्रको पर्यटन उद्योगमा जेखिम खडा गर्दछ ।

१.२ विपद्का जोखिम तथा सङ्कटासन्नता (Disaster Risks and Vulnerabilities)

सङ्कटासन्नताको निर्माण भइसकेको तथा भइरहेको कारणले गर्दा प्रकोपको उच्च तह सजिलैसँग जोखिममा परिणत हुन्छ ।

---

१. Source : Global Seismicity Hazard Assessment Program (GSHAP)

हालै गरिएको अध्ययन (UNDP/BCP, 2004) अनुसार भूकम्पको सापेक्षिक सङ्कटासन्नताका दृष्टिबाट संसारका सबैभन्दा जोखिममा रहेका देशहरूमध्ये एघारौँ स्थानमा तथा साथै बाढीका दृष्टिबाट नेपाललाई तेह्रौँ स्थानमा

राखिएको छ । अर्को प्रतिवेदन (World Bank, 2005) मा विश्वमा प्राकृतिक विपद्हरू बारम्बार भइरहने ठाउँहरूमध्ये एक स्थानको रूपमा नेपाललाई वर्गीकरण गरिएको छ । सन् १९७१-२००३ को अवधिका लागि नेपालमा तयार पारिएको DesInventar को तथ्याङ्कमा यस अवधिमा विपद्को परिणामस्वरूप हरेक दिन दुई जनाको दरले ज्यान जाने गरेको विपद्को एउटा घटना हुने गरेको प्रवृत्ति देखिएको छ ।

प्रमुख प्रकोपहरूमध्ये बाढी तथा पहिरो नेपालमा सबैभन्दा बढी दोहारिरहने प्रकोपहरू हुन् र यिनबाट विगत दश वर्षको अवधिमा हरेक वर्ष औसत २११ जनाको ज्यान गएको छ । विध्वंसकारी भूकम्प नेपालमा बारम्बार जाँदैन । त्यसकारण ३०-४० वर्षभित्रको कुनै पनि तथ्याङ्कमा यसको प्रभाव प्रतिबिम्बित भएको छैन । यति हुँदा-हुँदै पनि यदि यस्तो भूकम्प गएमा, राष्ट्रिय कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (Gross Domestic Product - GDP) को उल्लेखनीय अंशबराबर धेरै नै ठूलो क्षति हुन सक्दछ । काठमाडौं उपत्यकामा शक्तिशाली भूकम्प गएमा हुने क्षतिमा ४०,००० को ज्यान जाने, ९०,००० जति घाइते हुने र अस्पतालजस्ता जीवनका लागि नभई नहुने तथा महामारी-रोगहरूमध्ये लगभग ५० प्रतिशतमा क्षति पुग्ने अनुमान गरिएको छ । सबै प्राकृतिक विपद्हरूमध्ये महामारीले हरेक वर्ष सबैभन्दा ज्यान जाने गरेको छ ।

हरेक वर्ष नेपालमा करिब १,००० व्यक्ति प्राकृतिक प्रकोपका घटनाहरूका कारणबाट मर्दछन् र तीमध्ये ३०० को मृत्यु बाढी तथा पहिराको कारणबाट हुन्छ भन्ने तथ्य हालैका वर्षहरूका आधिकारिक तथ्याङ्कहरूबाट थाहा भएको छ । हरेक वर्ष औसतमा करिब रू. १ अरब २० करोड ८० लाखको प्रत्यक्ष क्षति देशले व्यहोर्नुपर्दछ । समय तथा अवसरहरूको क्षति तथा सेवाको अभाव एवं तिनका परिणामहरूका दृष्टिबाट तिनसँग जोडिएर आउने अप्रत्यक्ष क्षति माथि उल्लेख गरिएको अङ्कका तुलनामा कैयौं गुणा बढी हुन सक्दछ । खास गरी प्राकृतिक प्रकोपहरूबाट हुने क्षति भयावह रूपमा बढिरहेका छन् भन्ने तथ्यलाई ध्यानमा राख्ने हो भने तिनको प्रभाव कतिसम्म ठूलो छ भने तिनलाई बेवास्ता गर्न नै हुँदैन ।

भवन तथा पूर्वाधारहरूको निर्माणमा कमजोर गुणस्तर हुनु नै संरचनागत सङ्कटासन्नताको मुख्य कारण हो । इन्जिनियरहरूको प्राविधिक सहयोगबिना गरिएका निर्माणहरू (९० प्रतिशतभन्दा बढी) विद्यमान हुनु, निर्माण सामग्रीहरूको गुणस्तरमा कमजोर नियन्त्रण तथा निर्माणको कमजोर प्रक्रियाले सामान्य अवस्थाका लागि समेत गरिने निर्माणलाई कमजोर पार्दछन् । चेतनाको कमी तथा ज्ञान एवं सीपको केन्द्रीकरण प्राज्ञिक केन्द्रहरूमा मात्र भएको कारणले गर्दा सङ्कटासन्नतालाई बढाउनमा मदत पुगिरहेको छ । भू उपयोगको सही निर्धारण अथवा भू उपयोगसम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयनको अभावले गर्दा प्रकोप पर्ने क्षेत्र तथा सीमान्तीकृत जमिनमा बस्ती तथा सेवाहरूको विस्तार गरिनु सङ्कटासन्नताका अरु थप कारणहरू हुन् ।

मानिसहरूको मृत्यु तथा ध्वस्त संरचनाहरूको वित्तीय मूल्यका दृष्टिबाट भएको प्रत्यक्ष क्षतिलाई नेपालमा ५ वटा नमुना जिल्लाहरूमा विपद्बाट भएको क्षतिको आधारमा तालिका १ मा देखाइएको छ । “सामान्य” वर्ष (ठूला घटना नभएका) मा वार्षिक प्रत्यक्ष क्षति राष्ट्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (Gross Domestic Product - GDP) को ०.०१ प्रतिशतभन्दा कमको हाराहारीमा छ र उल्लेखनीय मात्रामा ठूलो प्रभाव पार्ने प्रकोप परेका वर्षमा यो कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ४.५ प्रतिशतसम्म पुग्दछ । यदि भूकम्पबाट त्यस्तो प्रभाव परेका खण्डमा त्यसबाट हुने क्षति यसभन्दा पनि धेरै हुन सक्दछ । उदाहरणका लागि, सन् १९८८ को भूकम्प यसको

केन्द्रबिन्दुमा रहेको मात्राका आधारमा यो जम्मा VIII MMI मात्रको थियो र यो भनेको मध्यम खालको भूकम्प हो । यति हुँदा-हुँदै पनि यसबाट भएको क्षति वार्षिक कुल गार्हस्थ्य उत्पादनभन्दा बढी थियो । ठूलो भूकम्प,

उदाहरणका लागि, १९९० सालको जस्तो भूकम्प गएका खण्डमा त्यसबाट हुने क्षति धेरै, धेरै गुणा बढी हुन सक्दछ ।

तालिका १: नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन तथा विकास खर्चका तुलनामा विपद्हरूबाट भएको क्षति

विपद् वर्ष	त्यस वर्षमा भएका विपद्का मुख्य घटना ^१	मृत्यु ^१	त्यस वर्षका विपद्का सबै घटनाहरूद्वारा उत्पन्न विपद्बाट भएको प्रत्यक्ष क्षति, रू. १० लाखमा (त्यसै वर्षको मूल्यमा) ^१	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन रू. १० लाखमा (विपद् भएको वर्षका लागि)	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको प्रतिशतका रूपमा क्षति ^२	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वार्षिक वृद्धि ^२	विकास खर्च रू. १० लाखमा
सन् १९८७/८८	बाढी	८८१	२,००५	७६,९०६	२.६		
१९८८/८९	भूकम्प	१,५८४	६,०९९	८९,२६९	६(८३)	४.६	
१९८९/९०	आगलागी, बाढी, महामारी	१,७९६	४,१७२	१०३,४९६	४.०		
१९९१/९२	खास कुनै ठूलो विपद् “सामान्य वर्ष”	९७१	४३	१४९,४८५	०.०३		९१/९२ . १५,९७९
१९९३/९४	बाढी	१,५२४	५,१८९	१९९,२९६	२.६	४.८	९३/९४ . २१,१८८
१९९६/९७	बाढी	८९५	१,५७९	२८०,५९३	०.५६		९६/९७ . २६,५४२

द्रष्टव्यः

1. Source: Ministry of Home Affairs quoted in Disastr Review, 2005, Series XIII, July 2006, pp. 13; Min. Water Resources, DWIDP, Kathmandu
2. Source: Statistical Pocket Book Nepal, 2000, Central Bureau of Statistics, Kathmandu

तालिका २: भूकम्पका कारणबाट धएको प्रत्यक्ष क्षति

विवरण	सङ्ख्या	प्रत्यक्ष क्षतिको मूल्य (रु.मा)
घटनाको कुल सङ्ख्या	२२	
मृत्यु	८७६	
घाइते	६,८४०	
प्रभावित	४,५३९	
नष्ट भएका भवन	३३,७०६	८,२००,८३८,०००
क्षति भएका भवन	५५,२३४	१,३०९,६०६,४५०
चौपायाको मृत्यु		११,०७५,०००
वर्तमान मूल्यमा कुल क्षति		९,५६६,६०५,५०७
भूकम्पको कारणबाट प्रतिवर्ष औसत क्षति		२८९,८९७,१३६

तालिका ३ : सन् १९७१ देखि २००६ सम्मको अवधिमा नेपालमा विपद्बाट भएको क्षति

क्र.सं.	घटना	मृत्यु	घाइते	प्रभावित व्यक्ति	नष्ट भवन	क्षतिग्रस्त भवन	जमिनको क्षति (हेक्टरमा)	चौपायाको मृत्यु	प्रत्यक्ष क्षति भएको भनिएको (रू.. १० लाखमा)
१	सुक्खा	१	-	१,५१२	-	-	३२९,३३२	-	१०
२	भूकम्प	८७३	६,८४२	४,५३९	३३,७१०	६३	-	२,२५७	२२,८३३७ +५०
३	महामारी	१५,५२९	३७,७७३	३२३,८९६	-	-	१	७८	०
४	आगलागी	१,०८१	७३५	२१८,१२८	६२,६३४	२,७६२	३५२	११३,९२२	६,२४४
५	बाढी	२,८४६	३४९	३,३१५,७८१	७०,११५	१,०४१	१९६,९५५	३१,११७	३,७१३
६	जङ्गलको डँढेलो	२४	१३	१०,१७८	१,६९८	१८	३,१७३	८२	१,०३१
७	पहिरो	३,८९९	१,११८	४८०,०६९	१६,७७९	१,२०९	२१,७९७	९,०४६	८३५
८	अन्य	२,३८५	२,६७०	३६०,७२५	३,९१७	३८८	२९०,३२३	७९,९३५	२,०३०
	जम्मा	२६,६५६	४९,५७०	४,७१५,८२८	१८८,८७५	५,४८२	८४१,९५४	२३६,४५९	१३,८८५

द्रष्टव्यः

- १ महामारीको अर्थ महामरिका घटनाहरूबाट व्यक्तिहरू गम्भीर रूपमा प्रभावित, अस्पतालमा भर्ना गरिएका आदि भन्ने हो ।
- २ “०” अङ्कको अर्थ घटना भएको नै थिएन भन्ने होइन, यसको अर्थ त्यस्तो घटनाको विवरण प्राप्त भएको छैन भन्ने हो ।

भौतिक वस्तुको क्षतिको प्रमुख कारण बाढी हो र सबभन्दा बढी व्यक्तिको मृत्युको कारणचाहिं पहिराको प्रकोप हो - यो तथ्य तालिकाबाट स्पष्ट हुन्छ। यति हुँदा-हुँदै पनि यो कुरा भूकम्प नगएको वर्षका लागि मात्र साँचो ठहरिन्छ। भूकम्पको प्रत्येक घटनापिच्छे हुने जनको क्षति धेरै बढी हुन्छ र क्षति पुग्ने भौगोलिक क्षेत्र तथा क्षतिको मात्राका आधारमा पनि भूकम्पबाट हुने क्षति धेरै बढी हुन्छ। यसरी सबैभन्दा बढी ज्यान लिने प्रकोपको रूपमा भूकम्प नै देखा पर्दछ। सन् १९८८ को भूकम्प (६.६ रिक्टर, केन्द्रबिन्दुमा VIII MMI कम्पनको तीव्रता भएको) बाट ७२१ जनाको मृत्यु भएको थियो र आधिकारिक अनुमानअनुसार रू. ५ अरबको क्षति भएको थियो। अनौपचारिक अनुमानअनुसार यो अझ अझ बढी छ।

विगतको एक दशकभन्दा लामो राजनीतिक द्वन्द्वमा भएको वृद्धि तथा त्यसको फलस्वरूप भएको जनताको आन्तरिक विस्थापनले गर्दा सुरक्षाका सवालहरू, आजीविका (livelihood) का अवसरहरूको हासका साथै जनसङ्ख्याको आप्रवासन/विस्थापन, सीमित पहुँच तथा सूचनाको कमजोर प्रवाहका कारणले गर्दा सङ्घटासन्नता तथा जोखिममा वृद्धि भएको छ। शहरी क्षेत्रहरूमा सहयोगका परम्परागत विधिहरू सान्दर्भिक रहे तापनि द्वन्द्वको कारणले गर्दा भित्री ग्रामीण इलाकाहरूमा खोजी तथा उद्धार एवं राहत उपलब्ध गराउने क्षमतामा ठूलो अवरोध उत्पन्न भएको छ। प्राकृतिक विपद् तथा द्वन्द्व - दुवैको सम्मुख पर्नुपर्ने अवस्था तथा कमजोर क्षेत्रमा बस्नुपर्ने जोखिमको कारणले गर्दा स्पष्ट देख्न सकिने मात्रामा आन्तरिक विस्थापन भएको पनि देख्न सकिन्छ, भलै यस्तो विस्थापनका प्रभाव मात्राका हिसाबले फरक-फरक होऊन्। प्राकृतिक प्रकोप तथा मानव-जन्य सङ्घटासन्नता - यी दुवैको संयोगले गर्दा मानवीय सङ्घटको सम्भावित चुनौती उत्पन्न भएको छ।

नेपाल मानव विकास सूचकाङ्क (HDI 2005) का आधारमा १३६ औं स्थानमा छ र यो विश्वका कम विकसित मुलुकहरूमध्ये एक पनि हो। विपद् पनि अन्य कुराहरूका साथसाथै गरिबीको एउटा द्योतक हो। सामान्य उदाहरणको रूपमा बाढीलाई लिऔं। बाढी नेपालमा बारम्बार दोहोरिइरहने प्रकोप हो। समस्या-वृक्ष (problem tree) का रूपमा यसलाई प्रस्तुत गर्दा गरिबी तथा सशक्तीकरणको अभाव यसका मूलभूत कारण तथा सुरक्षित क्षेत्रमा भू-स्वामित्वको अभाव अन्तर्निहित कारणहरूमध्ये एकको रूपमा देखा पर्दछन्। बाढी विपद्मा परिणत हुनुको तत्कालीन कारण नदी उपत्यकालगायत बाढीबाट प्रभावित हुन सक्ने क्षेत्रमा मानिसहरूको बस्ती हुनु हो। मानिसहरूको मृत्यु तथा उत्पादनका साधनहरूको विनाश गराएर विपद्ले तुरुन्तै गरिबीको सिर्जना गर्दछ भने एकदमै जोखिममा रहेका सीमान्तीकृत क्षेत्रहरूमा मानिसहरूको अतिक्रमणको माध्यमबाट गरिबीले विपद्लाई तीव्र पार्दछ। त्यसकारण सङ्घटासन्नता उच्च भएका देशहरूमा गरिबी विपद्को कारण तथा परिणाम - दुवै हो। नेपाल सहस्राब्दी विकास लक्ष्य (Millennium Development Goals) हासिल गर्ने दिशामा अग्रसर भइरहेको छ र सहस्राब्दीको पहिलो पाँच वर्षमा उल्लेखनीय प्रगति हासिल भएको छ। यति हुँदा-हुँदै पनि विपद् न्यूनीकरणले देशले मुस्किलले हासिल गरेका उपलब्धिहरूलाई सुरक्षाको सञ्जाल उपलब्ध गराउने भएकाले सहस्राब्दी विकासका सम्पूर्ण लक्ष्यहरूलाई दिगो बनाउनका निमित्त विपद् न्यूनीकरण अत्यावश्यक छ। यसकारण देशका प्राकृतिक तथा मानव-जन्य विविध प्रकोपहरूप्रतिको देशको संरचनागत, गैर-संरचनागत, सामाजिक तथा संस्थागत सङ्घटासन्नताको उच्च मात्रा यी लक्ष्यप्राप्तिमा ठूला अवरोधका रूपमा रहन्छन्।

निर्माण अथवा प्राकृतिक स्रोतहरूको प्रयोगमा परम्परागत ज्ञान तथा प्रचलनप्रतिको उपेक्षा एवं आधुनिक निर्माण विधिसँग पूर्ण परिचित नभएको कारणले गर्दा नेपालीहरू एकदमै सङ्घटासन्न छन्। त्यसै गरी, गुठीको चलनजस्ता सामाजिक व्यवस्थाको तीव्र विनाशका कारणले हामीलाई प्राकृतिक प्रकोपका घटनाहरूबाट कम उत्थानशील (resilient) बनाएको छ।

काठमाडौं तथा देशका अन्य नगरपालिका तथा शहरी क्षेत्रहरूमा भएको जनसङ्ख्याको तीव्र वृद्धि, शहरी क्षेत्रमा आर्थिक सम्भावना तथा आजीविकाका अवसरहरूको केन्द्रीकरण, वातावरणीय ह्रास, हावा तथा पानीका तथ्याङ्कहरूमा बढ्दै गइरहेको प्रदूषण प्राकृतिक प्रकोपप्रतिको नेपालको सङ्घटासन्नतालाई प्रतिवर्ष बढाउने अरु थप कारक तन्त्र हुन् ।

विकासका क्षेत्रमा कार्यरत संस्थाहरू तथा समुदायहरूमा विपद्सम्बन्धी चेतनाको अभाव छ । यसले गर्दा प्रकोप तथा सङ्घटासन्नताका बीचमा रहेको सशक्त अन्तःसम्बन्ध थाहा हुन सकेको छैन । त्यसरी नै त्यस अन्तःसम्बन्धले प्रकोपको एउटा सामान्य घटनालाई समेत कसरी सधैं दोहोरिरहने विपद्को रूपमा परिणत गर्दछन् भन्ने कुरा बुझ्न असफल बनाउँदछन् । सधैं दोहोरिरहने त्यस्ता विपद्हरूले कठोर परिश्रमबाट आर्जन गरिएका विकासका उपलब्धिहरूको ह्रास गराउँदछन् र समुदाय तथा प्रभावित क्षेत्रको आर्थिक क्षमतालाई कमजोर पार्दछन् । यस्तो सम्बन्धका बारेमा ज्ञानको अभाव तथा त्यसबाट उत्पन्न सोचाइले कैयौं वर्षसम्म नियतिवाद (fatalism) तथा सन्तुष्ट भएर रहने भावनाको विकासमा सहयोग पुऱ्याएको छ । यस्तो धारणामा परिवर्तन ल्याउनु आवश्यक छ र यस रणनीतिको उद्देश्य सबै तहमा विद्यमान धारणामा यस्तो परिवर्तन ल्याउने अवस्थाको सिर्जना गर्नु, विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी पहल तथा दिगो विकासका निम्ति योजना तर्जुमाका बीचमा रहेको सम्बन्धको अभावमा रहेको अन्तरलाई कम गर्न प्रोत्साहन गर्नु तथा सबै किसिमका अर्थात् सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिकका साथसाथै संरचनागत एवं गैर-संरचनागत सङ्घटासन्नतालाई सम्बोधन गर्नु हो ।

सन् १९८८ को उदयपुरमा गएको भूकम्प तथा सन् १९९३ मा नेपालको दक्षिण-मध्य भूभागमा गएको बाढी मध्यम खालका त्यस्ता दुईवटा घटनाहरू थिए जसबाट पर्याप्त शिक्षा ग्रहण गर्न सकिन्छ । त्यसपछि, विपद् जोखिम न्यूनीकरणका क्षेत्रमा नेपालले उल्लेखनीय प्रगति गरेको छ । यस अवधिमा पूर्वाधारहरूको संरक्षणका लागि राष्ट्रिय निर्माण संहिता (building code) तथा कतिपय अन्य मानदण्डहरूको तर्जुमादेखि लिएर सन् १९९४ मा विपद् व्यवस्थापनका लागि राष्ट्रिय कार्ययोजना तयार पारी योकोहामा रणनीति तथा कार्य योजना (Yokohama Strategy) लाई सकारात्मक सम्बोधन गरिएको छ ।

प्राकृतिक विपद् तथा वातावरण (Natural Hazards and Environment)

प्राकृतिक प्रकोप तथा वातावरणका बीचमा घनिष्ठ सम्बन्ध छ । विशेष गरी, विपद्तिर लैजाने प्राकृतिक प्रकोपहरू सामान्यतया वातावरणको अवस्थामा आएका आकस्मिक अथवा क्रमबद्ध परिवर्तनहरूबाट उत्पन्न हुन्छन् । यस्ता परिवर्तनहरू धेरैजसो प्राकृतिक घटनाको माध्यमबाट शुरु हुन्छन् र यस्ता घटनाहरूमा क्रमिक रूपमा वातावरणमाथि निर्भर रहेर सक्रिय हुने विविध भौगर्भिक तथा हावापानीसम्बन्धी विविध प्रक्रियाहरूलाई प्रकृतिले सम्बोधन गर्दछ । प्राकृतिक घटनाका अतिरिक्त, मानवीय क्रियाकलापहरूको माध्यमबाट पनि वातावरणीय परिवर्तन हुन्छ र यस्ता वातावरणीय परिवर्तन आकस्मिक प्रकृतिका हुन्छन् । एकदमै छोटो अवधिमा गहन रूपमा गरिने कतिपय मानवीय गतिविधि यसका उदाहरण हुन् । जस्तै: प्राकृतिक स्रोत-साधनहरूको न्यायोचित नहुने किसिमले गरिएको उपयोग अथवा इन्धन (fossil fuels) को अत्यधिक प्रज्वलनको कारणले गर्दा वातावरणमा हरित गृह (Green House) ग्यासको निष्कासन, पुनः आफूलाई निरन्तरता प्रदान गर्न सक्ने क्षमताभन्दा बढी प्राकृतिक वातावरणको विनाश तथा मानवीय बस्तीहरूका बीचमा विद्यमान अन्तःसम्बन्धहरूको तीव्र विघटन ।

वातावरणमा यस किसिमको आकस्मिक परिवर्तन सामान्यतया अपूरणीय प्रकृतिको (irreversible) हुन्छ तथा यसले मानव जीवन, सम्पत्ति तथा पूर्वाधारहरूमा बढी क्षति उत्पन्न गराएर मानवीय बस्तीहरूलाई बढी जोखिममा पार्दछ । यस्ता जोखिमहरूबाट विकासका लागि योजनाको तर्जुमा गर्ने समयमा वातावरणीय प्राथमिकताहरूप्रति पर्याप्त ध्यान दिएर धेरैजसो जोगिन सकिन्छ । वातावरण संरक्षणले मानव-जीवन तथा आजीविका (livelihood) का साथसाथै पूर्वाधारहरूको दिगोपनलाई संरक्षण उपलब्ध गराउँदछ । कहिले-काहीं परिवर्तनका स्वाभाविक प्रक्रियाहरू मानवजन्य परिवर्तनहरूसँग घनिष्ठ रूपमा जोडिन पुग्दछन् र यिनले स्थानीय तथा क्षेत्रीय- दुवै तहमा विनाशकारी प्रकोपका घटना उत्पन्न गराउँदछन् ।

मानवजन्य परिवर्तनका प्रभावहरू तिनका प्रकृतिको दृष्टिकोणबाट विश्वव्यापी हुन्छन् र ती परिवर्तनहरूले कमजोर भौगर्भिक संरचना, योजनाबद्ध रूपमा नबसालिएका शहरी बस्ती, प्राकृतिक स्रोत-साधनहरूको अत्यधिक उपभोग तथा कृषिका लागि प्रयोग गरिएका तथा स्थिर नभइसकेका (un-stablished) भिरालो क्षेत्र भएका मानवीय बस्तीहरूलाई बढी जोखिममा पार्दछन् । इन्धनको बढ्दो प्रयोगसहितको आर्थिक वृद्धि, वन-विनाश, सिञ्चाइ गरिएका कृषि क्षेत्र, पशुपालन, सिमेन्ट प्रयोग गरी बनाइएका संरचना – यी सबले वातावरणमा हरित गृह (green house) ग्यास उत्पन्न गरिरहेका छन्, विश्वभर तापमानको वृद्धि गराइरहेका छन् र हावा-पानीमा परिवर्तन ल्याइरहेका छन् । हरित गृह ग्यास तथा अन्य प्रदूषणकारी तत्वहरूलाई शोषन सक्ने साधनको रूपमा काम गर्ने पृथ्वीको क्षमतामा हानि-नोक्सानी पुऱ्याइएको कारणले गर्दा त्यसको फलस्वरूप वातावरणमा परिवर्तन बढ्दै जान्छ तथा यी परिवर्तनहरूले गर्दा बाढी तथा सुक्खा बारम्बार जान थाल्छन् । रोग तथा कीराबाट उत्पन्न हुने महामारी फैलने सम्भावना बढी हुन्छ र पशु तथा वनस्पतिको सुरक्षा तथा स्वास्थ्यका साथसाथै प्राकृतिक स्रोत तथा पर्यावरणसम्बन्धी प्रक्रियाहरूको दिगोपनामा गम्भीर चुनौती खडा हुन्छ ।

ठूलो परिमाणका प्राकृतिक प्रकोपहरूले धेरैजसो वातावरणमा ठूलो विनाश गर्दछन् र यस्ता विनाशहरूले समुदाय तथा तिनको आजीविकामा पर्ने असरहरूलाई अझ व्यापक बनाउँदछन् । यस किसिमको प्रभाव सधैं तुरुन्तै नदेखिने हुन सक्दछ र यस्तो असर पछि गएर देखा पर्दछ । कहिले-काहीं त यस्तो असर विपत्तिको कैयौं वर्षपछि गएर पनि देखा पर्न सक्दछ । यस्ता असरहरू बस्तीबाट निक्लिएर हावामा जम्मा भएर रहेका प्रदूषणकारी तत्व, कृषियोग्य जमीन, कारखाना तथा खानीका साथसाथै जङ्गलको डढेलोको रूपमा प्रकट हुन सक्दछन् । यसरी नै, उर्वर भूमिको विनाशले गर्दा जङ्गलले ढाकेको क्षेत्रमा कृषिको थप प्रसार (expansion) गर्ने कार्यतिर प्रवृत्त गराउँदछ । यस्तो कृषि प्रसारबाट आवास क्षेत्रसँग रहेको सम्बन्ध नष्ट हुन जान्छ तथा जैविक विविधतामाथि प्रत्यक्ष खतरा पुग्दछ । यसरी वातावरण तथा पर्यावरणसम्बन्धी क्रियाकलापमा अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन – दुवै थरी असरहरू उत्पन्न हुन पुग्दछन् ।

विपद्पछिको परिस्थितिमा पनि वातावरणमा उत्तिकै हानि-नोक्सानी पुग्दछ । जब मानिसहरूलाई प्रभावित क्षेत्रबाट अन्यत्र सारिन्छ अथवा पहिलेको स्थानबाट संरक्षित क्षेत्रनजिकै, प्राकृतिक जङ्गल, नदी किनार अथवा पहिरो जान सक्ने पहाडको भिरालो क्षेत्रमा सर्न उनीहरू बाध्य हुन्छन्, तब यस किसिमको अस्थायी बसोबासबाट वातावरणको विनाश तीव्र रूपमा हुन्छ, किनभने यसरी बसोबास सारिएको ठाउँमा समुदायहरू प्रायः आफ्नो आजीविकाका लागि प्राकृतिक स्रोत-साधनहरूमा निर्भर रहन्छन् । सामान्यतया सरकारको कानुनको कार्यान्वयन गर्ने क्षमताको अभाव तथा यी व्यक्तिहरूलाई विकल्प उपलब्ध गराइएको छैन भने त्यस्तो अवस्थामा अस्थायी बसोबास गराइएका ठाउँहरू विस्तारै स्थायी बस्तीहरूमा परिणत हुन्छन् र यसको निश्चित परिणाम सधैंका लागि वातावरणको विनाश हुन्छ ।

वातावरणीय ह्रासले, विशेष गरी, विपन्न समुदायलाई बढी सङ्कटासन्न बनाउँदछ किनभने तिनको आजीविका धेरैजसो प्राकृतिक स्रोत-साधनहरूमाथि निर्भर रहन्छ। यसका अतिरिक्त, उनीहरूसँग यस्ता सवालहरूको सामना गर्नका लागि स्रोत-साधन नै हुँदैनन् र उनीहरू साधारणतया त्यस्ता क्षेत्रहरूमा बसोबास गर्दछन् जुन क्षेत्रहरू प्राकृतिक प्रकोप पर्न सक्ने ठाउँमा रहेका हुन्छन्।

प्रकोपहरू पर्ने स्थान, तिनको समय तथा प्रभावहरूको भविष्यवाणी गर्न कठिन हुने भएकाले वातावरणको संरक्षण तथा प्राकृतिक स्रोत-साधनहरूको दिगो प्रयोगलगायत तिनको रोकथामका लागि चालिने कदम (preventive work) विपद्का जोखिमहरूबाट आफूलाई जोगाउन तथा विपद्पछि पहिलेकै अवस्थामा फर्कनका निम्त वातावरणको क्षमतालाई कायम गरिराख्नु महत्त्वपूर्ण हुन्छ। यसका लागि कृषिका उपयुक्त प्रचलनहरूको अवलम्बन, जलाधार व्यवस्थापन, कृषि वन प्रणाली, भू-संरक्षण, सिमसार व्यवस्थापन तथा आगलागीको रोकथामका प्रविधिको साथसाथै प्राकृतिक स्रोत-साधनको दिगो प्रयोगमा सहयोग एवं जैविक विविधताको संरक्षणका दिशातर्फ ध्यान दिनुपर्दछ। पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा उपयुक्त तथा दिगो कृषि तथा स्रोत-साधनहरूको प्रयोगसम्बन्धी प्रचलनहरूले तीभन्दा मुनिका वातावरण तथा स्थानीय आजीविकामा पर्ने प्रभावहरूलाई न्यूनीकरण गर्दछन्। रोकथाम गर्ने यस्ता कदमहरू नेपालजस्तो मुलुकका लागि विशेष महत्त्वका छन् किनभने नेपालमा ग्रामीण समुदायका ८० प्रतिशत जनता जीवन निर्वाह गर्न मात्र पुग्ने खालको कृषिबाट गुजारा चलाउँदछन्। यसका अतिरिक्त, नेपाल प्राकृतिक स्रोत-साधनको प्रयोग तथा वातावरणीय सेवाको आपूर्तिमाथि एकदमै निर्भर छ।

२.१ विद्यमान कानुनी तथा संस्थागत व्यवस्था

२०३९ सालमा दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन लागू भएको थियो । त्यसैले नेपालमा विपद् व्यवस्थापनका लागि कानुनी संरचनाको इतिहास लामो छ भन्न सकिन्छ । यस ऐनले नेपालमा विपद्हरूका लागि पूर्व-तयारी गर्ने तथा तिनमा सहयोग उपलब्ध गराउने जिम्मेवारी सरकारलाई प्रदान गरेको छ । यस ऐनले नेपालको इतिहासमा नै पहिलो पटक मुलुकमा विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी प्रशासनिक संरचना खडा गरेको हो ।

केन्द्रीय तह

केन्द्रीय तहमा यस कानूनबमोजिम गृहमन्त्रीको अध्यक्षतामा केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समिति गठन गरिएको छ । यो विपद् व्यवस्थापनको सर्वोच्च निकाय हो र यसमा २७ जना सदस्यहरू रहन्छन् । यस समितिमा अर्थ, रक्षा, स्थानीय विकास, भौतिक योजना तथा निर्माण, स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या, कृषि तथा सहकारी, शिक्षा तथा खेलकुद, वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि, भूमि सुधार तथा व्यवस्थापन, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति, परराष्ट्र, जलस्रोत, सूचना तथा सञ्चार, वन तथा भू संरक्षण एवं महिला, बाल-बालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयका सचिवहरू, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, नेपाल सशस्त्र प्रहरीका साथै नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, नेपाल स्काउट, समाज कल्याण परिषद् तथा खानी तथा भूगर्भ विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप विभाग, जल तथा मौसम विज्ञान विभागका प्रतिनिधिहरू रहन्छन् । विपद् परिसकेपछि केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समितिको बैठक प्रभावित जनताका आवश्यकताहरूलाई तथा सबै क्षेत्र (उदाहरणका लागि, खाद्यान्न, स्वास्थ्य, आवास, खानेपानी, तथा सर-सफाइ आदि) सँग सम्बन्धित विषयहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि बस्दछ । प्रतिवर्ष गइरहने बाढीका विनाशकारी असरहरूले गर्दा केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समितिको बैठक वर्षमा कम्तीमा पनि दुई पटक बसिरहेको छ – बाढी जानुभन्दा पहिले बाढीको पूर्व-तयारीसम्बन्धी अवस्था र यसलाई सुदृढ गर्नका लागि एक पटक र बाढी गइसकेपछि त्यसलाई सम्बोधन गर्नका लागि अर्को पटक ।

क्षेत्रीय तह:

दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन, २०३९ मा आवश्यकताबमोजिम क्षेत्रीय समितिहरूको गठन गर्ने व्यवस्था छ । सन् १९८८ को पूर्वी नेपालमा भएको भूकम्पका समयमा तथा सन् १९९३ को मध्य-नेपालको दक्षिणी भागमा गएको बाढीको समयमा विराटनगर तथा सिमरामा क्रमशः क्षेत्रीय सेवा केन्द्रहरूको स्थापना गरिएको थियो र तिनले राहत गतिविधिमा समन्वय गरेका थिए । यसबाट एकभन्दा बढी जिल्लासँग सम्बन्धित राहत गतिविधिहरूमा समन्वय गर्नका लागि क्षेत्रीय समितिहरूको उपयोगिता प्रदर्शित भएको छ । तर आपत्कालीन राहत कार्यक्रम सञ्चालन भइसकेपछि भने यी केन्द्रहरू बन्द गरिए ।

जिल्ला तह:

जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समिति, उद्धार तथा पूर्व-तयारीको समन्वय गर्ने जिल्लास्तरीय स्थायी निकाय हो । प्रमुख जिल्ला अधिकारीद्वारा यसको अध्यक्षता गरिन्छ । प्रमुख जिल्ला अधिकारी नै जिल्ला स्तरमा शान्ति-सुरक्षा

कायम गर्ने मुख्य प्रशासनिक अधिकारी पनि हुन् । यस समितिका अन्य सदस्यहरूमा जिल्ला खाने पानी कार्यालय, जिल्ला शिक्षा कार्यालय तथा जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयजस्ता सरकारी क्षेत्रका जिल्लास्तरीय विभिन्न कार्यालयका प्रतिनिधिहरू रहन्छन् । स्थानीय विकास अधिकारी स्थानीय विकास मन्त्रालयका जिल्लास्थित अधिकारी हुन् र यिनले जिल्लास्तरीय निर्वाचित निकायका विकाससम्बन्धी कार्यक्रमहरूको समन्वय गर्दछन् । यी स्थानीय विकास अधिकारी जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समितिमा सदस्य-सचिवको रूपमा रहन्छन् ।

दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन २०३९ लागू गरिँदाको समयमा यो निकै नै प्रगतिशील थियो । हुन त यसमा दुईपटक संशोधन भइसकेका छन् तर पनि राहतका रूपमा विपद् परिसकेपछि त्यसको प्रतिक्रियास्वरूप सहयोग उपलब्ध गराउने प्रकृतिको विपद् जोखिम व्यवस्थापनबाट पहिले नै तदारुक भएर रहने (proactive) विपद्को अल्पीकरण (mitigation) का दिशातर्फ भइरहेको विपद् जोखिम व्यवस्थापनको अवधारणाको विकास तथा मानदण्ड (paradigm) मा आएका परिवर्तनहरूलाई आत्मसात् गर्न यो असफल रहेको छ । यस ऐनमा राष्ट्रिय विकासका प्रयासहरूमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई मूलप्रवाहमा ल्याउने हालको अवधारणासँग मेल खाने कुनै पनि व्यवस्था छैनन् । यस कानूनलाई खारेज गरिनुपर्दछ र यसको सट्टामा नयाँ कानून बनाउनुपर्दछ जसले गर्दा नयाँ कानूनमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सम्पूर्ण नवीन अवधारणाहरूलाई आत्मसात् गर्न सकियोस् ।

यस कमी-कमजोरीलाई आंशिक रूपमा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ द्वारा आंशिक रूपमा पूर्ति गर्न खोजिएको छ । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ ले विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि विकेन्द्रीकरणको अवधारणाको प्रवर्धन गरेको छ र स्थानीय निकायलाई नै मुख्य रूपमा जिल्ला तथा गाविस/नगरपालिका स्तरमा नै समस्याको समाधान खोज्नेतर्फ प्रोत्साहन गरेको छ । यस ऐनले जिल्लास्तरीय निकायहरूलाई उत्तरदायी बनाएको भएता पनि यसलाई कार्यान्वयन गर्नको लागि आवश्यक नियमावली तथा बजेटको विनियोजन नगरिएकाले ऐनमा व्यवस्था गरिएका धारणाहरूको कार्यान्वयन कमजोर हुन पुगेको छ ।

दशौं पञ्चवर्षीय योजनामा विपद् व्यवस्थापनको सवालका बारेमा केही उल्लेख गरिएको भए तापनि यसका लागि चाहिने कुनै पनि ऐन अथवा अध्यादेशको रूपमा कानुनी संरचनाको व्यवस्था गरिएको छैन । वास्तवमा नेपालका ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रहरूमा अव्यवस्थित आवास योजनाहरूमा बाढी जान सक्ने समथर जमिनमा अतिक्रमण बढिरहेको छ र यस्तो अतिक्रमणलाई नेपालको भू उपयोग नीतिले नियन्त्रण गर्न सकेको छैन । यसरी धेरैजसो सम्बन्धित सरोकारवालाहरूका बीचमा पुस्तौंदेखि त्यस्तो अवधारणा विद्यमान रहँदै आएको छ जुन अवधारणाबमोजिम पहिले नै तदारुक भएर विपद्का लागि पूर्व-तयारी तथा तिनको अल्पीकरण (mitigation) का कम खर्च लाग्ने विकल्पका तुलनामा विपद्पछि प्रतिक्रियास्वरूप काम गर्ने प्रवृत्ति प्रबल छ ।

माथि उल्लिखित विषयहरूका अतिरिक्त, कतिपय नीतिहरू तथा अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरूका अभिप्रायको सम्बन्ध नेपालका विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सवालहरूसँग रहन्छ र यसरी नै नेपालका विपद् जोखिम व्यवस्थापनका अभिप्रायको सम्बन्ध अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरूसँग रहन्छ । यिनको सूची अनुसूची २ मा दिइएको छ ।

नेपालले हालै दुईवटा अत्यन्तै महत्वपूर्ण कदम चालेको छ : (क) विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि राष्ट्रिय नीति तथा (२) हाल प्रचलित दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन, २०३९ लाई प्रतिस्थापन गर्ने उद्देश्यसहितको विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि नयाँ कानूनको तयारी । यी दुवै कदमहरूले हाल विद्यमान रहेको विपद्को घटनापछि क्रियाशील हुने राष्ट्रिय पद्धतिलाई बदली विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्ने तथा प्रभावकारी पूर्व-तयारी गर्ने अवधारणालाई आत्मसात् गर्दै जाने विषयमाथि जोड दिएका छन् । हाल यी नीति तथा ऐनको मस्यौदामाथि

छलफल चलिरहेको छ र विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति समीक्षा गर्ने त्यस्तो प्रक्रियालाई मार्ग-दर्शन गर्न सक्षम हुनेछ र समीक्षा गर्ने त्यस्तो प्रक्रियाले नीतिगत तीनोटा अभिलेखहरूका बीचमा सङ्गतिको आवश्यक मात्रा सुनिश्चित गर्नेछ ।

२.२ विद्यमान प्राविधिक क्षमता

नेपालमा विज्ञान तथा इन्जिनियरिङका क्षेत्रमा ज्ञानको विशाल भण्डार आर्जन गरिएको छ, वैज्ञानिक, इन्जिनियर तथा अन्य सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञका समूहहरूको विकास उल्लेखनीय मात्रामा भएको छ, उपयुक्त स्केलमा विविध प्राकृतिक जोखिमहरूको नक्साङ्कन गर्ने कार्य सञ्चालन गरिएको छ, अनुगमन, विश्लेषण तथा सर्वसाधारण जनतालाई प्रयोगकर्ताहरूका लागि उपयुक्त हुने खालका जानकारीको प्रचार-प्रसारका लागि भौतिक क्षमताको विकास भएको छ । यस्तो क्षमताका केही प्रतिनिधिमूलक उदाहरण तल दिइएका छन् :

संस्था	क्षमता
खानी तथा भूगर्भ विभाग	१:५०,००० को स्केलमा मुलुकभरको भौगर्भिक नक्सा, धेरै शहरहरूको १:१०,००० स्केलको इन्जिनियरिङ भौगर्भिक नक्सा, कुनै पनि रिक्टर स्केल २ का भूकम्पहरूको एकै किसिमले अनुगमन गर्न सक्षम २१ शर्ट पिरियडका भूकम्पसम्बन्धी स्टेशनहरूको सञ्जाल
नापी विभाग	१:२५,००० तथा १:५०,००० स्केलका मुलुकभरको नक्साङ्कन, गाविस, नगरपालिका, डिजिटल नक्सा, विविध स्केलका एरियल फोटोग्राफ, निरन्तर GPS स्टेशनहरूको वास्तविक समयमा कार्य सञ्चालन, सबभन्दा पछिका स्याटेलाइट नक्साङ्कनमा पहुँच तथा व्याख्या गर्ने क्षमता
जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	मुलुकभर जल तथा मौसम विज्ञान विभागका स्टेशनहरू, मौसमको अनुगमन, विश्लेषण, भविष्यवाणी तथा सर्वसाधारणका लागि सूचनाको प्रचार-प्रसार
जल उत्पन्न विपद् नियन्त्रण विभाग	अनुसन्धान तथा नदी/हाइड्रोलिक मोडेलिङको क्षमता, पहिरो तथा भू क्षयसम्बन्धी अध्ययनका लागि फिल्ड अनुसन्धानका स्टेशनहरू, बाढी नियन्त्रणसम्बन्धी अनुसन्धान तथा बाढी तथा पहिरो/भू क्षयको लागि अल्पीकरण (mitigation) कदमहरूको कार्यान्वयन
शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग	भवनसम्बन्धी अनुसन्धान, विपद्-प्रतिरोधी निर्माणको डिजाइन, प्रशिक्षण निर्देशनालय, पाठ्यक्रम तथा प्रशिक्षण केन्द्रहरू, इन्जिनियर, वास्तुविद् तथा कालिगडहरूका लागि प्रशिक्षण कार्यक्रम

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

स्थानीय विकास मन्त्रालय तथा जिल्ला विकास समिति	हरेक जिल्ला विकास समितिमा विपद् नियन्त्रण व्यवस्थापनसम्बन्धी सम्पर्क बिन्दु, ७५ रै जिल्लाहरूसँग सूतना व्यवस्थापन प्रणालीको सञ्जाल, विपद् न्यूनीकरणसम्बन्धी सरोकारहरूलाई एकीकरण गरिएका धेरै जिल्लाहरूमा आवधिक योजना
प्राज्ञिक संस्थान (सरकारी तथा निजी)	प्राकृतिक तथा मानव-जन्य प्रकोपहरूका विभिन्न पक्षहरूका सम्बन्धमा अनुसन्धान तथा अध्यापन, जोखिम न्यूनीकरण, प्रशिक्षणसम्बन्धी क्षमता
आपत्कालीन परिस्थितिमा सहयोग उपलब्ध गराउने निकायहरू (नेपाली सेना, नेपाल सशस्त्र प्रहरी, नेपाल प्रहरी, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी आदि)	विपद्मा सहयोगका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका २५ जनासहित Medical First Responder तथा Collapsed Structure Search and Rescue सम्बन्धी १५० जनाभन्दा बढी जनशक्ति, खोजी तथा उद्धारका लागि सञ्चालन गरिने पशिक्षणका उपकरण, देशव्यापी सञ्जाल, आपत्कालीन परिस्थितिका लागि गोदामघरहरू
अस्पताल (सरकारी तथा निजी)	आपत्कालीन परिस्थितिका लागि अस्पताल पूर्व-तयारीका निमित्त प्रशिक्षितजनशक्ति तथा प्रशिक्षकहरूको समूह, अस्पताल पूर्व-तयारी योजना, नियमित नक्कली अभ्यासहरूको अनुभव
नगरपालिकाहरू	प्रशिक्षित जनशक्ति, तालिमप्राप्त कालिगडहरूका समूह, धेरै वडाहरूमा विपद् व्यवस्थापन समितिहरू, धेरै ठाउँहरूमा आपत्कालीन गोदाममा पहिले नै सामग्रीको व्यवस्था आदि
गृह मन्त्रालय	समन्वय संयन्त्रको स्थापनालागायत विपद्लाई सम्बोधन गर्ने कार्यमा पर्याप्त अनुभव, UNDAC तथा INSARAG मा प्रशिक्षित जनशक्तिको समूह
स्वास्थ्य मन्त्रालय	महामारीको व्यवस्थापन गर्नका लागि तत्काल सहयोग उपलब्ध गराउने टोलीहरू, बर्ड-फ्लुका सम्बन्धमा काम गर्ने समूह, मुलुकको आपत्कालीन स्वास्थ्यसम्बन्धी विवरण, आपत्कालीन स्वास्थ्यका सम्बन्धमा काम गर्ने समूह
कृषि मन्त्रालय	क्षतिको निर्धारणसम्बन्धी क्षमता, तत्कालै पर्ने विपद्हरू (उदाहरणका लागि दुङ्गा-माटो आदि खस्ने विपद्का साथै बिस्तारै हुने प्रकोप, जस्तै: सुक्खा) लाई सम्बोधन गर्ने कार्यमा अनुभव
यस्तै अन्य	

यिनका अतिरिक्त, विद्यालय भूकम्प सुरक्षा कार्यक्रम, आपत्कालीन सहयोग अभिवृद्धिजस्ता धेरै कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन पनि सफलतापूर्वक गरिएको छ । यस्ता कार्यक्रमहरूले नमुनाको रूपमा कार्यविधि प्रस्तुत गर्दछन् ।

२.३ नेपालमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि प्रस्तावित सङ्गठनात्मक संरचना तथा अवधारणा

दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन २०३९ ले तीन दशकअगाडिको अवस्थामा विपद्का घटनाहरूबाट पीडित व्यक्तिहरूलाई राहत पुऱ्याउने सरकारको दायित्वलाई आधिकारिक बनाउने मूलभूत लक्ष्य पूरा गरेको थियो र यसले सहयोग उपलब्ध गराउने विभिन्न निकायहरूका उद्धार तथा राहतसम्बन्धी प्रयासहरूमा समन्वय गर्नका निमित्त केन्द्र तथा जिल्ला स्तरका कार्यालयहरूका बीचमा अधिकारको निर्धारण गरेको थियो । स-सानादेखि मध्यम स्तरका विपद्हरूमा समन्वय गर्नका निमित्त यस्तो संरचना सक्षम छ भन्ने कुरा विगत तीन दशकका अनुभवहरूबाट प्रमाणित भएको छ । यस ऐनका प्रावधानहरू तथा यस ऐनले खडा गरेको संस्थागत संरचना सन् १९८८ को उदयपुरको भूकम्प तथा सन् १९९३ को नेपालको दक्षिण-मध्य भागमा गएको बाढीजस्ता मध्यम स्तरका विपद्हरूको अवधिमा आपत्कालीन सहयोगको व्यवस्थापन गर्न पर्याप्त थिएनन् । सन् २००१ को गुजरातको भूकम्प अथवा सन् २००५ को कश्मिरको भूकम्पजस्ता ठूलो परिमाणका विपद्को व्यवस्थापन गर्न ती प्रावधानहरूले निश्चित रूपमा सक्नेछैनन् । यिनका अतिरिक्त, संशोधनसहितको उक्त ऐनले राहतबाट पूर्व-तयारी तथा अल्पीकरण (mitigation) तर्फको जोड तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई राष्ट्रिय विकास प्रयासहरूमा मूल प्रवाहमा समावेश गरेको छैन ।

त्यसकारण विपद् जोखिम व्यवस्थापनको राष्ट्रिय संरचनामा गुणात्मक परिवर्तन ल्याउनुपर्ने आवश्यकता छ । त्यस्तो संरचनाले विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी राष्ट्रिय क्षमतालाई तदारुकताका साथ अभिवृद्धि गर्न तथा प्रभावकारी सहयोगका लागि राष्ट्रलाई तयार पार्न सक्नेछ । राष्ट्रिय संस्थागत संयन्त्र विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी प्रक्रियाको शुरुवात गर्न तथा त्यस प्रक्रियामा सहयोग पुऱ्याउन, जिम्मेवारीको विकेन्द्रीकरण गर्न, सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई संलग्न तथा सहभागी गराउन तथा सबै तहमा अर्थात् समुदायको स्तरदेखि राष्ट्रिय सरकारको तहसम्मका सबै क्रियाकलापहरूको समन्वय गर्न सक्षम हुनुपर्दछ । यिनका साथसाथै नयाँ संरचनामा राष्ट्रिय प्रशासन संयन्त्र तथा विकासका प्रयासहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई एकीकरण गर्ने र कार्यक्रमको स्तरमा सह-क्रियात्मकता (synergy) एवं समन्वय गर्ने अथवा समन्वयको सहजीकरण गर्ने अधिकार तथा क्षमता-दुवै हुनुपर्दछ ।

यस सन्दर्भमा नेपालका लागि तल उल्लेख भएबमोजिम सङ्गठनात्मक संयन्त्रको प्रस्ताव गरिएको छ । यस संयन्त्रको प्रस्ताव गर्दा माथि उल्लिखित तथ्यहरूलाई ध्यानमा राखिएको छ, छिमेकी राष्ट्रहरूद्वारा हालै कार्यान्वयनमा ल्याइएको तथा सिकिएका पाठहरूमा आधारित रहेर गरिएको सङ्गठनात्मक पुनःसंरचनालाई आधार बनाइएको छ र विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सार्क (SAARC) तहका पहलहरूमा सक्रिय भूमिकाको निर्वाह गर्नका लागि सक्षम हुनका निमित्त उपयुक्त संरचनाको विकास गर्न सकिने कुरालाई ध्यानमा राखिएको छ । गृह मन्त्रालयले हाल विद्यमान संरचनाहरूको विकास गर्दै तथा तिनलाई रूपान्तरण गर्दै एवं आवश्यकताबमोजिम नयाँ संरचनाहरूको सृजना गर्दै यस संस्थागत संरचनाको स्थापनाका लागि आवश्यक प्रक्रियाको थालनी अविलम्ब गर्नुपर्दछ । विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी प्रस्तावित ऐन यस संरचनासँग मेल खाने खालको हुनुपर्दछ ।

२.३.१ राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन आयोग

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन आयोग (National Commission for Disaster Management - NCDRM) को अध्यक्षता प्रधानमन्त्रीद्वारा हुनेछ। विरोधी दलको नेताले यस आयोगको पदेन उपाध्यक्षको रूपमा कार्य गर्नेछन्। अन्य सदस्यहरूमा सञ्चार, रक्षा, गृह, परराष्ट्र, अर्थ, शिक्षा तथा समाज कल्याण मन्त्रालयलगायतका क्याबिनेट मन्त्रीहरू, प्रमुख सेनापति, प्रहरी महानिरीक्षक, सशस्त्र प्रहरी महानिरीक्षक, नागरिक समाजबाट कम्तीमा पनि दुई जना प्रतिनिधि तथा अध्यक्षद्वारा मनोनीत अथवा सहवर्ण गरिएका अन्य ख्यातिप्राप्त व्यक्तिहरू रहनेछन्।

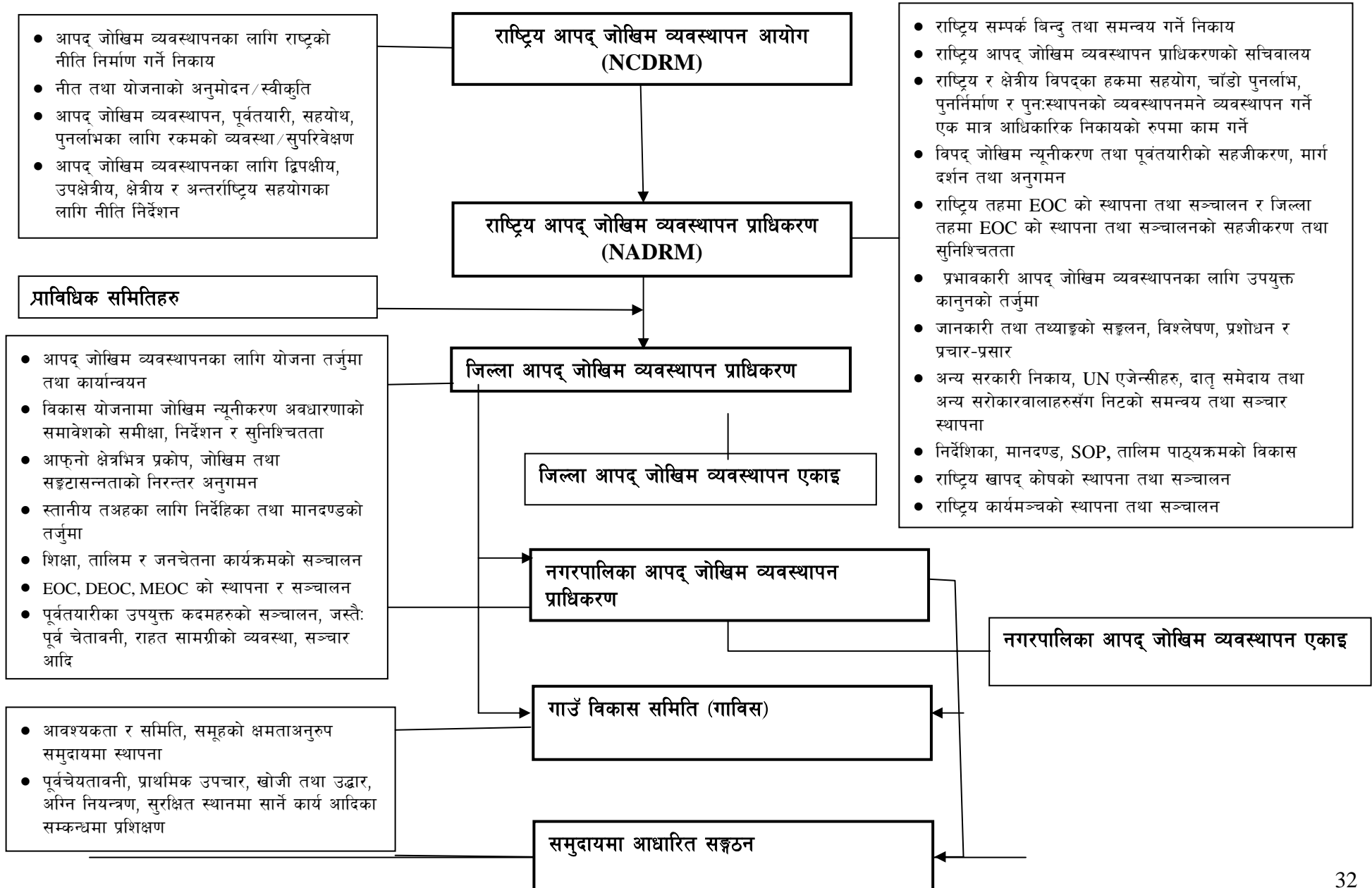
राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन आयोगका काम-कर्तव्य देहायमा लेखिएबमोजिम हुनेछन् :

- विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी नीतिहरूको अनुमोदन गर्ने,
- राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी योजना तथा यस्तै क्षेत्रगत योजनाहरू स्वीकृत गर्ने
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण, पूर्व-तयारी, सहयोग तथा पुनर्लाभ (recovery) का लागि आर्थिक स्रोतका प्रावधानहरूको व्यवस्था मिलाउने तथा रेखदेख गर्ने,
- विपद् जोखिम व्यवस्थापनका क्षेत्रहरूमा द्विपक्षीय, उपक्षेत्रीय (SAARC), क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका लागि नीतिगत निर्देशन उपलब्ध गराउने।

२.३.२ राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण

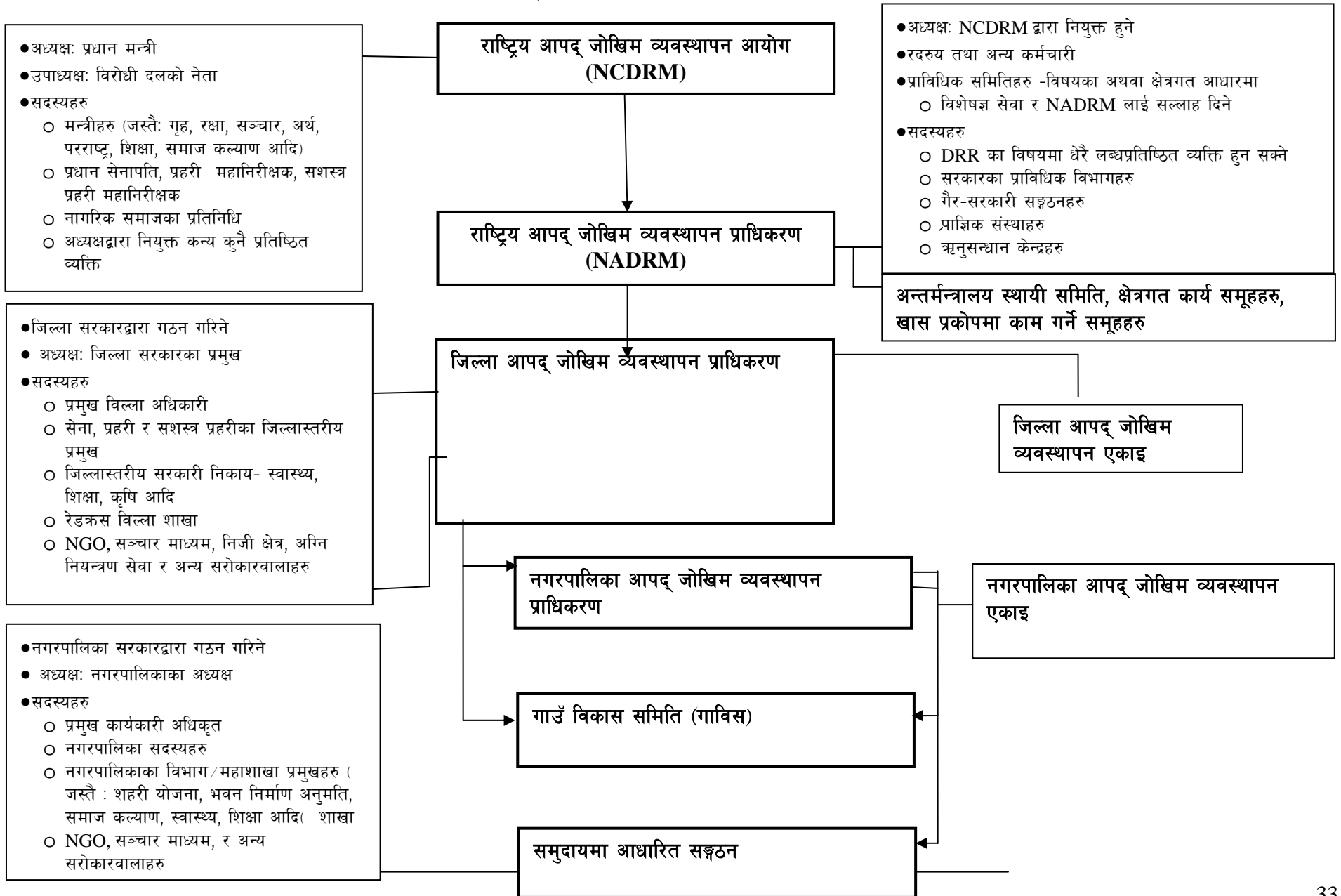
यस राष्ट्रिय आयोगको कार्यसञ्चालन गर्ने निकाय राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण (National Authority for Disaster Banagement – NADRM) हुनेछ र यससम्बन्धी विवरण तल दिइएको छ।

विपद्जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी संस्थागत संरचना तथा तिनको भूमिका

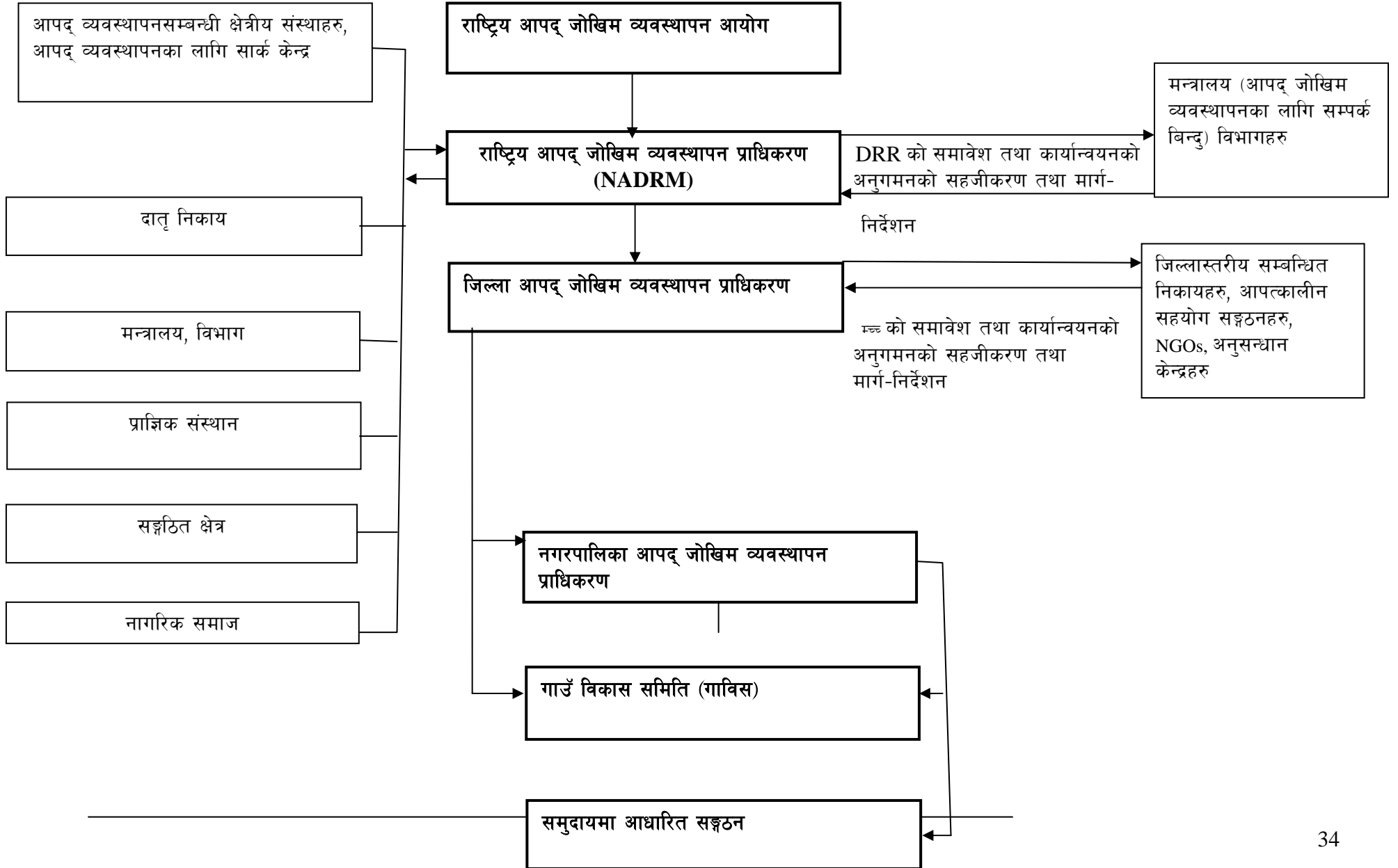

विपद्जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणहरूको संरचना

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणको सरकार, स्थानीय सरकार ता अन्य निकाहरूसँगको सम्बन्ध

२.३.२ राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण (National Authority for Disaster Risk Management - NADRM) ले नेपालमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी रणनीतिहरूको कार्यान्वयन, सहजीकरण तथा अनुगमनका निमित्त राष्ट्रिय केन्द्र बिन्दु (focal point) तथा समन्वय गर्ने निकायको रूपमा सेवा प्रदान गर्नेछ। यसका लागि यस राष्ट्रिय प्राधिकरणले विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी पहलहरूको योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित विषयहरूमा मन्त्रालयहरू, विभागहरू तथा जिल्लास्तरीय संस्थाहरूलगायत सबै सरोकारवालाहरूसँग प्रत्यक्ष रूपमा अन्तर्क्रिया/सञ्चार गर्नु आवश्यक हुनेछ। प्रस्तावित कानूनले यस्तो अधिकार राष्ट्रिय प्राधिकरणलाई प्रदान गर्नुपर्दछ।

राष्ट्रिय अथवा क्षेत्रीय विपद् पर्न गएका खण्डमा सहयोग, शीघ्र पुनर्लाभ (recovery), पुनर्निर्माण तथा पुनःस्थापनको व्यवस्थापन गर्नका राष्ट्रिय प्राधिकरण एक मात्र अख्तियारवाला निकाय हुनेछ। यस उद्देश्यका लागि, कार्य सञ्चालनलाई संस्थागत गर्नका निमित्त सरकारी विभागहरू/निकायहरू तथा आकस्मिक सहयोग उपलब्ध गराउने निकायहरूलगायत सबै सरोकारवालाहरूले राष्ट्रिय प्राधिकरणमार्फत काम गर्नेछन् र निर्धारित अवधिका लागि राष्ट्रिय प्राधिकरणका एक अङ्ग बन्नेछन्।

यदि एउटा जिल्ला मात्र विपद्बाट प्रभावित भएको छ भने राष्ट्रिय प्राधिकरणले जिल्ला विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणलाई मार्गदर्शन तथा सहयोग प्रदान गर्नेछ।

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणका काम-कर्तव्यहरू देहायबमोजिम हुनेछन् :

- राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन आयोगको सचिवालयको रूपमा काम गर्ने,
- राष्ट्रिय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सम्पूर्ण पक्षहरूको समन्वय गर्ने :
  - सरकारी निकाय तथा गैर-सरकारी सङ्गठनहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी रणनीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूको विकास, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा आवधिक रूपमा अद्यावधिक भए-नभएको रेखदेख गर्ने :
  - क्षेत्रगत (sectoral) विभिन्न निकायहरूबाट सहयोग प्राप्त गरी सहयोग, पुनर्लाभ (recovery) तथा पुनःस्थापना कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गर्ने,
  - अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय सहयोगको समन्वय गर्ने, विपद् सहयोगका “समूहहरू” (clusters) सँग सम्पर्क राख्ने र
  - क्षेत्रगत (sectoral) योजना तथा कार्यक्रमहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई समावेश/एकीकरणको सहजीकरण तथा अनुगमन गर्ने।

- विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी गतिविधिहरूका लागि निर्देशिका तथा मानदण्ड एवं विभिन्न क्षेत्रहरूका लागि स्तरीय कार्य सञ्चालन विधि (Standard Operating Procedures - SOPs) हरूको विकास गर्ने, विभिन्न सरोकारवालाहरूका लागि आकस्मिक पूर्व-तयारी योजनाहरूको (नमुना) मस्यौदा गर्ने र विभिन्न लक्षित समूहहरूका निमित्त विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी अनौपचारिक तालिमका लागि पाठ्यक्रमको अनुमोदन गर्ने,
- नगरपालिकाका विभिन्न तह (महानगरपालिका, उप-महानगरपालिका तथा नगरपालिका) का लागि राष्ट्रिय निर्माण संहिता (building code) का प्रावधानहरूलाई समावेश गर्दै नमुनाको रूपमा सामान्य (generic) नियमावलीहरूको विकास गर्ने, नगरपालिकाको अवस्थसँग अनुकूल हुने गरी नियमावली लागू गर्नका लागि निर्देशिका तयार पार्ने, सबै नगरपालिकाहरूका लागि अन्तिम नियमावली स्वीकृत गर्ने । विपद् प्रतिरोधक निर्माणसम्बन्धी प्रचलनहरूको प्रवर्धन गर्नका निमित्त इन्जिनियर, वास्तुविद्, प्राविधिज्ञ, कालिगड, ठेकेदारहरूलाई प्रशिक्षण दिनका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको विकास गर्ने/स्वीकृत गर्ने तथा यसको पालनालाई सुनिश्चित गर्नका निमित्त प्रशिक्षण तथा क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरूको शुरुवात गर्ने,
- भूकम्प-प्रतिरोधक निर्माण तथा निजी घरहरूलाई भूकम्प प्रतिरोधक बनाउने कार्यलाई प्रोत्साहन गर्नका लागि बीमा तथा आर्थिक सहयोग, महशुल छुट, कर छुटको व्यवस्था गर्ने कार्य, व्यापारिक तथा औद्योगिक क्षेत्रका लागि आपत्कालीन सहयोग तथा कारोबारको निरन्तरतासम्बन्धी योजना (business continuity plans) को विकासलगायत आर्थिक प्रोत्साहन व्यवस्थाको खोजी गर्ने एवं विकास गर्ने,
- विभिन्न क्षेत्रका लागि विपद् जोखिम व्यवस्थापनका राष्ट्रिय योजना तयार पार्ने तथा तिनको कार्यान्वयनलाई प्रवर्द्धन गर्ने । पूर्व-तयारी तथा आपत्कालीन सहयोग योजनालगायत जिल्ला, नगरपालिका तथा गाविस तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजनाको विकास तथा कार्यान्वयनका लागि निर्देशिका तयार पार्ने, जिल्लास्तरीय योजना स्वीकृत गर्ने,
- विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी राष्ट्रिय नीति/संरचनाको तर्जुमा गर्ने,
- विकास परियोजनाहरूले नयाँ जोखिम उत्पन्न गर्दैनन् अथवा भएका जोखिमहरूलाई बढाउँदैनन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि विपद् व्यवस्थापनको परिप्रेक्ष्यबाट सबै विकास परियोजनाहरूको निर्धारण (assessment) गर्नका लागि राष्ट्रिय तहमा केन्द्रबिन्दुको रूपमा सेवा पुऱ्याउने,
- सङ्गठित क्षेत्र तथा अन्य व्यावसायिक सङ्गठनहरूको सक्रिय संलग्नताको माध्यमबाट विपद् व्यवस्थापनका लागि सरकारी-निजी-साझेदारी (public-private-partnership) को प्रवर्द्धन गर्नका निमित्त राष्ट्रिय तहमा केन्द्रबिन्दुको रूपमा सेवा पुऱ्याउने,
- सम्बन्धित सरकारी विभाग, विश्वसनीय शैक्षिक संस्था अथवा गैर-सरकारी सङ्गठनका प्रतिनिधिको अध्यक्षतामा सरकारका प्राविधिक विभागहरू, शैक्षिक संस्था, निजी क्षेत्र, विशिष्ट गैर-सरकारी सङ्गठन

- तथा अनुसन्धान केन्द्रका सदस्यहरू समावेश गर्ने गरी खास प्रकोपसँग सम्बन्धित विशेष कार्यदलहरूको गठन गर्ने । मुलुकका लागि सान्दर्भिक प्रकोप न्यूनीकरण कार्यक्रमहरूको विकास गर्नका निमित्त कार्यदलहरूलाई सहयोग उपलब्ध गराउने । आवश्यक स्रोत जुटाएर तथा सम्बन्धित क्षेत्रमा नेतृत्व लिने संस्थालाई सहयोग उपलब्ध गराएर यस्ता कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनको प्रवर्द्धन गर्ने,
- सम्बन्धित सरकारी विभाग अथवा विश्वसनीय शैक्षिक संस्था अथवा गैर-सरकारी सङ्गठनका प्रतिनिधिको अध्यक्षतामा सरकारका विविध निकाय, स्थानीय निकाय, शैक्षिक संस्था, निजी क्षेत्र, विशिष्ट गैर-सरकारी सङ्गठन तथा अनुसन्धान केन्द्रका सदस्यहरू समावेश गर्ने गरी खास क्षेत्र (sector) सँग सम्बन्धित विशेष कार्यदलहरूको गठन गर्ने । खास क्षेत्रसँग सम्बन्धित यस्ता विशेष कार्यदलहरू मानवीय सहयोगको योजना तर्जुमा तथा कार्यक्रमहरूको निर्धारणका निमित्त संयुक्त राष्ट्रसङ्घद्वारा नेतृत्व गरिएका समूह (cluster) का राष्ट्रिय समकक्षी (national counterparts) हुनेछन् । स्रोतहरू जुटाएर तथा उपलब्ध गराएर खास जोखिमसँग सम्बन्धित विशेष कार्यदलहरूको कार्यसञ्चालनमा सहयोग उपलब्ध गराउने,
- राष्ट्रिय तथा जिल्ला स्तरमा आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र (Emergency Operation Centres – EOC) को स्थापना, सुचारु रूपमा कार्य सञ्चालन तथा तिनको निरन्तरतालाई सुनिश्चित गर्ने । जिल्ला तथा केन्द्रको आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र (EOCs) का बीचमा निर्बाध सञ्चार सुनिश्चित गर्ने,
- विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी सूचना प्रणालीको स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने र तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने सम्बन्धित सार्वजनिक तथा निजी संस्थाहरूबाट विपद्, प्रकोप, सङ्घटासन्नता, जोखिम आदिका बारेमा मुख्य तथा सहायक तथ्य-तथ्याङ्कहरू सङ्कलन एवं तुलना गरी आवधिक रूपमा जानकारी तथा डेटाबेस (database) प्रकाशन गर्ने,
- विपद् जोखिम व्यवस्थापनको कार्यान्वयनसम्बन्धी विभिन्न क्षेत्रगत जानकारीको सङ्कलन, विश्लेषण, परिमार्जन तथा प्रचार-प्रसार गर्ने,
- स्वयंसेवकका टोलीहरूसहित विपद् जोखिम तथा सहयोग कार्यक्रमको प्रभावकारी व्यवस्थापनका निमित्त उपयुक्त कानुनहरूको तर्जुमा तथा लागू गर्ने,
- विपद् जोखिम व्यवस्थापनका विविध पक्षहरूमा मन्त्रालय, विभाग तथा जिल्ला अधिकारीहरूलाई प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने,
- विपद् जोखिम व्यवस्थापनको कार्यान्वयनका लागि गरिने दिगो प्रयासहरूका लागि आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउने संयन्त्रको स्थापना सरकारद्वारा गरिएको छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने । आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउने यस्तो संयन्त्र (बण्ड, कर, विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि राष्ट्रिय कोष आदि) को सम्भाव्यता खोजी गर्नका निमित्त विशेषज्ञहरूको सहभागिता भएको कार्यशालाको आयोजना गर्ने । मन्त्रालय तथा अन्य सरोकारवालाहरूलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गर्नका निमित्त सबल बनाउनका लागि कोष तथा स्रोतहरूको विनियोजनका निमित्त

- सहजीकरण एवं अधिवाचन (advocacy) गर्ने,
- विपद् जोखिम व्यवस्थापनका पक्षहरूमा कार्यरत गैर-सरकारी सङ्गठनहरूको दर्ता, अनुगमन, प्रवर्द्धन तथा सहजीकरणका लागि एक-द्वार प्राधिकरणको रूपमा सेवा उपलब्ध गराउने,
- विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा द्विपक्षीय, उपक्षेत्रीय, क्षेत्रीय खथवा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका लागि नेतृत्वदायी निकायको रूपमा सेवा उपलब्ध गराउने,
- सबै सरोकारवाला, सरकार, गैर-सरकारी सङ्गठन, दातृ निकाय, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणाली, सङ्गठित क्षेत्र तथा प्राज्ञिक संस्थाहरूसँग निकटको सञ्चार-सम्बन्ध कायम राख्ने,
- विपद् जोखिम न्यूनीकरणका सम्बन्धमा राष्ट्रिय कार्यमञ्च (National Platform) को स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने । जिल्ला तहमा आकस्मिक कार्यसञ्चालन केन्द्रहरू (EOCs) को स्थापना तथा सहज सञ्चालनका साथै मरम्मत-सम्भार सुनिश्चित गर्ने । जिल्ला तथा केन्द्रका आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रहरूका बीचमा निर्बाध सञ्चार सुनिश्चित गर्ने,
- विपद् जोखिम व्यवस्थापन सूचना पद्धति स्थापना तथा सञ्चालन र विपद्, खतरा, सङ्घटासन्नता, जोखिम आदिका मुख्य तथा सहायक तथ्य-तथ्याङ्कहरू सम्बन्धित तथ्याङ्क विकास गर्ने सार्वजनिक तथा निजी संस्थाहरूबाट सङ्कलन एवं सूक्ष्म तुलना गरी आवधिक रूपमा जानकारी तथा विस्तृत तथ्याङ्कहरूको प्रकाशन गर्ने,
- विपद् जोखिम व्यवस्थापन कार्यान्वयनबारे अन्तर्क्षेत्रीय (inter-sectoral) जानकारी सङ्कलन, विश्लेषण, कारवाही तथा प्रचार-प्रसार गर्ने,
- स्वयंसेवी टोलीहरूसहित विपद् जोखिम तथा सहयोगको प्रभावकारी व्यवस्थापनका निमित्त उपयुक्त विधेयकहरूको संरचना तथा निर्माण गर्ने,
- विपद् जोखिम व्यवस्थापनका पक्षहरूमा मन्त्रालय, विभाग तथा जिल्ला अधिकारीहरूलाई प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने प्रबन्ध मिलाउने,
- विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी राष्ट्रिय कार्यमञ्च (National Platform) को स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने । राष्ट्रिय कार्यमञ्चद्वारा विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा नागरिक समाज तथा सङ्गठित क्षेत्र (corporate sector) का सङ्गठनहरूको प्रभावकारी संलग्नता हासिल गरिनेछ तथा विभिन्न निकाय तथा क्रियाशील सङ्गठनहरूका बीचमा एकीकृत अवधारणा तथा समान प्रकृतिका कार्यक्रमको तर्जुमाको प्रवर्द्धन गरिनेछ भन्ने कुरा राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले सुनिश्चित गर्नेछ ।

- विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि खास प्रकोप तथा विशेष क्षेत्र (sector) सँग सम्बन्धित राष्ट्रिय योजनाहरूको तर्जुमा तथा कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्ने,
- विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी पहलहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको प्रयोजनका लागि राष्ट्रिय निर्देशक समिति अथवा विभिन्न मन्त्रालयहरूको प्रतिनिधित्व भएको कार्यदल गठन गर्ने र
- राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन आयोगसमक्ष आवधिक रूपमा प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने ।

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन आयोगले राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष तथा पाँच जना सदस्यहरूको नियुक्ति गर्नेछ । यी सबै पदहरू प्राविधिक प्रकृतिका हुनेछन् र यी पदहरूको पूर्ति सरकारी प्रशासन संयन्त्रभित्र अथवा संयन्त्रभन्दा बाहिरबाट देशका वरिष्ठ व्यक्तिहरूको सावधानीपूर्वक छानबिन गरी गरिनेछ । यी पदहरूको हैसियत क्रमशः क्याबिनेट मन्त्री, राज्य मन्त्री तथा सहायक मन्त्रीसरहको हुनेछ ।

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणमा पूरा समय काम गर्ने कर्मचारीहरू रहनेछन् र त्यस्ता कर्मचारीहरूको सङ्ख्यामा क्रमशः वृद्धि गरिनेछ । शुरुमा मुख्य कर्मचारीहरू सम्बन्धित निकायहरूबाट (काजमा) लिन सकिनेछ, महत्त्वपूर्ण सुविधाहरू प्रहरी, सेना तथा नेपाल रेडक्रस सोसाइटीबाट एवं अत्यावश्यक सेवा खानेपानी, बिजुली, यातायात तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी संस्थाहरूबाट प्राप्त गर्न सकिनेछ । राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले विभिन्न मन्त्रालयहरूको प्रतिनिधित्व भएको स्थायी समिति, जोखिमसँग सम्बन्धित विशेष कार्यदल तथा क्षेत्रगत (sectoral) समूहहरूको गठन गर्नेछ । माथि प्रस्तुत सङ्गठनात्मक ढाँचामा प्रस्तावित संस्थागत व्यवस्थाको रूपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.३.२.१ मन्त्रालयहरूको प्रतिनिधित्व भएको स्थायी समिति (Inter-ministerial Standing Committee)

विभिन्न मन्त्रालयहरूको प्रतिनिधित्व भएको स्थायी समितिले विकास कार्यक्रमहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणको एकीकरणलाई सुनिश्चित गर्नका निमित्त नीतिगत तथा कार्यक्रमगत सहयोग उपलब्ध गराउनेछ र राष्ट्रिय जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणद्वारा समन्वय गरिने समष्टिगत विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा योगदान गर्नका लागि सम्बन्धित मन्त्रालयहरू तथा विभागहरूका अनुभव तथा विद्यमान क्षमताहरूको समावेश गर्नका लागि वातावरणको सिर्जना गर्नेछ ।

२.३.२.२ खास प्रकोपसँग सम्बन्धित कार्यदल (Hazard-specific Working Groups)

सम्बन्धित सरकारी विभाग, विश्वसनीय शैक्षिक संस्था अथवा गैर-सरकारी सङ्गठनका प्रतिनिधिको अध्यक्षतामा सरकारका प्राविधिक विभागहरू, शैक्षिक संस्था, निजी क्षेत्र, विशिष्ट गैर-सरकारी सङ्गठन तथा अनुसन्धान केन्द्रका सदस्यहरू समावेश गर्ने गरी खास प्रकोपसँग सम्बन्धित विशेष कार्यदलहरूको गठन गर्ने । मुलुकका लागि सान्दर्भिक प्रकोप न्यूनीकरण कार्यक्रमहरूको विकास गर्नका निमित्त कार्यदलहरूलाई सहयोग उपलब्ध गराउने । आवश्यक स्रोत जुटाएर तथा सम्बन्धित क्षेत्रमा नेतृत्व लिने संस्थालाई सहयोग उपलब्ध गराएर यस्ता कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनको प्रवर्द्धन गर्ने ।

२.३.२.२ विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बन्धित कार्यदल

सम्बन्धित सरकारी विभाग अथवा विश्वसनीय शैक्षिक संस्था अथवा गैर-सरकारी सङ्गठनका प्रतिनिधिको अध्यक्षतामा सरकारका विविध निकाय, स्थानीय निकाय, शैक्षिक संस्था, निजी क्षेत्र, विशिष्ट गैर-सरकारी सङ्गठन तथा अनुसन्धान केन्द्रका सदस्यहरू समावेश गर्ने गरी खास क्षेत्रसँग सम्बन्धित (sector-specific) विशेष कार्यदलहरूको गठन गर्ने। खास जोखिमसँग सम्बन्धित यस्ता विशेष कार्यदलहरू मानवीय सहयोगको योजना तर्जुमा तथा कार्यक्रमहरूको निर्धारणका निमित्त संयुक्त राष्ट्रसङ्घद्वारा नेतृत्व गरिएका समूह (cluster) का राष्ट्रिय समकक्षी (national counterparts) हुनेछन्। स्रोतहरू जुटाएर तथा उपलब्ध गराएर खास क्षेत्रसँग सम्बन्धित विशेष कार्यदलहरूको कार्यसञ्चालनमा सहयोग उपलब्ध गराउनेछ।

२.३.३ जिल्ला विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण

जिल्ला विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणहरू (District Disaster Management Authorities) को गठन जिल्ला सरकारहरूद्वारा हुनेछ। जिल्लास्तरीय यी प्राधिकरणहरूमा जिल्ला सरकारका प्रमुख (अध्यक्ष), प्रमुख जिल्ला अधिकारी (प्रजिअ), जिल्लास्तरीय सेना प्रमुख, जिल्लास्तरीय प्रहरी तथा सशस्त्र प्रहरीका प्रमुख, जिल्ला स्वास्थ्य/शिक्षा/कृषि, रेडक्रस सोसाइटीको जिल्ला शाखाका प्रतिनिधिहरू रहनेछन्। जिल्लास्तरीय यी प्राधिकरणहरूका अन्य सदस्यहरूमा गैर-सरकारी सङ्गठनहरू, सञ्चार माध्यम, निजी क्षेत्र, आगलागी नियन्त्रण गर्ने सेवाहरू तथा अन्य स्थानीय सरोकारवालाहरूका प्रतिनिधिहरू समावेश गरिनेछन्। जिल्ला विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले जिल्लामा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि जिल्लास्तरीय कार्यमञ्च (District Platform) को रूपमा पनि सेवा उपलब्ध गराउनेछ र विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा आपत्कालीन पूर्व-तयारीको योजना तर्जुमासँग सम्बन्धित विषयहरूमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण प्राधिकरणसमक्ष प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नेछ।

जिल्लास्तरीय प्राधिकरणहरूले आफ्नो कार्यसञ्चालन गर्ने निकाय तथा सचिवालयका रूपमा जिल्ला विपद् जोखिम व्यवस्थापन एकाइको स्थापना गर्नेछ।

जिल्ला विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणका काम-कर्तव्य देहायबमोजिम हुनेछन् :

- केन्द्रीय सरकारका जिल्लास्तरीय सम्बन्धित निकाय, जिल्लास्तरीय गैर-सरकारी सङ्गठनहरू, निजी उद्यमी, सञ्चार माध्यम तथा महिला समूहजस्ता जिल्ला स्तरमा विकास कार्यक्रमहरूको योजना तर्जुमामा संलग्न अन्य सरोकारवालाहरू तथा सीमान्तीकृत समुदायहरूको हितका लागि काम गर्ने संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी जिल्लास्तरीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजनाको तर्जुमामा नेतृत्व प्रदान गर्नेछ। यस्तो योजना जिल्ला प्राधिकरणद्वारा सञ्चालन गरिएको स्थानीय तहको जोखिम निर्धारणमा वास्तविक रूपमा आधारित हुनेछ र जिल्ला प्राधिकरणले यस योजनाको कार्यान्वयन तथा आवधिक रूपमा यसलाई अद्यावधिक गर्ने कार्यमा पनि समन्वय गर्नेछ।
- सरकारी विभागका विकास योजनाहरूको समीक्षा गर्ने यी योजनाहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी कदमहरूलाई मूल प्रवाहमा ल्याउने विषयमा मार्ग-दर्शन उपलब्ध गराउने,

जिल्लास्तरीय विकास तथा योजना तर्जुमा प्रक्रियामा विपद् न्यूनीकरण समावेश गरिएको कुरा सुनिश्चित गर्ने,

- स्थानीय अवस्था अनुकूल हुने गरी सामान्य राष्ट्रिय नियमावलीहरूअनुरूप तथा राष्ट्रिय निर्माण संहितामा गरिएका व्यवस्थाहरूलाई समावेश गरी ग्रामीण क्षेत्रमा निर्माणसम्बन्धी प्रचलनहरूलाई निर्देशन उपलब्ध गराउनका निमित्त भवन निर्माण योजना तर्जुमासम्बन्धी नियमावली लागू गर्ने र गाविसको परिस्थितिअनुरूप नियमावलीलाई अनुकूलित पारी निर्देशिका तयार पार्ने,
- विपद् प्रतिरोधक निर्माणसम्बन्धी प्रचलनहरूको प्रवर्धन गर्नका निमित्त इन्जिनियर, वास्तुविद्, प्राविधिज्ञ, कालिगड तथा ठेकेदारहरूलाई प्रशिक्षण दिनका लागि प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने तथा यसको पालनालाई सुनिश्चित गर्नका निमित्त प्रशिक्षण तथा क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरूको शुरुवात गर्ने,
- भूकम्प-प्रतिरोधक निर्माण तथा निजी घरहरूलाई भूकम्प प्रतिरोधक बनाउने कार्यलाई प्रोत्साहन गर्नका लागि बीमा तथा आर्थिक सहयोग, महशुल छुट, कर छुटको व्यवस्था गर्ने कार्य, व्यापारिक तथा औद्योगिक क्षेत्रका लागि आपत्कालीन सहयोग तथा कारोबारको निरन्तरतासम्बन्धी योजना (business continuity plans) को विकासलगायत आर्थिक प्रोत्साहन व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्ने,
- गैर-सरकारी सङ्गठन/समुदायमा आधारित सङ्गठन तथा अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विकाससँग सम्बन्धित तथा मानवीय सङ्गठनहरूद्वारा सञ्चालित समुदायमा आधारित विपद् पूर्व-तयारी कार्यक्रमहरूको संयोजन गर्ने,
- विभिन्न सरोकारवालाहरूका बीचमा साभेदारी प्रवर्द्धन गर्नका निमित्त अन्तर्निकाय समन्वय एकाइ (cell) को स्थापना गर्ने,
- जिल्ला, नगरपालिकाभित्र अथवा बारम्बार प्रकोप भइरहने ठाउँहरूमा प्रकोप, जोखिम तथा सङ्कटासन्न अवस्थाको निरन्तर अनुगमन गर्ने,
- विपद् जोखिम न्यूनीकरणका सम्बन्धमा स्थानीय सरोकारवालाहरूका लागि निर्देशिका तथा मानदण्डहरू तयार पार्ने,
- स्थानीय अधिकारी, सरोकारवाला तथा समुदायहरूका लागि शिक्षा, प्रशिक्षण तथा जनचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- समुदाय स्तरका पहलहरूको कार्यान्वयनका लागि उनीहरूलाई आवश्यक आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराएर विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा सहयोगमा सामुदायिक समूहहरूको संलग्नतालाई प्रोत्साहित गर्ने,

- आफ्नो क्षेत्रमा निर्माण कार्यको परीक्षण तथा यदि प्रकोपबाट सुरक्षा कायम गर्ने मानदण्डको पालन गरिएको छैन भने सान्दर्भिक निकायहरूलाई यस्ता मानदण्डहरूको पालन गर्न लगाउनका लागि निर्देशन दिने,
- जिल्लास्तरीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण जिल्ला स्तरमा उपयुक्त विपद् पूर्व-तयारीका कदमहरू चाल्नका लागि जिम्मेवार हुनेछ। उदाहरणका लागि,
  - पहिचान गरिएका प्रकोपका प्रकारहरूका लागि पूर्व-चेतावनी दिने प्रणाली कायम गर्ने,
  - विपद्को समयमा सुरक्षित ठाउँमा सार्ने ठाउँको रूपमा प्रयोग गर्नका लागि भवनहरूको पहिचान गर्ने,
  - उद्धार तथा राहत सामग्री, खाद्यान्न, औषधि, पानी सफा गर्ने औषधि आदिको भण्डारण गर्ने,
  - क्रेन, जमिन खन्ने मेसिन (backhoe), भूकम्पमा प्रयोगमा आउने मेसिन (earthquake-moving machine) आदि ठूला उपकरणहरूको सूची तयार पार्ने र
  - विपद् पूर्व-तयारी योजनाको परीक्षण गर्नका लागि वार्षिक रूपमा अभ्यासको आयोजना गर्ने।
- जिल्लास्तरीय आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र (District Emergency Operation Centre-DEOC) सञ्चालन गर्ने। यस केन्द्रको सम्पर्क पूर्व-निर्धारित वैकल्पिक व्यवस्थासहितको (वैकल्पिक च्यानल पनि २४ सै घण्टा उपलब्ध हुनुपर्नेछ) सञ्चार माध्यमद्वारा राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणको आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र (EOC) सँग चौबीसै घण्टा सम्पर्क हुनेछ।
- राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणद्वारा यसले गर्ने भनी तोकिएका अन्य कार्यहरू गर्ने र
- विपद्को समयमा उद्धार तथा राहतका हाल जिल्ला स्तरमा विद्यमान पुरानो संयन्त्रलाई विपद्को जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्नका निमित्त जनताका आकाङ्क्षाहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि संस्थागत उपयुक्त क्षमतासहितको आधुनिक संयन्त्रमा सुचारु रूपले पुनःसंरचना गर्ने कार्यमा नेतृत्व लिने।

२.३.४ नगरपालिका विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण

नगरपालिका विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण (Municipal Authority for Disaster Risk Management - MADRM) को गठन नगर सरकारद्वारा हुनेछ। ठूला नगरपालिकाहरू, जस्तै: महानगरपालिकाहरू, उप-महानगरपालिकाहरू तथा अन्य ठूला नगरपालिकाहरूले विस्तारै यस्ता प्राधिकरणहरूको गठन गर्नुपर्दछ।

नगरपालिका विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणमा सामान्यतया नगरपालिका अध्यक्ष (मेयर), प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, नगरपालिकाका महाशाखाहरूका प्रमुखहरू (जस्तै: शहरी योजना, भवन अनुमति, भौगोलिक सूचना प्रणाली (Geographical Information System - GIS), सामाजिक सेवा, नगर प्रहरी, स्वास्थ्य, शिक्षा, सांस्कृतिक सम्पदा, वारुणयन्त्र सेवा आदि), नगरपालिका सञ्चालक समितिका सदस्यहरू तथा गैर-सरकारी सङ्गठन, सञ्चार माध्यम, निजी क्षेत्र अथवा कुनै अन्य स्थानीय सरोकारवालाहरूका प्रतिनिधिहरू मिलेर बन्दछ। नगरपालिका विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणहरूको गठन शहरी क्षेत्र तथा नगरहरूमा गरिनेछ।

नगरपालिका विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणका काम-कर्तव्यहरू देहायबमोजिम हुनेछन् :

- स्थानीय जोखिम निर्धारणका आधारमा नगरस्तरीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन गुरुयोजना (master plan) तर्जुमा गर्ने तथा यसको कार्यान्वयनमा समन्वय गर्ने,
- विपद् जोखिम व्यवस्थापन गुरुयोजनाको एक अङ्गको रूपमा नगर आपत्कालीन सहयोग योजनाको तर्जुमा गर्ने तथा सो योजनाको परीक्षण गर्न नियमित रूपमा अभ्यास (drills) सञ्चालन गर्ने,
- केन्द्रीय/जिल्ला सरकारको नगर विकास योजनाहरू/अन्य विकास योजनाहरूको समीक्षा तथा यी योजनाहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरूलाई मूलधारमा लैजान मार्गदर्शन गर्ने,
- स्थानीय अवस्था अनुकूल हुने गरी सामान्य राष्ट्रिय नियमावलीहरूअनुरूप तथा राष्ट्रिय निर्माण संहितामा गरिएका व्यवस्थाहरूलाई समावेश गरी नियमावली लागू गर्ने र नगरपालिकाको परिस्थितिअनुरूप नियमावलीलाई अनुकूलित पारी निर्देशिका तयार पार्ने,
- विपद् प्रतिरोधक निर्माणसम्बन्धी प्रचलनहरूको प्रवर्धन गर्नका निमित्त इन्जिनियर, वास्तुविद्, प्राविधिज्ञ, कालिगड तथा ठेकेदारहरूलाई प्रशिक्षण दिनका लागि प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने तथा यसको पालनालाई सुनिश्चित गर्नका निमित्त प्रशिक्षण तथा क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरूको शुरुवात गर्ने,
- भूकम्प-प्रतिरोधक निर्माण तथा निजी घरहरूलाई भूकम्प प्रतिरोधक बनाउने कार्यलाई प्रोत्साहन गर्नका लागि बीमा तथा आर्थिक सहयोग, महशुल छुट, कर छुटको व्यवस्था गर्ने कार्य, व्यापारिक तथा औद्योगिक क्षेत्रका लागि आपत्कालीन सहयोग तथा कारोबारको निरन्तरतासम्बन्धी योजना (business continuity plans) को विकासलगायत आर्थिक प्रोत्साहन व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्ने,
- नगरपालिकाभित्र, विशेष गरी बारम्बार प्रकोप भइरहने ठाउँहरूमा प्रकोप, जोखिम तथा सङ्घटासन्त अवस्थाको निरन्तर अनुगमन गर्ने,
- विपद् जोखिम न्यूनीकरणका सम्बन्धमा स्थानीय सरोकारवालाहरूका लागि निर्देशिका तथा मानदण्डहरू तयार पार्ने,

- नगरपालिकाका अधिकारी, सरोकारवाला तथा समुदायहरूका लागि शिक्षा, प्रशिक्षण तथा जनचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- समुदाय स्तरका पहलहरूको कार्यान्वयनका लागि उनीहरूलाई आवश्यक आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराएर विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा सहयोगमा सामुदायिक समूहहरूको संलग्नतालाई प्रोत्साहित गर्ने,
- विपद् जोखिम न्यूनीकरणका सम्बन्धमा स्थानीय सरोकारवालाहरूका लागि निर्देशिका तथा मानदण्डहरू तयार पार्ने,
- स्थानीय अधिकारी, सरोकारवाला तथा समुदायहरूका लागि शिक्षा, प्रशिक्षण तथा जनचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- समुदाय स्तरका पहलहरूको कार्यान्वयनका लागि उनीहरूलाई आवश्यक आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराएर विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा सहयोगमा सामुदायिक समूहहरूको संलग्नतालाई प्रोत्साहित गर्ने,
- आफ्नो क्षेत्रमा निर्माण कार्यको परीक्षण तथा यदि प्रकोपबाट सुरक्षा कायम गर्ने मानदण्डको पालन गरिएको छैन भने सान्दर्भिक निकायहरूलाई यस्ता मानदण्डहरूको पालन गर्न लगाउनका लागि निर्देशन दिने,
  - नगरपालिका प्राधिकरणले आवश्यकताबमोजिम विशेषज्ञहरूसहितको कार्यदल अथवा सल्लाहकार समिति अथवा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका विविध पक्षमा खास अध्ययन गर्नका लागि आयोगको गठन गर्न सक्नेछ ।
- नगरपालिका स्तरमा पूर्व-तयारीका उपयुक्त कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने, उदाहरणका लागि, पूर्व-चेतावनी दिने प्रणाली कायम गर्ने, विपद्को समयमा सुरक्षित ठाउँमा सार्ने ठाउँको रूपमा प्रयोग गर्नका लागि भवनहरूको पहिचान गर्ने, उद्धार तथा राहत सामग्री, खाद्यान्न, औषधि, पानी सफा गर्ने औषधि आदिको भण्डारण गर्ने तथा आपत्कालीन परिस्थितिमा सञ्चारका लागि वैकल्पिक साधनहरूको पहिचान गर्ने,
- विपद्को घटना भएको बेला नगरपालिका आकस्मिक कार्यसञ्चालन केन्द्र (Municipal Emergency Operation Center- MEOC) को स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने तथा विपद् परेको समयमा यस केन्द्रसँगको समन्वयमा आपत्कालीन सहयोग सञ्चालन गर्ने,
- राष्ट्रिय तथा जिल्लास्तरीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणहरू तथा जिल्ला आकस्मिक कार्य सञ्चालन केन्द्र (District emergency Centre - DEOC) सँग समन्वय गर्ने,

- राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणद्वारा यसले गर्ने भनी तोकिएका विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी अन्य कार्यहरू गर्ने र
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यक्रम (निर्माण संहिताको कार्यान्वयन, भू उपयोग योजनाको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन एवं भौगोलिक सूचना प्रणाली (GIS) को प्रयोग आदि) को कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्नका निमित्त नगरपािकाको सङ्गठनात्मक संरचनाको समीक्षा तथा पुनःसंरचना गर्ने ।

२.३.५ गाउँ विकास समिति (गाविस)

गाविस शासन-संयन्त्रका सबभन्दा तल्ला तह हुन् र विपद् जोखिमहरूको व्यवस्थापनका लागि अग्रपङ्क्तिमा रहने संस्थाको रूपमा संस्थागत संरचनामा यिनलाई समावेश गरिनुपर्दछ । गाउँ तथा वडा तहहरूका निर्वाचित प्रतिनिधिहरू मिलेर यो निकाय बन्दछ । स्थानीय विकासका गतिविधिहरूका लागि स्रोतहरूको विनियोजनमा यी निकायहरूको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । गाविसले विपद्का घटनाहरू तथा तिनका प्रभावहरूको लगत राख्ने, प्रकोपबाट प्रभावित क्षेत्रहरूको रेखाङ्कन तथा जोखिमको नक्साङ्कन गर्ने, जिल्ला जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण तथा जिल्ला सरकारका निकायहरूमा समुदायहरूका मागहरूको अधिवाचन (advocacy) गर्ने काममा महत्वपूर्ण भूमिकाको निर्वाह गर्न सक्दछन् । समुदायका मागहरूमा प्रकोपहरूको अल्पीकरण (mitigation) तथा सङ्कटासन्नताको न्यूनीकरणसम्बन्धी गतिविधिहरूका लागि स्थानीय बजेटबाट स्रोतको विनियोजन गर्नका निमित्त अनुरोध समावेश हुन सक्दछ । यसका उदाहरणका रूपमा बाढी नियन्त्रणका लागि तटबन्ध, सुक्खाको अल्पीकरण (mitigation) का लागि वर्षाको पानी सङ्कलन गर्ने संरचना, सङ्कटासन्नताको न्यूनीकरणका लागि आजीविका (livelihoods) का लागि गर्ने व्यावसायिक प्रशिक्षण आदिलाई लिन सकिन्छ । त्यसकारण, गाविस तहमा स्थानीय राजनीतिक नेतृत्वलाई जानकारी दिन तथा तिनमा ज्ञानको विकास गर्नु महत्वपूर्ण हुनेछ । बढी सक्षम गाविसहरूले सङ्कटासन्नताको न्यूनीकरणका लागि स्थानीय नीति तथा निर्देशिकाहरूको विकास गर्न सक्दछन् ।

गाविसले विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि गाउँस्तरीय स्थानीय कार्यमञ्चको रूपमा सेवा पुऱ्याउन सक्नेछन् । गाविसले विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी सवालहरूका बारेमा गाउँका बैठकहरू तथा जिल्ला विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणसमक्ष प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नेछ ।

गाविसले विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि एउटा केन्द्रबिन्दु तोक्नुपर्दछ जसले विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरणका सवालहरूबारे जिल्ला प्राधिकरणसमक्ष प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नेछ र यसबाट सहयोग प्राप्त गर्नेछ । विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि केन्द्रबिन्दुको सञ्जाललाई विस्तारै वडा तहमा विस्तार गर्न सकिन्छ र यस तहमा वडा अध्यक्षले केन्द्रबिन्दुको रूपमा सेवा उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।

केन्द्रबिन्दुका मुख्य काम-कर्तव्यहरू देहायबमोजिम हुनेछन् :

- निर्धारित फर्म्याटबमोजिम गाविसका विपद्हरूको लगत तयार पार्ने तथा जिल्ला विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले सञ्चालन गर्ने जिल्लास्तरीय विपद्सम्बन्धी डेटाबेस (database) मा जानकारी राख्नका लागि पठाउने,

- जानकार व्यक्ति तथा विद्यालय, स्वास्थ्य, विद्युत् तथा जीवनका लागि नभई नहुने अन्य संस्था एवं अत्यावश्यक सुविधाको व्यवस्थापन गर्ने निकायहरूजस्ता अन्य संस्थाहरूसँगको निकट सहकार्यमा स्थानीय तहमा विपद् जोखिमको निर्धारण कार्य सञ्चालन गर्ने,
- गाविसस्तरीय विपद् पूर्व-तयारी योजना तयार पार्ने तथा गाविसको विकास योजनामा यसको एकीकरण गर्ने,
- स्वयंसेवक कार्यक्रमको विकास गर्ने तथा त्यसको कार्यान्वयन गर्ने, स्वयंसेवकहरूलाई प्राथमिक उपचार, हल्का खोजी तथा उद्धार (Light Search and Rescue) सम्बन्धी प्रशिक्षण उपलब्ध गराउने,
- उपलब्ध औपचारिक तथा अनौपचारिक स्रोतहरूको परिचालन गरी हल्का खोजी तथा उद्धार (Light Search and Rescue) तथा प्राथमिक उपचारसम्बन्धी उपकरण, राहत सामग्री, खाद्यान्न, बिउ आदि थाविरभिन्न नै पहिले भण्डारण गरिराख्ने र
- विपद्सम्बन्धी अभ्यास (drills) सञ्चालन गर्न तथा गाविसमा विपद्सम्बन्धी चेतनाको प्रचार-प्रसार गर्नका लागि गाविसभिन्नका विद्यालयहरूसँग समन्वय गर्ने ।

२.३.६ समुदायमा आधारित सङ्गठन (Community Based Organizations)

समुदायको तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी गतिविधिहरूलाई प्रवर्द्धन गर्नका निमित्त विपद् जोखिम व्यवस्थापनका जिल्ला तथा गाविस स्तरीय प्राधिकरणहरूबाट विद्यमान सामुदायिक सङ्गठनहरूको क्षमताको विकास तथा अभिवृद्धि गरिनेछ । सामुदायिक सङ्गठनहरूका अनुपस्थितिमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा काम गर्नका लागि नयाँ समूहहरूको गठन गरिनेछ । समुदायमा आधारित सङ्गठनहरूलाई स्थानीय पूर्व-चेतावनीको प्रणाली, सुरक्षित ठाउँमा सार्ने कार्य, प्राथमिक उपचार, खोजी तथा उद्धार, अग्नि नियन्त्रण आदिका बारेमा प्रशिक्षण उपलब्ध गराइनेछ । विपद् पूर्व-तयारीको प्रवर्द्धन गर्नका निमित्त सामुदायिक सङ्गठनहरू तथा सान्दर्भिक स्थानीय निकायहरू, जस्तै: कृषि, ब्याङ्क, स्वास्थ्य तथा पशुचिकित्सा सेवाहरूका बीचमा सम्बन्धन (linkages) को विकास गरिनेछ । आर्थिक व्यवस्थापन, जनशक्ति व्यवस्थापन, स्रोत परिचालन, अन्तर्-व्यक्ति सञ्चार तथा प्रस्तुतीकरण एवं सम्वादका सम्बन्धमा सामुदायिक सङ्गठनहरूका नेतृत्वमा रहेका व्यक्तिहरूको सीप तथा ज्ञानमा पनि विकास गरिनेछ ।

३ राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति

३.१ परिचय

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (National Strategy for Disaster Management) जनताका आधारभूत अधिकारको पूर्तिको एक अङ्गको रूपमा संरक्षणका दिशातर्फ अवधारणामा भएको परिवर्तनलाई प्रतिबिम्बित गर्ने नेपाल सरकारको प्रतिबद्धता हो । नेपाली जनताको जीवन, सम्पत्ति, विकासमा गरिएको लगानी, सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षणका लागि विपद्का जोखिमहरूलाई स्वीकार्य तहमा घटाउनका लागि तथा साथसाथै प्राकृतिक प्रकोपहरूबाट वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभावको अल्पीकरण (mitigation) का लागि नेपाली जनता तथा सरकारको इच्छा पनि यस रणनीतिमा अभिव्यक्त भएको छ । यसरी यस रणनीतिले गरिबीको निवारण तथा सबै नेपालीको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने नेपाली जनताको आकाङ्क्षामा योगदान पुऱ्याउँदछ ।

मुलुकका नीति, आवश्यकता तथा चिन्तन प्रक्रियाबाट यसको प्रादुर्भाव भएको हो । यसलाई यसै रूपमा हेरिनुपर्दछ र विभिन्न नीतिसम्बन्धी घोषणा तथा राष्ट्रिय योजना प्रक्रियामा उल्लिखित उद्देश्यहरूसँग यसको तालमेल हुनैपर्दछ ।

राष्ट्रिय रणनीतिले विपद् जोखिम व्यवस्थापनको प्रक्रियाका मूलभूत विशेषताका रूपमा निम्नलिखित तथ्यहरूलाई मान्यता प्रदान गर्दछ :

- (क) जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी सरोकारहरूको एकीकरण, विपद्बाट उत्थानशीलता (resilience) को प्रवर्द्धन गरी समुदायमा जीवन, आजीविका (livelihoods) तथा सम्पत्तिको संरक्षण, सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई संलग्न पार्ने दृष्टिकोणसहित सबै तहमा समष्टिगत रूपमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त संस्थागत, नीतिगत तथा कानुनी संयन्त्रहरूको विकास गर्ने कार्य दिगो विकास तथा गरिबी न्यूनीकरणको राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिका लागि अत्यावश्यक छन् ।
- (ख) मर्यादापूर्ण जीवन तथा आजीविकाको अधिकार नागरिकहरूलाई हुन्छ र नागरिकहरूलाई विपद्बाट संरक्षण प्रदान गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि सरकार जिम्मेवार हुन्छ । यस्ता विपद्हरू सारभूत रूपमा अपरिहार्य हुन्छन् र त्यस्ता विपद्हरूबाट पुनर्लाभ (recovery)/पुनःस्थापनाको प्रक्रियामा कुनै खतराको सिर्जना हुनुहुँदैन । सरकार खतरामा रहेका तथा विपद्बाट प्रभावित समुदायहरूप्रति जिम्मेवार हुन्छ, सामाजिक समता, न्याय तथा समावेशीकरण एवं लैङ्गिक एवं जातीय समानताप्रति संवेदनशील हुन्छ र सीमान्तीकृत समुदाय, दलित, वञ्चितमा परेका (deprived) तथा शारीरिक रूपमा अपाङ्गहरूका हकमा विशेष प्रयास गर्दछ ।

सरोकारवालाहरूका सम्पूर्ण समूह, सरकार, गैर-सरकारी सङ्गठनहरू, प्राज्ञिक संस्था तथा समुदाय, निजी क्षेत्र तथा विकासका अन्तर्राष्ट्रिय साझेदारहरूको संलग्नतामा सहभागितामूलक प्रक्रियाद्वारा सहमतिको आधारमा यस राष्ट्रिय रणनीतिको विकास गरिएको हो । यसको उद्देश्य विपद् न्यूनीकरणका गतिविधिहरूको योजना तर्जुमा

तथा तिनको रणनीति निर्धारणमा अथवा नेपालमा राष्ट्रिय विकासका लागि गरिने गतिविधिसम्बन्धी प्रक्रियाहरूको एकीकरणमा सबैलाई मार्ग-दर्शन उपलब्ध गराउनु हो ।

माथि उल्लेख गरिएजस्तै बाढी तथा पहिरो नेपालका प्रमुख प्रकोपहरू हुन् र भूकम्प प्रमुख सम्भावित प्रकोप हो । यसकारण रणनीतिमा विशेष गरी यिनका साथै अन्य प्रकोपहरूलाई सम्बोधन गर्ने तथ्यहरू समावेश हुनुपर्दछ ।

३.२ दीर्घकालीन सोच (Vision)

विपद्बाट उत्थानशील नेपाल (Disaster-resilient Nepal) राष्ट्रिय दीर्घकालीन सोच हो ।

३.३ दीर्घकालीन लक्ष्य (Mission)

विपद्का जोखिमहरूलाई व्यवस्थापन तथा न्यूनीकरण गर्नका निमित्त तथा सबै तहमा प्रभावकारी पूर्व-तयारीका निमित्त सङ्गठित अवधारणाको विकास तथा कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्ने कार्यलाई मार्ग-दर्शन गर्नु, प्रोत्साहित गर्नु तथा सुनिश्चित गर्नु यसको दीर्घकालीन लक्ष्य हो । यसभित्र यी पर्दछन् :

- संस्थागत विकास,
- केन्द्रीकृत नीति, विकेन्द्रित कार्यान्वयनको सिद्धान्तको पालना गर्दै सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको सहभागिताका लागि नीतिगत तथा कानुनी वातावरणको अभिवृद्धि,
- केन्द्रीय तहदेखि पारिवारिक तहसम्म विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व-तयारीको योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनलाई प्रोत्साहित गर्न सक्षम पार्ने खालको वातावरणको सिर्जना,
- क्षेत्रगत (sectoral) विकास तथा गरिबी न्यूनीकरण योजनाहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिहरूको एकीकरण गर्ने कार्यको सुनिश्चितता ।

३.४ मार्ग-निर्देशक सिद्धान्त

३.४.१ राष्ट्रिय विकास योजनाहरू:

विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी सवालहरूका सम्बन्धमा क्रमिक रूपमा विकसित हुँदै गइरहेको राष्ट्रिय चिन्तनबाट अभिप्रेरित भई यस राष्ट्रिय रणनीतिको तर्जुमा गरिएको हो र यस्ता सवालहरू राष्ट्रिय विकास योजनाहरूमा प्रतिबिम्बित भएका छन् । हालसालै तर्जुमा गरी प्रकाशित भएको नेपालको ३ वर्षे अन्तरिम योजना (२०६४/०६५-२०६६/०६७) यस दिशाको अर्को थप कोसे ढुङ्गा हो । यस योजनामा विपद्हरूलाई राष्ट्रिय विकास प्रक्रियाका अवरोधहरूमध्ये एक अवरोधको रूपमा ग्रहण गरिएको छ र विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सम्बन्धमा एउटा छुट्टै अध्याय (अध्याय २६) समावेश गरी विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई सम्बोधन गर्ने प्रयास गरिएको छ । विकासका विभिन्न क्षेत्रहरूसँग सम्बन्धित विविध अध्यायहरूमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी सवालहरूलाई उपायको रूपमा उल्लेख गरिएको छ । यस योजनामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा अल्पीकरण (mitigation) को महत्त्वलाई मान्यता प्रदान गरिएको छ,

विपद् सहयोग कार्यक्रमबाट विपद्को रोकथाम, अल्पीकरण तथा पूर्व-तयारीतिरको जोडमा आवश्यक परिवर्तनका लागि विद्यमान राष्ट्रिय नीतिहरूमा परिवर्तन गर्नुपर्ने आवश्यकतामाथि जोड दिइएको छ, संस्थागत समन्वयको अभिवृद्धि गर्नुपर्ने आवश्यकताजस्ता चुनौतीहरूको पहिचान गरिएको छ र प्रकोप तथा सम्बन्धित अन्य विपद्सम्बन्धी जोखिमहरूको समझदारीको प्रवर्द्धन गर्नका निमित्त प्रयास गरिएको छ । योजनामा विभिन्न तहमा संस्थागत क्षमताको अभावजस्ता विद्यमान रिक्तताहरूको उल्लेख गरिएको छ, व्यवस्थित रूपमा प्रकोप/सङ्घटासन्नताको नक्साङ्कन, विपद्सम्बन्धी जोखिमको निर्धारण गर्नका लागि तथा निर्माण संहिताको कार्यान्वयन गर्नका लागि सर्वसाधारणका बीचमा सचेतना तथा क्षमताको अभिवृद्धि र बृहत् विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्रणालीको स्थापना गर्नका लागि सर्वोच्च तहमा उपयुक्त संस्थागत संयन्त्रको स्थापना गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई मान्यता प्रदान गरिएको छ ।

आउँदो तीन वर्षका लागि विपद् जोखिम व्यवस्थापनका निमित्त निम्नलिखित दीर्घकालीन सोच, उद्देश्य, रणनीति, नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूको उल्लेख गरिएको छ :

- **दीर्घकालीन सोच (vision) :** प्रकोपबाट सृजित सामाजिक तथा आर्थिक हानि-नोक्सानीलाई न्यूनतम बनाइनेछ ।
- **उद्देश्य :** प्रकोप व्यवस्थापन कार्यलाई कुशल, सक्षम, सृष्ट र प्रभावकारी बनाई दीगो, वातावरणमैत्री र उच्च प्रतिफलयुक्त विकास निर्माणका माध्यमबाट प्राकृतिक प्रकोपका जोखिमहरूबाट जन-धनको सुरक्षा प्रवर्द्धन गर्ने ।
- **कार्यगत रणनीति :** यस योजनामा न्यूनीकरण तथा अल्पीकरण (mitigation) देखि पूर्व-तयारीसम्म, प्रभावकारी सहयोगका लागि क्षमता अभिवृद्धिदेखि पुनर्निर्माण तथा पुनःस्थापनसम्म विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सबै चरणहरूलाई समेट्ने गरी कतिपय सान्दर्भिक रणनीति, नीति, अवधारणा तथा कार्यक्रम एवं क्रियाकलापहरू प्रस्तावित छन् । राष्ट्रिय अवधारणामा मुख्य परिवर्तनको रूपमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी क्रियाकलापहरूलाई राष्ट्रिय विकासका प्रयासहरूसँग जोड्ने प्रयास यस योजनामा गरिएको छ । बृहत् राष्ट्रिय रणनीतिको विकास, उपयुक्त संयन्त्रहरूको तर्जुमा, संस्थागत विकास, विभिन्न तहमा क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने आवश्यकताका सम्बन्धमा यस योजनामा पर्याप्त जोड दिइएको छ ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व-तयारीमा स्थानीय समुदायको सम्भावित योगदान, स्थानीय सरकार तथा अधिकारीहरूको केन्द्रीय भूमिका, विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सबै पक्षहरूमा गैर-सरकारी सङ्गठन तथा निजी क्षेत्रले गर्न सक्ने योगदान तथा निरन्तर संलग्नता एवं राष्ट्रिय अर्थतन्त्रका विभिन्न क्षेत्रहरूमा क्रियाशील निकाय तथा संस्थाहरूका बीचमा सहकार्य तथा समन्वयको अभिवृद्धि गर्नुपर्ने आवश्यकतामाथि यस योजनामा महत्त्व प्रदान गरिएको छ ।

३.४.२ विपद् जोखिम व्यवस्थापनको योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा अन्तःसम्बन्धित सवालहरूमाथि विचार (Consideration of Cross-cutting Issues in DRM Planning and Implementation)

हाल नेपाल अभूतपूर्व राजनीतिक तथा सामाजिक रूपान्तरणको तीव्र प्रक्रियाबाट गुज्रिरहेको छ । यस प्रक्रियामा राष्ट्रिय जीवनका सम्पूर्ण क्षेत्रहरूमा नवीन मूल्य पद्धतिप्रति प्रतिबद्धता प्रकट भएका छन् । मानव

अधिकारको संरक्षण, सामाजिक समावेशीकरण, जात, विचारधारा, जातीय समूह तथा लिङ्ग जेसुकै भए तापनि सबै नेपालीहरूको समानता, शासन-संयन्त्र तथा अधिकारको विकेन्द्रीकरण, दलितजस्ता समाजका सीमान्तीकृत तथा अशक्त समूहलाई विशेष प्राथमिकता तथा अवसरहरूको प्रावधान, “टाठा-बाठाहरू (elite) द्वारा गरिने आक्रमण” आदिलाई सक्रिय रूपमा निरुत्साहित पार्ने कार्य आदिलाई गतिविधिको कार्यसूचीका रूपमा स्वीकृत गरिदै छ ।

विपद् जोखिम व्यवस्थापन पनि विकाससँग सम्बन्धित सवाल भएकाले राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति तथा विपद् न्यूनीकरणको कार्यसूचीले विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी पहलहरूको अवधारणा, तर्जुमा तथा कार्यान्वयनका सबै चरणहरूमा यी सिद्धान्तहरूको अनुसरण सक्रियतापूर्वक गरिनेछ, र विशेष गरी समुदायको तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका यी सिद्धान्तहरूको कार्यान्वयनका विधिका सम्बन्धमा लक्षित समूहलगायत निकाय तथा व्यक्ति - दुवैलाई शिक्षित पार्नका लागि विशेष कार्यक्रमहरू शुरु गरिनेछन् । विपद् जोखिम व्यवस्थापनका प्रक्रियाहरूमा लागू हुने यी सिद्धान्तहरूका केही विशेषताहरू तल उल्लिखित छन् :

मानव अधिकार तथा संरक्षण

प्राकृतिक विपद्बाट प्रभावित व्यक्तिहरूले प्रभावित नभएका व्यक्तिहरूसरह नै मानव अधिकारसम्बन्धी कानून तथा राष्ट्रिय कानूनअन्तर्गत समान अधिकार तथा स्वतन्त्रताको उपभोग गर्न पाउनुपर्दछ । प्राकृतिक विपद्बाट प्रभावित व्यक्तिहरूको जीवन रक्षा तथा शारीरिक सुरक्षामा मात्र यस्तो संरक्षण सीमित हुनुहुँदैन । सम्पूर्ण सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक अधिकारहरूको समेत संरक्षण गरिनुपर्दछ । यी हुन् :

- शारीरिक सुरक्षा तथा अखण्डतासँग सम्बन्धित अधिकार,
- जीवनका आधारभूत आवश्यकतासँग सम्बन्धित अधिकार,
- अन्य सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक संरक्षणसँग सम्बन्धित अधिकार, तथा
- अन्य नागरिक तथा संरक्षणसम्बन्धी आवश्यकतासँग सम्बन्धित अधिकार ।

लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण

विपद् जोखिम व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित तथा यसको कार्यान्वयनका लागि जिम्मेवार प्राधिकरण तथा संस्थाहरूमा निम्नलिखित कुरा सुनिश्चित गर्ने दायित्व हुनेछ :

- वर्ग, जात तथा जातीय समूहले परिस्थितिलाई थप जटिल पार्दछन् भन्ने कुरामा आधारित रही आपत्कालीन सहयोग तथा राहत कार्यक्रमलगायत विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी कार्यक्रम लैङ्गिक रूपमा संवेदनशील हुनुपर्दछ । त्यसकारण, यस्तो कार्य विभाजनलाई विपद्भन्दा पहिले, विपद् भइरहेको समयमा तथा विपद्पछिका अवस्थाहरूमा तिनको पहिचान गरिनुपर्दछ, तिनमाथि विचार गरिनुपर्दछ र प्राथमिकतापूर्वक विश्लेषण गरिनुपर्दछ ।
- विपद्को समयमा सार्वजनिक सेवाहरू प्रायः अवरुद्ध हुन्छन् । त्यसकारण समुदायमा विद्यमान प्रणालीहरूले प्रभावकारिता तथा दक्षतापूर्वक कार्य गर्न सक्नु भन्नका लागि तिनको सञ्चालन सुचारु

रूपमा गर्नुपर्दछ । यसका निमित्त, समुदायका सबै समूह तथा अन्य अल्पसङ्ख्यक समूहका केटी तथा महिलाहरू विपद्को प्रकारका आधारमा के गर्ने, कहिले गर्ने र कसरी गर्ने भन्ने कुरा थाहा पाउन सक्षम हुनै पर्दछ । आवश्यक ज्ञान तथा अधिकारको प्रयोग गर्नका लागि उनीहरूमा स्पष्टता तथा विश्वास हुनै पर्दछ ।

- विभिन्न श्रेणीका महिला, जस्तै: किशोरी, एकल, विवाहित, विधवा, विभिन्न जातीय समूहका, अपाङ्ग, बिरामी आदिको पहिचान गर्नुपर्दछ र तदनुरूप कार्यक्रमले तिनलाई लक्षित गर्नुपर्दछ ।
- विपद् परेको समयमा समुदायका सीमान्तीकृत समूहका साथसाथै केटी तथा महिलाहरू धेरैजसो एकदमै सङ्घटासन्न समूहभित्र पर्दछन् । घर तथा समुदायमा लेनदेनका लागि वार्ता गर्ने कमजोर अधिकार (weak bargaining power) विपद्लाई व्यवस्थापन गर्नका लागि गरिने निर्णय प्रक्रियामा प्रतिबिम्बित हुन्छ । महिलाहरूको प्रजननसम्बन्धी कार्य तथा अधिकारको सामाजिक विभाजनको फलस्वरूप लिङ्ग/समूहहरूका बीचमा विद्यमान खाडल बढ्दै जान्छ । यसले गर्दा विपद्को समयमा गरिने सहयोग तथा पुनर्लाभ (recovery) का कार्यक्रमका समयमा खास गरी विशेष ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ र विपद् पूर्व-तयारी, विपद् न्यूनीकरण, विपद्का समयमा गरिने सहयोग तथा विपद्बाट पुनर्लाभ (recovery) का लागि गरिने सहयोग कार्यक्रमजस्ता विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सबै चरणहरूमा लैङ्गिक सवाल तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई मूल प्रवाहमा ल्याउनु आवश्यक हुन्छ ।

विकेन्द्रीकरण तथा स्थानीय स्वायत्त शासन

नेपालका नीति, कानून तथा प्रचलनका आधारमा जिल्ला विकास समिति, नगर पालिका, गाउँ विकास समिति स्थानीय सरकारका क्रियाशील निकायहरू हुन् । विपद् जोखिमका विरुद्ध सुरक्षाको अभिवृद्धि गर्नु तथा अस्तव्यस्त पार्ने खालका प्रकोपका घटनाहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि तयार रहनका लागि समुदायलाई सहयोग उपलब्ध गराउनु यी निकायहरूको जिम्मेवारी हो । यस परिप्रेक्ष्यबाट राष्ट्रिय रणनीतिको कार्यान्वयन प्रक्रियामा निम्नलिखित प्रावधानहरू समावेश हुनेछन् :

- आर्थिक, मानवीय स्रोत, सामग्री तथा उपकरण, सञ्चारका सुविधा आदि पर्याप्त स्रोतहरू उपलब्ध गराएर विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि स्थानीय सरकारका निकायहरूको सशक्तीकरण गर्ने,
- स्थानीय सरकारको योजना तर्जुमा प्रक्रियामा विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई एकीकृत गर्ने तथा सबै जिल्ला, नगरपालिका एवं गाउँहरूमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्ने तथा समुदायको तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तयार पार्नका लागि सामुदायिक समूहहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने,
- शहरी तथा ग्रामीण - दुवै क्षेत्रमा बाली, वस्तु-भाउ तथा भौतिक सम्पत्तिमा भएको क्षति अथवा हानि-नोक्सानीका विरुद्ध बीमा व्यवस्था लागू गर्ने र विपन्नमा पनि अति विपन्नका लागि विशेष व्यवस्था गर्ने र
- विपद् जोखिम व्यवस्थाको योजना तर्जुमा तथा पूर्व-तयारीमा प्रगतिलाई सुनिश्चित गर्नका निमित्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सुदृढ गर्ने ।

कर्मचारीहरूको सुरक्षा (Staff Safety and Security)

विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यविधिहरूमा विपद् परेको समयमा कर्मचारीहरूको सुरक्षाको सवाललाई समावेश गरिएको हुन्छ भन्ने कुरा रणनीतिको कार्यान्वयन तथा यस रणनीतिअन्तर्गतका कार्यक्रमहरूले सुनिश्चित गर्नेछन् जसले गर्दा उल्लेखनीय रूपमा तल उल्लिखित चार क्षेत्रमा यस सवाललाई पर्याप्त मात्रामा सम्बोधन गरिएको होस् :

- (क) जीवनका लागि अत्यावश्यक प्रणाली (खाने पानी, सर-सफाइ, बिजुली, टेलिफोन आदि)
- (ख) अत्यावश्यक सुविधा, व्यापारिक कारोबार तथा विपद्पछिको परिस्थितिमा महत्वपूर्ण भूमिका भएका सेवा र विपद्पछिको आपत्कालीन परिस्थितिमा महत्वपूर्ण हुने सामग्रीको कारोबार गर्ने औद्योगिक/व्यापारिक प्रतिष्ठान ।
- (ग) आपत्कालीन परिस्थितिमा सहयोग पुऱ्याउने प्रणाली तथा सहयोग कार्यक्रमका लागि काम गर्ने कर्मचारी (खोजी तथा उद्धारमा काम गर्ने कर्मचारी, मेडिकल फर्स्ट रेस्पन्डेन्ट आदि) र
- (घ) आपत्कालीन परिस्थितिमा सञ्चालन गरिने सहयोग कार्यक्रममा सुरक्षा प्रदान गर्नका लागि विपद् परेको स्थानमा पठाउनका लागि परिचालन गरिने कर्मचारीको सुरक्षासम्बन्धी टोली ।

माथि उल्लेख भएबमोजिम संस्थाका चारै श्रेणीका सबै कर्मचारीहरूको सुरक्षा आपत्कालीन सहयोग तथा उद्धार सेवाको प्रभावकारी प्रवाहमा महत्वपूर्ण हुन्छ । माथिका चारै श्रेणीका कर्मचारीहरूका लागि कर्मचारी सुरक्षा व्यवस्थामा सामान्यतया तल लेखिएका चार तत्वहरू छन् :

कर्मचारी : कुनै पनि संस्थाका यी कर्मचारीहरू आपत्कालीन सेवाका लागि निर्धारित गरिएका हुन्छन् । राष्ट्रिय सुरक्षा टोलीका लागि नेपाल सरकारद्वारा विपद् आपत्कालीन सहयोग कार्यक्रमका लागि पहिचान गरिएका अनुभवी आपत्कालीन राष्ट्रिय व्यवस्थापक तथा कर्मचारीहरू रहन्छन् । टोलीका सदस्यहरू विशेष रूपमा प्रशिक्षणप्राप्त तथा आफ्नो कामका लागि साधनसम्पन्न हुनुपर्दछ ।

विधि (Methodology): सुरक्षाको निर्धारणलगायत सुरक्षाको व्यवस्था गर्नका निमित्त पहिले नै परिभाषित गरिएका विधि तथा अकस्मात् उत्पन्न हुने विपद् अथवा आपत्कालीन परिस्थितिको पहिलो चरणमा सूचना व्यवस्थापन,

कार्यविधि (Procedures) : कुनै पनि संस्थाका लागि कार्यविधि स्तरीय कार्य सञ्चालन कार्यविधि (Standard Operating Procedures-SPO) मा पहिले नै परिभाषित गरिएको हुनुपर्दछ । राष्ट्रिय सुरक्षा टोलीका लागि विपद् अथवा आपत्कालीन परिस्थिति उत्पन्न भएको ठाउँमा अनुरोध गरिएको २४ घण्टाभित्र कर्मचारीहरू आइपुग्ने समयमा सुरक्षा उपलब्ध गराउन सकियोस् भनी प्रमाणित भएको व्यवस्था (proven systems) हुनुपर्दछ ।

उपकरण (Equipment) : आपत्कालीन सहयोग योजनामा तोकिएबमोजिम यी उपकरण संस्थाहरूमा पहिले नै भण्डारण गरेर राखिएको हुनुपर्दछ । राष्ट्रिय टोलीका लागि यस्ता उपकरणहरूमा व्यक्तिगत रूपमा चाहिने तथा खटिएको कामका लागि आवश्यक हुने उपकरणहरू पर्दछन् र यस्ता उपकरण पहिलो तीन हप्ताको अवधिका लागि आपत्कालीन परिस्थितिमा फिल्डमा खटाइने समयमा सुरक्षा टोलीका लागि पर्याप्त मात्रामा पुग्ने खालका हुनुपर्दछ ।

३.४.३ समूहगत अवधारणाको स्वीकृति तथा राष्ट्रिय समूहहरूको गठन (Acceptance of the Cluster Approach and Creation of National Cluster Groups)

नेपालको दक्षिण-मध्यवर्ती भागमा सन् १९९३ मा गएको विनाशकारी बाढीपछि नेपालमा विपद् व्यवस्थापनका लागि काम गर्ने तीनोटा समूहको गठन गरियो : (१) प्रबन्धगत क्षमतासम्बन्धी समूह (Logistics Working Group), (२) कृषि तथा खाद्यान्नसम्बन्धी समूह (Agriculture and Food Working Group) र (३) विपद् स्वास्थ्यसम्बन्धी समूह । यी समूहहरूको नेतृत्व क्रमशः गृह मन्त्रालय, कृषि तथा खाद्य मन्त्रालय र स्वास्थ्य मन्त्रालयद्वारा गरिएको थियो । यी समूहका सदस्यहरूमा सम्बन्धित सरकारी निकाय, गैर-सरकारी सङ्गठन तथा खास क्षेत्रमा क्रियाशील अन्तर्राष्ट्रिय साभेदार निकायहरू थिए । सबै समूहले आपत्कालीन सहयोगका लागि स्तरीय निर्देशिका (Standard Manuals for Emergency Response) तयार पारे । यिनबाट विशेष गरी अन्तर्राष्ट्रिय राहत तथा सहयोगको रूपमा प्राप्त हुने सहयोगका सम्बन्धमा मार्गदर्शन प्राप्त हुन्छ । यी तीनोटा समूहहरू अझै पनि क्रियाशील छन्, भलै कानुनी तथा सक्रियताको हैसियतका दृष्टिबाट यी समूहहरू फरक-फरक तहमा होऊन् ।

यी समूहहरूको अवधारणा केही हदसम्म सन् २००५ मा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको अन्तर्निकाय स्थायी समिति (UN Inter-Agency Standing Committee) द्वारा लागू गरिएको “समूहगत अवधारणा” (Cluster Approach) सँग मिल्दो-जुल्दो छ । अहिले आएर यसलाई विश्वव्यापी रूपमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको प्रभावकारी संयन्त्रको रूपमा स्वीकार गरिएको छ । यस संयन्त्रले उद्धार कार्यमा पहिचान गरिएका कमी-कमजोरीहरूलाई सम्बोधन गर्ने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउँदछ र बढी भविष्यवाणी गर्न सकिने अवस्था तथा उत्तरदायित्वलाई सुनिश्चित गरी मानवीय काम-कारबाहीको गुणात्मकताको अभिवृद्धि गर्दछ । यसका साथै यस संयन्त्रले गैर-सरकारी सङ्गठन, अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठन, अन्तर्राष्ट्रिय रेडक्रस तथा रेडक्रिसेन्ट अभियान तथा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरूका बीचमा साभेदारीलाई सुदृढ पार्दछ ।

राष्ट्रिय स्तरमा, “समूहगत अवधारणा” (cluster approach) को उद्देश्य गतिविधिका सबै क्षेत्र (sectors) अथवा भागहरू (areas) मा उच्च स्तरको अनुमान गर्न सकिने सम्भाव्यता, जवाफदेहिता तथा साभेदारीको माग गरी मानवीय सहयोगलाई सुदृढ पार्नु हो । यस अवधारणाबमोजिम सङ्गठनहरूका बीचमा कार्य विभाजनलाई स्पष्ट पारिन्छ, विभिन्न क्षेत्रहरू (sectors) का बीचमा मानवीय संस्थाहरूको भूमिका तथा जवाफदेहितालाई राम्रोसँग परिभाषित गरिन्छ र एवं सबै मुख्य क्षेत्र (sectors) अथवा भागहरू (areas) मा सहयोगका लागि सम्पर्क गर्न सकिने सबभन्दा पहिलो व्यक्ति तथा अन्तिम सहारा उपलब्ध गराउने व्यक्ति – यी दुवैका रूपमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवीय संयोजक (UN Humanitarian Coordinator) लाई प्रस्तुत गरिन्छ । यसरी यी सबै कार्यको माध्यमबाट यस अवधारणाले बढी रणनीतिक सहयोग तथा उपलब्ध साधनहरूको समुचित प्राथमिकीकरण हासिल गर्न मदत पुऱ्याउँदछ । समूहगत अवधारणाबाट अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको स्तरमा वृद्धि हुन्छ । राष्ट्रिय

स्तरमा, यस अवधारणाबमोजिम सबै मुख्य क्षेत्र (sectors) अथवा भागहरू (areas) का लागि (अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय समुदायभिन्न) नेतृत्व प्रदान गर्ने निकायको स्पष्ट पहिचान गरिन्छ र आफ्नो क्षेत्रको नेतृत्व लिने निकायको हैसियतमा तिनका जिम्मेवारीहरूलाई सपष्ट रूपमा परिभाषित गरिन्छ ।

विपद्का क्षेत्रमा काम गर्ने तीनओटा समूहहरूको तथा संयुक्त राष्ट्रसङ्घका समूहगत अवधारणाका कामका उत्कृष्ट अनुभवहरूलाई उपयोगमा ल्याउँदै राष्ट्रिय विपद् जोखिम प्राधिकरणले थप समूहहरूको गठनका साथै काम गर्ने समूह (Working Group) सम्बन्धी अवधारणालाई पुनः सक्रिय पार्नेछ, संयुक्त राष्ट्र सङ्घको समूहगत अवधारणाअनुरूप नै ती समूहमा नेतृत्व गर्ने निकाय तोक्नेछ र संयुक्त रूपमा विपद्को परिस्थिति, प्रभाव, आवश्यकताको विश्लेषण तथा मानवीय सहयोगको निर्धारण गर्नका लागि समय-समयमा सम्बन्धित समूह (Cluster तथा Working Group) हरूका बैठक बस्नेछन् ।

३.४.४ ह्योगो कार्य संरचना सन् २००५-२०१५

ह्योगो कार्य संरचना (Hyogo Framework of Action – HFA) सन् २००५-२०१५ विश्वव्यापी रूपमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका कामहरूलाई अग्रगति दिनका लागि जापानको कोबेमा सन् २००५ को जनवरीमा सम्पन्न संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रकोप न्यूनीकरण विश्व सम्मेलनमा १६८ सदस्य राष्ट्रहरूद्वारा सर्वसम्मत रूपमा अनुमोदन गरिएको रणनीति हो । ह्योगो कार्य संरचना सन् २००५-२०१५ यसभन्दा अघिको सन् १९९४-२००४ को दशकमा प्रकोप जोखिम न्यूनीकरणका लागि गरिएका राष्ट्रिय तथा विश्वव्यापी प्रयासहरूमा रहेका कमी-कमजोरीहरूको विश्लेषणमा आधारित रहेर विकास गरिएको थियो ।

ह्योगो कार्य संरचना सन् २००५-२०१५ का लक्ष्यहरू हुन् : (क) विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई दिगो विकासका रणनीतिहरू तथा योजना तर्जुमामा एकीकरण, (ख) प्रकोपहरूबाट उत्थानशीलता (resilience) को विकास गर्नका लागि संस्था, संयन्त्र तथा क्षमताहरूको विकास तथा सुदृढीकरण र (ग) जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी अवधारणाहरूलाई आपत्कालीन पूर्व-तयारी, सहयोग तथा पुनर्लाभ (recovery) सम्बन्धी कार्यक्रममा व्यवस्थित रूपमा समावेश ।

यसले कार्यान्वयनका लागि पाँचवटा प्राथमिकताको सिफारिस गरेको छ । यी हुन् :

(क) ह्योगो कार्य संरचनाको प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप १ : विपद् जोखिम न्यूनीकरणको कार्यान्वयनका लागि सशक्त संस्थागत आधारसहित राष्ट्रिय तथा स्थानीय प्राथमिकता हुनेछ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने ।

(ख) ह्योगो कार्य संरचनाको प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप २ : विपद्का जोखिमहरूको पहिचान, निर्धारण तथा अनुगमन गर्ने तथा पूर्व-चेतावनी दिने व्यवस्थाको अभिवृद्धि गर्ने ।

(ग) ह्योगो कार्य संरचनाको प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप ३ : सबै तहमा सुरक्षा तथा उत्थानशीलता (resilience) को संस्कारको विकास गर्नका लागि ज्ञान, नयाँ-नयाँ उपाय तथा शिक्षाको प्रयोग गर्ने ।

(घ) ह्योगो कार्य संरचनाको प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप ४ : जोखिमका अर्न्तनिहित तथ्यहरूको न्यूनीकरण गर्ने ।

(घ) ह्योगो कार्य संरचनाको प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप ४ : प्रभावकारी सहयोगका लागि पूर्व-तयारीको सुदृढीकरण गर्ने ।

ह्योगो कार्य संरचनामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण हासिल गर्नका तर्कसङ्गत चरणहरूको व्यवस्था गरिएको छ, र जोखिममा रहेका जनता तथा समुदायहरूको सहभागितामा विशेष गरी सहभागितामूलक प्रक्रियाद्वारा सामना गरिएका जोखिमको ज्ञान प्रस्थानबिन्दु हो भनी उल्लेख गरिएको छ । जब जोखिमका बारेमा थाहा हुन्छ, र यिनका सम्भावनाप्रति दृढ विश्वास तथा प्रतिबद्धता हुन्छ, त्यसपछि जोखिमको न्यूनीकरणका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप तथा विधिहरूको जरुरत पर्दछ । त्यसपछिको प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलापमा ज्ञानको प्रचार-प्रसार तथा सीपद्वारा समुदायहरूको सशक्तीकरण गर्ने उद्देश्यले विपद्मा जोखिमहरूको न्यूनीकरणका लागि ज्ञानको व्यवस्थापन गर्ने कुरामाथि जोड दिइएको छ । यसपछिको प्रस्तावित अर्को चरण भनेको कारक तत्वहरूलाई लक्षित गर्दै जोखिम न्यूनीकरणका लागि कार्यान्वयनमा जानु हो । यसरी यसमा जोखिमको निर्धारणलाई जोखिम न्यूनीकरणको प्रस्थानबिन्दु हो भनी मानिएको छ । जे होस्, जोखिम न्यूनीकरण एउटा दीर्घकालीन प्रक्रिया हो र समयको कुनै पनि बिन्दुमा जहिले पनि जोखिम बाँकी नै रहन्छ । यसकारण ह्योगो कार्य संरचनामा प्रभावकारी सहयोगका लागि विपद् पूर्व-तयारीलाई प्रस्तावित गरिएको छ । माथि उल्लेख गरिएका सम्पूर्ण चरणहरू त्यति वेला मात्र सम्भव हुन्छन् जुन वेला आफ्नो प्राथमिकताका रूपमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई लिनका निम्ति राष्ट्र दृढ रूपमा प्रतिबद्ध हुन्छ, र राष्ट्रले विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी पहलहरूका लागि उपयुक्त कानूनी, नीतिगत तथा संस्थागत व्यवस्था खडा गर्दछ । यो नै ह्योगो कार्य संरचनाको पहिलो प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप हो । ह्योगो कार्य संरचना सन् २००५-२०१५ मा हस्ताक्षर गरी विपद् जोखिम न्यूनीकरणप्रति नेपालले आफ्नो प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको छ ।

यसकारण विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीतिको तर्जुमाका लागि विशेष गरी अन्तर्राष्ट्रिय सन्दर्भमा ह्योगो कार्य संरचनाका उद्देश्यहरूबाट उत्प्रेरणा प्राप्त भएको हो र यस रणनीतिको तर्जुमा गर्दा ह्योगो कार्य संरचनाको सामान्य रूपरेखाको अनुसरण गरिएको छ ।

३.५ प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप

३.५.१ विपद्जोखिम न्यूनीकरणका लागि विविध क्षेत्रहरूसँग सम्बन्धित रणनीति (Cross-Sectoral Strategies for DRR)

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप १: विपद् जोखिम न्यूनीकरणको कार्यान्वयनका लागि सशक्त संस्थागत आधारसहित राष्ट्रिय तथा स्थानीय प्राथमिकता हुनेछ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने ।

सवाल तथा कमी-कमजोरीहरू

- नेपालमा एकीकृत विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्रणालीको स्थापना गर्नु आवश्यक छ, जुन प्रणालीले न्यूनीकरणदेखि पूर्व-तयारी तथा सहयोग कार्यक्रमसम्मका विपद्सँग सम्बन्धित सवालहरूको सम्पूर्ण क्षेत्रलाई सम्बोधन गर्न सकोस् । विपद् जोखिम व्यवस्थापनको यस्तो प्रणालीले मात्र प्राकृतिक प्रकोपहरूबाट मुलुकलाई सुरक्षित पार्न तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि खास प्रकोपसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय कार्यक्रमहरूको विकास गर्नका लागि कार्यक्रमहरूको सञ्चालन गर्नका निमित्त सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई प्रोत्साहन तथा मार्ग-दर्शन उपलब्ध उपलब्ध गराउन सक्दछ । सामान्यतया यस्तो प्रणाली राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणद्वारा निर्धारित संस्थागत संयन्त्र तथा तदनुरूपका नीति तथा कानूनहरू मिलेर बन्नेछ ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा आपत्कालीन सहयोगका निमित्त योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन लागि विस्तृत कानुनी तथा नीतिगत उपकरणहरूको अभाव छ । प्रचलित कानूनले यसलाई सम्बोधन गर्दैन । हाल छलफलमा रहेका विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी मस्यौदा कानून तथा नीतिलाई यस रणनीतिमा भएका प्रावधानहरूका आधारमा समीक्षा गर्नुपर्दछ ।
- विकास कार्यक्रमहरूलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरणका सवालहरूमा एकीकृत गर्नका लागि उपयुक्त संयन्त्रको अभाव छ । (PRSP तथा सहस्राब्दी विकास लक्ष्यमा विपद् सम्बन्धी सवालहरूलाई सम्बोधन गरिएको छैन ।)
- सबै तहमा आपत्कालीन सहयोगको तर्जुमा तथा क्षमताको अभिवृद्धि तत्काल गर्नु जरुरी छ ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरणको कार्यान्वयन गर्नका लागि आर्थिक स्रोत जुटाउने उपयुक्त संयन्त्रको अभाव छ ।

प्रस्तावित रणनीति

प्रस्तावित कमी-कमजोरीसँग सम्बन्धित प्रस्तावित रणनीति निम्नलिखित पृष्ठहरूमा तालिकाको रूपमा प्रस्तुत गरिएका छन् । प्रत्येक रणनीतिक कार्यक्रमका लागि सबैलाई समावेश गर्ने खालको मुख्य प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप (main umbrella-type of priority action) पनि केन्द्रीय तहको सरकार तथा राष्ट्रिय तहका संस्थाहरूको जिम्मेवारीका सम्बन्धमा सुझावसहित दिइएका छन् ।

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप १ :			
विपद्जोखिम न्यूनीकरण कार्यान्वयनका लागि सशक्त संस्थागत आधारसहित राष्ट्रिय तथा स्थानीय प्राथमिकता हुनेछ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने ।			
सवाल तथा कमी-कमजोरी (Issues and Gaps)	रणनीतिक गतिविधि (Strategic Activity)	सूचक गतिविधि तथा परिणाम (Indicative Activity & Outcomes)	जवाफदेही प्राधिकरण/सङ्गठन Responsible Authority/Organization)
संस्थागत संयन्त्र तथा तदनुरूपका नीति तथा कानुनसहितको एकीकृत विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्रणालीको स्थापना गर्नुपर्ने तत्काल आवश्यकता	१. विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि संस्थागत प्रणालीको स्थापना	<ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय तहमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन आयोग, राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणको स्थापना, जिल्ला स्तरमा जिल्ला विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण तथा नगरपालिका तहमा नगरपालिका विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणको गठन 	मन्त्रिपरिषद् (क्याबिनेट) द्वारा निर्णय गर्नका निमित्त तयारी सम्बन्धी काम गर्नका लागि गृह मन्त्रालय
		<ul style="list-style-type: none"> विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यमञ्चको गठन 	राष्ट्रिय विपद् व्यवस्थापन प्राधिकरण
विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा आपत्कालीन सहयोगका लागि योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनका निमित्त व्यापक कानुनी तथा नीतिगत उपकरणको अभाव	२. विस्तृत विपद् जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धी अवधारणा समावेश गर्नका लागि नीति, नियम, नियमावलीहरूको तर्जुमा/संशोधन	<ul style="list-style-type: none"> विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी नयाँ नीति तथा ऐनको तर्जुमा तथा लागू 	गृह मन्त्रालयले मस्यौदा नीति तथा कानुन मन्त्रिपरिषद्समक्ष प्रस्तुत गर्ने र मन्त्रि परिषद्मार्फत संसद्मा प्रस्तुत गर्ने ।
		<ul style="list-style-type: none"> विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी विस्तृत अवधारणा समावेश गर्नका लागि सान्दर्भिक नीति तथा कानुनमा संशोधन 	सम्बन्धित मन्त्रालयहरू (सम्पर्क व्यक्तिहरूद्वारा समन्वय)

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>विकास कार्यक्रमहरूलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरणका सवालहरूलाई एकीकृत गर्नका लागि उपयुक्त संयन्त्रको अभाव</p>	<p>३. राष्ट्रिय विकासमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन न्यूनीकरणलाई मूलप्रवाहमा ल्याउने कार्य</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● गरिबी न्यूनीकरण रणनीतिपत्र (Poverty Resuction Strategy Paper - PRSP), सहस्राब्दी विकास लक्ष्य तथा आवधिक विकास योजनाजस्ता विद्यमान राष्ट्रिय विकास रणनीति तथा नीतिहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणको समावेश ● प्रमुख पूर्वाधार विकास परियोजनाहरूका लागि प्रकोप तथा जोखिमको अनिवार्य निर्धारणका लागि व्यवस्थाको विकास ● विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व-तयारी कार्यक्रमको योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनका लागि निर्धारित भूमिका तथा जिम्मेवारीसहित प्रत्येक मन्त्रालयमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धी सम्पर्कबिन्दुको स्थापना 	<p>राष्ट्रिय योजना आयोग तथा राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण</p> <p>राष्ट्रिय योजना आयोग, राष्ट्रिय विपद् जोखिम प्राधिकरण तथा मन्त्रालयहरू</p> <p>मन्त्रालयहरू</p>
	<p>४. उत्कृष्ट सहयोगका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व-तयारी कार्यक्रमलाई विकास योजना, कार्यक्रम तथा स्थानीय विकासका निकायहरूका नियमित गतिविधिहरूमा एकीकरण गरिएका हुनेछन् ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● जिल्ला विकास समिति, नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व-तयारीलाई आफ्ना विकास योजना, कार्यक्रम तथा नियमित गतिविधिहरूमा समावेश गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● स्थानीय विकास मन्त्रालय तथा राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण प्राधिकरणले समष्टिगत रूपमा निर्देशन तथा सहयोग उपलब्ध गराउने । ● जिल्ला तथा नगरपालिकास्तरीय विपद्

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

			जोखिम न्यूनीकरण प्राधिकरणहरूले प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने
सबै तहमा आपत्कालीन सहयोगको योजना तर्जुमा तथा क्षमताको अभिवृद्धि गर्नु तत्काल आवश्यक	५. विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि विभिन्न नीति तथा नियमावली, मानदण्ड, निर्देशिका, खास प्रकोपसँग सम्बन्धित स्तरीय कार्यसञ्चालन कार्यविधि, खास प्रकोपसँग सम्बन्धित विशेष राष्ट्रिय कार्यक्रमहरू तयार पार्ने तथा क्रमशः कार्यान्वयन गर्ने ।	● निश्चित नीति, नियमावली, मानदण्ड तथा निर्देशिकाहरूको विकास गरिनेछ ।	राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण, सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभागहरू
		● स्तरीय कार्यसञ्चालन कार्य विधिको विकास गरिनेछ ।	
		● जोखिमसँग विशेष रूपमा सम्बन्धित राष्ट्रिय कार्यक्रमहरूको विकास तथा कार्यान्वयन गरिनेछ	
६. आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रहरू (EOCs) को सञ्जालको गठन गर्ने, केन्द्रीय तहमा एउटा र जिल्ला तथा नगरपालिका तहमा अरु केन्द्रहरू ।		● केन्द्रमा राष्ट्रिय आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्रको स्थापना हुनेछ र सञ्चालन हुनेछ ।	राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण, जिल्लास्तरीय तथा नगरपालिकास्तरीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण तथा गाविसहरू
		● जिल्ला, नगरपालिका तथा गाउँमा पनि आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रहरूको स्थापना हुनेछ र तिनको सञ्चालन हुनेछ	

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व-तयारीको कार्यान्वयनका लागि आर्थिक स्रोत जुटाउने उपयुक्त संयन्त्रको अभाव,</p>	<p>७. स्रोतहरूको विनियोजन गर्ने तथा दिगो आर्थिक स्रोतका लागि संयन्त्रको विकास गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> विशेषज्ञहरू सम्मिलित भएको कार्यदलको सिफारिशका आधारमा यस रणनीतिमा भएका प्रावधानहरूको कार्यान्वयन गर्नका लागि आर्थिक स्रोत उपलब्ध गराउने संयन्त्र (अथवा संयन्त्रहरू) को स्थापना गर्ने । यस्तो संयन्त्रलाई कानूनद्वारा समर्थन गरिएको हुनुपर्दछ । 	<p>राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन, प्राधिकरण, अर्थ मन्त्रालय</p>
		<ul style="list-style-type: none"> अर्थतन्त्रका सबै सान्दर्भिक क्षेत्रहरू (sectors) मा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी नीति, कार्यक्रम, कानून तथा नियमावली तथा पहिचान गरिएका प्राथमिकताहरूमा आधारित रही प्रशासनका सबै तहमा स्रोत तथा अधिकारको विनियोजन गर्ने 	
		<ul style="list-style-type: none"> विपद् जोखिम व्यवस्थापनका प्रमुख सरोकारवालाहरूको प्रतिनिधित्व भएको तथा कोषमा शोधभर्नाको प्रावधान (सरकार, दाता, निजी क्षेत्र अथवा दान-दातव्य अथवा करसहितको आर्थिक स्रोत उपलब्ध गराउने छुट्टै संयन्त्र (जस्तै बास्केट फण्ड) को स्थापना तथा प्रभावित क्षेत्र (sector) तथा समुदायमा आर्थिक स्रोत उपलब्ध गराउने व्यवस्था तथा प्रभावित समुदायलाई तुरुन्त रकम उपलब्ध गराउन सकिने खालको व्यवस्थाको विकास गर्ने 	

द्रष्टव्य : राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण तथा जिल्लास्तरीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणको गठन नहुन्जेलसम्मका लागि तिनलाई प्रदान गरिएको सम्पूर्ण जिम्मेवारीहरूको पालन/कार्यान्वयन गृह मन्त्रालय तथा प्रमुख जिल्ला अधिकारीहरूद्वारा गरिनेछ ।

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप २ :

विपद्का जोखिमहरूको पहिचान, निर्धारण तथा अनुगमन गर्ने तथा पूर्व-चेतावनी दिने व्यवस्थाको अभिवृद्धि गर्ने

सवाल तथा कमी-कमजोरीहरू

- सङ्गठनासन्नता तथा क्षमतासम्बन्धी ज्ञान एवं सामाजिक, आर्थिक तथा जनसाङ्ख्यिक विवरण – यी सबैलाई मिलाई मुलुकभरि प्रकोपको प्रत्येक प्रकारका लागि विद्यमान प्रकोपसम्बन्धी जानकारीलाई व्याख्या गर्नुपर्ने तत्काल आवश्यकता छ ।
- विपद्, प्रकोप, सङ्गठनासन्नता तथा क्षमताका सम्बन्धमा विस्तृत राष्ट्रिय तथा जिल्लास्तरीय डेटाबेस नेपालमा अझै नेपालमा स्थापना गर्न बाँकी छ । सञ्चार माध्यम तथा आधुनिक सञ्चार प्रविधिहरूको विवेकपूर्वक प्रयोग गर्नका लागि क्षमता तथा जानकारीको प्रचार-प्रसार गर्ने एकीकृत व्यवस्थाको पनि अभाव छ ।
- पूर्व-चेतावनी दिने व्यवस्थाको स्थापना/सुदृढीकरण, मौसम परिवर्तको प्रक्रियाका प्रभावका साथै प्रकोप तथा वातावरणका बीचमा विद्यमान सम्बन्धका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई सम्बोधन, विशेष गरी स्थानीय तहमा तत्कालै गर्नु आवश्यक छ ।

प्रस्तावित रणनीति

प्रस्तावित कमी-कमजोरीसँग सम्बन्धित प्रस्तावित रणनीति निम्नलिखित पृष्ठहरूमा तालिकाको रूपमा प्रस्तुत गरिएका छन् । प्रत्येक रणनीतिक कार्यक्रमका लागि सबैलाई समावेश गर्ने खालको मुख्य प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप (main umbrella-type of priority action) पनि केन्द्रीय तहको सरकार तथा राष्ट्रिय तहका संस्थाहरूको जिम्मेवारीका सम्बन्धमा सुझावसहित दिइएका छन् ।

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप २ : विपद्का जोखिमहरूको पहिचान, निर्धारण तथा अनुगमन गर्ने तथा पूर्व-चेतावनी दिने व्यवस्थाको अभिवृद्धि गर्ने			
सवाल तथा कमी-कमजोरी (Issues and Gaps)	रणनीतिक गतिविधि (Strategic Activity)	सूचक गतिविधि तथा परिणाम (Indicative Activity & Outcomes)	जवाफदेही प्राधिकरण/सङ्गठन Responsible Authority/Organization)
सङ्घटासन्नता तथा क्षमतासम्बन्धी ज्ञान एवं सामाजिक, आर्थिक तथा जनसाङ्ख्यिक विवरण-यी सबैलाई मिलाई मुलुकभरि प्रकोपको प्रत्येक प्रकारका लागि विद्यमान प्रकोपसम्बन्धी जानकारीलाई जोडिमासम्बन्धी जानकारीका रूपमा व्याख्या गर्नुपर्ने तत्काल आवश्यकता छ ।	१. विभिन्न तह तथा विभिन्न स्केलमा विभिन्न प्राकृतिक प्रकोप तथा सङ्घटासन्नताको निर्धारण गर्ने, आवधिक रूपमा तिनलाई अद्यावधिक गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने तथा यसलाई सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने ।	● सबै प्रकारका प्रकोपहरूका लागि प्रकोप, सङ्घटासन्नता तथा जोखिमका राष्ट्रिय नक्साहरू तयार पार्ने	सम्बन्धित मन्त्रालय, विभाग तथा व्यावसायिक सङ्गठनहरूको सहयोगमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण
		मुलुकको सङ्घटासन्नतासम्बन्धी विवरण (संरचनागत, गैर-संरचनागत, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक सङ्घटासन्नता) तयार पार्ने	
		● सबै तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा विकासका प्रयासहरूमा सङ्घटासन्नतासम्बन्धी विवरणको प्रयोग गर्नका लागि प्रणाली विकसित गर्ने	
		विपद्सम्बन्धी जोखिमा तथा सङ्घटासन्नतका सूचकसम्बन्धी प्रणालीको विकास गर्ने	
		● बजेटसम्बन्धी योजना तर्जुमाका निमित्त यस्ता सूचकहरूको प्रयोग गर्नका लागि प्रणाली विकसित गर्ने	

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

		<ul style="list-style-type: none"> जोखिमको निर्धारण गर्नका लागि विधिहरूको विकास गर्ने/तिनलाई अनुकूलित पार्ने/तिनलाई स्वीकृत गर्ने तथा मानदण्डहरूको एकरूपता तथा समझदारी सुनिश्चित गर्ने-विधि तथा मानदण्डहरूका सम्बन्धमा निर्देशिकाहरू प्रकाशित गर्ने 	
विपद्सम्बन्धी विस्तृत डेटाबेस तथा जानकारीको प्रचार-प्रसारको एकीकृत व्यवस्थाको अभाव	२. विपद्सँग सम्बन्धित सबै जानकारी समावेश हुने गरी केन्द्र, जिल्ला तथा नगरपालिका तहमा आधिकारिक, खुला, भौगोलिक सूचना प्रणाली (GIS)मा आधारित विपद् सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको स्थापना तथा त्यसलाई संस्थागत गर्ने,	<ul style="list-style-type: none"> विपद्सम्बन्धी सूचना प्रणालीको स्थापना गर्ने नियमित रूपमा विपद्का घटना, प्रभाव तथा क्षतिका सम्बन्धमा तथ्याङ्कगत जानकारीको रेकर्ड राख्ने, विश्लेषण गर्ने, सार-सङ्क्षेप तयार पार्ने तथा प्रचार-प्रसार गर्ने सबै क्षेत्र तथा विपद् सूचनासम्बन्धी डेटाबेसमा काम गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय केन्द्रलगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरू यसको प्रयोग गर्नका लागि प्रोत्साहित छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने 	राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण, राष्ट्रिय योजना आयोग
पूर्व-चेतावनी दिने व्यवस्थाको स्थापना/सुदृढीकरण, मौसम परिवर्तनको प्रक्रियाका प्रभावका साथै प्रकोप तथा वातावरणका बीचमा विद्यमान सम्बन्धका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई सम्बोधन,	३. प्रकोप/जोखिमको अनुगमन तथा सान्दर्भिक प्रकोपका लागि पूर्व-चेतावनी दिने राष्ट्रिय प्रणालीको स्थापना गर्ने,	<p>सान्दर्भिक प्रकोपहरूको अनुगमन गर्नका लागि प्रणालीको तर्जुमा तथा विकास गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> दाताहरूका बीचमा संस्थागत समन्वयलाई सुदृढ गरी पूर्व-चेतावनीलाई सुदृढ पार्नका निमित्त डेटाबेस सम्बन्धी काममा सहयोग पुऱ्याउने 	<ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण, सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभागहरूले अनुगमन तथा पूर्व-चेतावनी दिने व्यवस्थाको विकास तथा तर्जुमा गर्ने जिल्लास्तरीय तथा नगरपालिकास्तरीय विपद् जोखिम

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>विशेष गरी स्थानीय तहमा तत्कालै गर्नु आवश्यक</p>		<ul style="list-style-type: none"> ● पूर्व-चेतावनी दिने प्रणालीको स्थापना गर्ने जसले गर्दा पूर्व-चेतावनीसम्बन्धी जानकारी, विशेष रूपमा खतरामा रहेका समुदाय तथा संस्थाहरूका बीचमा व्यापक मात्रामा प्रचार-प्रसार गर्न सकियोस् ● सूचनाको प्रचार-प्रसार, सञ्चार माध्यम तथा सञ्चार प्रविधिहरूको विवेकपूर्ण प्रयोग गर्ने प्रणाली विकसित गर्ने तथा त्यसको कार्यान्वयन गर्ने <p>सान्दर्भिक प्रकोपहरूका लागि स्थानीय तहमा पूर्व-चेतावनी दिने प्रणालीको प्रयोग गर्नका लागि प्रोत्साहित गर्ने</p>	<p>व्यवस्थापन प्राधिकरणहरू, गाविस तथा सम्बन्धित मन्त्रालय एवं विभागहरूले योजनाको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> ● समुदायमा आधारित सङ्गठन, गैर-सरकारी सङ्गठनहरूले स्थानीय तहमा कार्यान्वयनको सहजीकरण गर्ने,
<p>४. शहरी तथा शहर उन्मुख क्षेत्रहरूमा केन्द्रित भई भू-उपयोग नक्सा तयार पार्ने तथा आवधिक रूपमा यसलाई अद्यावधिक गर्ने र भू-उपयोगको योजना तर्जुमाका लागि यसको प्रयोग गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने</p>		<ul style="list-style-type: none"> ● शहर तथा शहर उन्मुख क्षेत्रका लागि भू-उपयोग नक्सा तयार पार्नेका लागि प्रोत्साहन गर्ने र भू-उपयोगको योजना तर्जुमा गर्नका लागि यसको प्रयोग गर्ने 	<p>राष्ट्रीय जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण, राष्ट्रिय योजना आयोग तथा मन्त्रालयहरू</p>
		<ul style="list-style-type: none"> ● अनुसन्धान तथा परिवर्तन तथा यसका परिणामहरूको अनुगमनको माध्यमबाट निरन्तर यसलाई अद्यावधिक गर्ने, प्रणालीको विकास गर्ने 	

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप ३: सुरक्षा तथा उत्थानशीलता (resilience) को संस्कारको विकास गर्नका लागि ज्ञानको उत्कृष्ट व्यवस्थापन

मुख्य सवाल तथा कमी-कमजोरीहरू

- विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सम्बन्धमा विपद्सम्बन्धी चेतना तथा ज्ञानको तह स्पष्ट रूपमा सबै तहमा कम छ : औपचारिक तथा अनौपचारिक एवं निरन्तरतासहितका शैक्षिक कार्यक्रमहरू (continuing education programmes) मा सबै तहमा विपद्सम्बन्धी शिक्षालाई समावेश गर्नका लागि शैक्षिक नीतिमा संशोधन गर्नु आवश्यक छ। विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि व्यापक अभियानको आवश्यकता छ।
- हाल, विपद् जोखिम न्यूनीकरणको विकास गर्ने, योजना तर्जुमा गर्ने तथा कार्यान्वयन गर्ने संस्थागत क्षमता सबै प्रमुख सरोकारवालाहरूमा निकै नै कमजोर छ। तिनलाई शिक्षित तथा उत्प्रेरित गर्नु आवश्यक छ। क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने पर्दछ। प्रमुख निकायहरूमा समेत निर्माण संहिता, भू-उपयोग योजना, मौसम जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी अवधारणा आदिका सम्बन्धमा ज्ञानको ठूलो अभाव छ। यसको फलस्वरूप आवासीय भवन, अत्यावश्यक सुविधा तथा पूर्वाधारहरू एकदमै टसङ्गटसन्नतामा रहने क्रममा निरन्तरता छ।

प्रस्तावित रणनीति

प्रस्तावित कमी-कमजोरीसँग सम्बन्धित प्रस्तावित रणनीति निम्नलिखित पृष्ठहरूमा तालिकाको रूपमा प्रस्तुत गरिएका छन्। प्रत्येक रणनीतिक कार्यक्रमका लागि सबैलाई समावेश गर्ने खालको मुख्य प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप (main umbrella-type of priority action) पनि केन्द्रीय तहको सरकार तथा राष्ट्रिय तहका संस्थाहरूको जिम्मेवारीका सम्बन्धमा सुझावसहित दिइएका छन्।

प्राथमिकता प्राप्त क्रियाकलाप ३: सुरक्षाको संस्कारको विकास गर्नका लागि ज्ञानको उत्कृष्ट व्यवस्थापन

सवाल तथा कमी-कमजोरी (Issues and Gaps)	रणनीतिक गतिविधि (Strategic Activity)	सूचक गतिविधि तथा परिणाम (Indicative Activity & Outcomes)	जवाफदेही प्राधिकरण/सङ्गठन Responsible Authority/Organization)
विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सम्बन्धमा विपद्सम्बन्धी चेतना तथा ज्ञानको तह स्पष्ट रूपमा सबै तहमा कम छ : यस्तो परिस्थितिमा सुधार ल्याउनका लागि विशेष राष्ट्रिय नीतिको आवश्यकता छ	१. राष्ट्रिय शैक्षिक नीतिको विकास/संशोधन गर्ने तथा त्यसको कार्यान्वयन गर्ने जसले गर्दा यस नीतिमा विपद्सम्बन्धी चेतना उत्पन्न गर्नका लागि विद्यालयहरू महत्वपूर्ण केन्द्र हुन सकून् ।	<ul style="list-style-type: none"> ● प्राथमिक, माध्यमिक, उच्च माध्यमिक तथा उच्च शिक्षाको तहमा विद्यालय पाठ्यक्रममा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा प्रभावकारी पूर्व-तयारीलाई एकीकरण गर्ने ● सबै विद्यालयहरूको विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी क्षमताको अभिवृद्धि गर्नका लागि कार्यक्रमहरूको विकास गर्ने र त्यसमा सहयोग उपलब्ध गराउने <p>निजी तथा सरकारी विद्यालयहरूका लागि विपद् पूर्व-तयारीसम्बन्धी न्यूनतम मानदण्ड निर्धारित गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● शिक्षा मन्त्रालय तथा विभागहरूले कार्यान्वयन गर्ने, ● राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले यस प्रक्रियाको सहजीकरण तथा मार्ग-दर्शन गर्ने
विद्यालय तथा प्राज्ञिक संस्थाहरूमा विपद् शिक्षा	२. विपद्सम्बन्धी शिक्षाको कार्यान्वयन गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> ● इन्जिनियरिङ शिक्षा तथा प्राविधिकहरूका लागि प्राविधिक, व्यावसायिक शिक्षाको स्नातक तहभन्दा मुनिका पाठ्यक्रमहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण (राष्ट्रिय निर्माण संहितालगायत) अनिवार्य अध्यापन तथा प्रयोगको व्यवस्था मिलाउने 	<ul style="list-style-type: none"> ● सम्बन्धित मन्त्रालय, विभाग तथा निकायहरूले कार्यान्वयन गर्ने ● राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले यस प्रक्रियालाई सहजीकरण तथा मार्ग-निर्देशन गर्ने,

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

		<ul style="list-style-type: none"> ● नागरिक समाज, प्राज्ञिक संस्था, प्रशासनिक स्टाफ कलेज, राष्ट्रिय प्रहर प्रतिष्ठान तथा सेनाका प्रशिक्षण संस्थाका पाठ्यक्रमहरूमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी शिक्षालाई एकीकरण गर्ने 	
विपद् जोखिम न्यूनीकरण/विपद् व्यवस्थापनका अनौपचारिक प्रशिक्षण	जोखिम जोखिम सम्बन्धमा शिक्षा तथा	<p>३. विभिन्न लक्षित समूहका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी पाठ्यक्रमको विकास गर्ने तथा सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूका लागि प्रशिक्षण कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने</p> <p>विभिन्न लक्षित समूहहरूका लागि प्रशिक्षणका निमित्त वेबमा आधारित (Web-based) कार्यक्रमको प्रवर्धन गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभाग तथा निकायहरूले कार्यान्वयन गर्ने ● राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले यस प्रक्रियालाई सहजीकरण तथा मार्ग-निर्देशन गर्ने,
विपद् तथा सामुदायिक शिक्षा तथा कार्यका सम्बन्धमा राष्ट्रिय कार्यक्रमको अभाव	सचेतना शिक्षा संस्थागन	<p>४. विपद्सम्बन्धी चेतना तथा प्रशिक्षणका लागि विस्तृत राष्ट्रिय कार्यक्रमको विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभाग तथा निकायहरूले कार्यान्वयन गर्ने ● राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले यस प्रक्रियालाई सहजीकरण तथा मार्ग-निर्देशन गर्ने,
		<ul style="list-style-type: none"> ● व्यवहारमा प्रयोग गर्नेहरू तथा व्यावसायिक व्यक्तिहरूको समूह विकास गर्नका लागि विशेष कार्यक्रमहरूको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने तथा जिल्ला विकास समिति, गाविस, नगरपालिका तथा वडा तहमा विपद् जोखिमसम्बन्धी कार्य सञ्चालन गर्नका लागि कर्मचारी/अन्य व्यक्तिहरूलाई सहयोग गर्ने 	

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

		<ul style="list-style-type: none"> ● सांसद्, कर्मचारी, राजनीतिक कार्यकर्ता आदिलगायत विविध समूहहरूलाई लक्षित गरी नागरिक चेतना उत्पन्न गर्ने सामग्री (उदाहरणका लागि पोस्टर, पुस्तिका, भिडियो) को विकास गर्ने । 	
	<p>५. विपद् जोखिम तथा जोखिमको न्यूनीकरणका सम्बन्धमा जानकारीको प्रचार-प्रसार गर्नका लागि आम सञ्चारका माध्यमहरूको प्रयोगका लागि योजना तथा कार्यक्रमको विकास गर्ने तथा तिनको सहजीकरण गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा समुदायको पूर्व-तयारीको प्रवर्धन गर्ने कार्यमा सञ्चार माध्यमको भूमिकाका बारेमा सञ्चार माध्यमहरूको अभिमुखीकरणका लागि प्रणालीको विकास गर्ने र तिनको आयोजना गर्ने, ● एफएम रेडियो, छापा तथा विद्युतीय सञ्चार माध्यम तथा सञ्चारका अन्य माध्यमहरूको प्रयोग गर्नका लागि प्रोत्साहित गर्ने/सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय तथा सञ्चार माध्यमको निकायहरूले कार्यान्वयन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय र सञ्चार मञ्चहरूले कार्यान्वयन गर्ने ● राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले यस प्रक्रियालाई सहजीकरण तथा मार्ग-निर्देशन गर्ने,
	<p>६. स्थानीय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी सचेतना जगाउने कार्यक्रमहरूको विकास/सुदृढीकरण/प्रोत्साहन गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● स्थानीय तहमा सचेतना जगाउनका लागि योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा गर्न प्रोत्साहित गर्ने ● रेडियो, टेलिभिजन, छापा सञ्चार माध्यम, पुस्तिका, पाम्फलेटहरूको प्रयोगलाई सुनिश्चित गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● राष्ट्रिय, जिल्ला तथा नगरपालिका स्तरका विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणहरू

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

		<ul style="list-style-type: none"> ● स्थानीय ज्ञानको प्रयोगलाई प्रोत्साहित गर्ने, 	
	<p>७. विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व-तयारीका सम्बन्धमा सचेतना उत्पन्न गर्ने कार्यक्रमहरूको विकास तथा कार्यान्वयन गर्नका लागि समुदायमा आधारित सङ्गठन, गैर-सरकारी सङ्गठन तथा अन्य सरोकारवालाहरूलाई प्रोत्साहन तथा सहयोग उपलब्ध गराउने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● सहयोग उपलब्ध गराउने खालको नीतिगत वातावरणको सिर्जना गर्ने तथा प्रोत्साहन उपलब्ध गराउने, ● सचेतना उत्पन्न गर्नका लागि विस्तृत योजना तथा कार्यक्रमको विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने, ● विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सबै सरोकारवालाहरूको कार्य सम्पादनको अनुगमन गर्नका लागि तथा उत्कृष्ट कामका निमित्त कुनै पनि पुरस्कार प्रदान गर्नका निमित्त प्रणाली विकसित गर्ने । यस्तो मूल्याङ्कनका लागि वस्तुपरक सूचकहरूको विकास गरिनुपर्दछ 	<ul style="list-style-type: none"> ● राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले नीतिगत वातावरणको सिर्जना गर्ने तथा कार्य सम्पादनको अनुगमन गर्ने ● जिल्ला तथा नगरपालिका स्तरका विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणहरू तथा गाविसहरूले स्थानीय तहमा सहजीकरण तथा सहयोग उपलब्ध गराउने

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप ४ : प्रमुख क्षेत्रहरूमा जोखिमको न्यूनीकरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि संयन्त्रको स्थापना

प्रमुख सवाल तथा कमी-कमजोरी

- प्रकोप तथा जोखिम अल्पीकरण (mitigation) सम्बन्धी सवालहरूको सम्बन्ध विकास तथा एकीकृत वातावरणीय एवं प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनसम्बन्धी अवधारणासँग विच्छेद भएको छ र यसको फलस्वरूप अवसरहरू खेर गएका छन् तथा सङ्घटनताहरूको सिर्जना भएको छ।
  - गरिबी न्यूनीकरण कार्यक्रममा विपद् जोखिम न्यूनीकरणमाथि ध्यान दिइएको छैन।
  - अत्यावश्यक सुविधा तथा जीवनका लागि नभई नहुने वस्तुको संरक्षण प्राकृतिक प्रकोपहरूबाट गरिएको छैन, विद्यमान भू-उपयोग योजना तथा नियमावलीहरूको पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गरिएको छैन र यस्तो कार्यान्वयनका लागि कडा संयन्त्र खडा गरिएको छैन।
  - मौसम परिवर्तनका सवाल, मौसमसम्बन्धी जोखिमको व्यवस्थापन, तथा मौसम परिवर्तनलाई अनुकूलित पारी ग्रहण गर्नुपर्ने आवश्यकता तथा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सम्बन्धमा पर्याप्त समझदारी राखिएको छैन तथा राष्ट्रिय नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूमा यिनलाई समावेश गरिएको छैन।
- तलबाट माथिसम्म काम गर्दै जाने व्यवस्था, समुदायद्वारा प्रारम्भ गरिने/कार्यान्वयन गरिने अवधारणाको शक्तिलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यक्रममा पूर्ण रूपमा महत्त्व प्रदान गरिएको छैन। माथिबाट तलसम्म काम गर्दै जाने व्यवस्था विद्यमान छ।
- निजी क्षेत्रका उद्यम तथा बीमा कम्पनीहरू विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा पर्याप्त मात्रामा संलग्न छैनन्।
- निजी क्षेत्र, गैर-सरकारी सङ्गठन, समुदायमा आधारित सङ्गठनको भूमिका तथा सम्भावनालाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा आपत्कालीन सहयोग कार्यक्रममा समुचित रूपमा मान्यता प्रदान गरिएको छैन र यसको परिणामस्वरूप यी क्षेत्रहरू विपद् जोखिमका न्यूनीकरणसम्बन्धी प्रक्रियाहरूमा पर्याप्त मात्रामा संलग्न भएका छैनन्।

प्रस्तावित रणनीति

प्रस्तावित कमी-कमजोरीसँग सम्बन्धित प्रस्तावित रणनीति निम्नलिखित पृष्ठहरूमा तालिकाको रूपमा प्रस्तुत गरिएका छन्। प्रत्येक रणनीतिक कार्यक्रमका लागि सबैलाई समावेश गर्ने खालको मुख्य प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप (main umbrella-type of priority action) पनि केन्द्रीय तहको सरकार तथा राष्ट्रिय तहका संस्थाहरूको जिम्मेवारीका सम्बन्धमा सुझावसहित दिइएका छन्।

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप ४ : प्रमुख क्षेत्रहरूमा जोखिमको न्यूनीकरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि संयन्त्रको स्थापना

सवाल तथा कमी-कमजोरी (Issues and Gaps)	रणनीतिक गतिविधि (Strategic Activity)	सूचक गतिविधि तथा परिणाम (Indicative Activity & Outcomes)	जवाफदेही प्राधिकरण/सङ्गठन Responsible Authority/Organization)
<p>प्रकोप तथा जोखिम अल्पीकरण (mitigation) सम्बन्धी सवालहरूको सम्बन्ध विकास तथा एकीकृत वातावरणीय एवं प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनसम्बन्धी अवधारणासँग विच्छेद भएको छ र यसको फलस्वरूप अवसरहरू खेर गएका छन् तथा सङ्कटासन्नताहरूको सिर्जना भएको छ । गरिवी न्यूनीकरण कार्यक्रममा विपद् जोखिम न्यूनीकरणमाथि ध्यान दिइएको छैन ।</p>	<p>१. पूर्वाधारहरूको विकाससम्बन्धी योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी धारणालाई एकीकृत गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> सबै प्रमुख परियोजनाहरूमा वातावरणीय प्रभावको निर्धारणका साथै विपद्को प्रभाव निर्धारणलाई समावेश गर्नका लागि प्रणाली तथा संयन्त्रको विकास गर्ने तथा वातावरणीय तथा प्राकृतिक स्रोतको व्यवस्थापनमा विपद्सम्बन्धी विषयमाथि पनि ध्यान दिने कुरा समावेश गर्ने विपद्को परिस्थितिमा सेवा सञ्चालन गर्न सक्षम रहून् भन्नका लागि अस्पतालहरूको क्षमतालाई सुदृढ गने दृष्टिले सुरक्षा तथा उत्थानशीलताको तह कायम हुने गरी अस्पतालहरूको निर्माण गरिएको छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि प्रणालीको विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने, "विपद्बाट सुरक्षित अस्पताल"को लक्ष्यको प्रवर्धन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण, राष्ट्रिय योजना आयोगले त्यस्तो प्रणालीको विकास गर्ने जुन प्रणालीबमोजिम सबै प्रमुख परियोजनाहरूमा विपद् प्रभाव निर्धारण (Disaster Impact Assessment –DIA) को सञ्चालन गरिन्छ । राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले मानदण्ड निर्धारण गर्ने, सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभागहरूले प्रणालीको विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने र राष्ट्रिय विपद् जोखिम प्राधिकरणले प्राविधिक सहयोग सहजीकरण गर्ने तथा सो उपलब्ध गराउने,

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

		<ul style="list-style-type: none"> ● सबै नयाँ विद्यालयहरू सुरक्षा तथा उत्थानशीलता (resilience) को तहसहित बनाइनेछन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि प्रणालीको विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने जसले गर्दा विपद्मा पनि ती नभत्कियून् । 	<ul style="list-style-type: none"> ● सम्बन्धित मन्त्रालय, विभाग, व्यावसायिक सङ्गठन तथा प्राज्ञिक संस्थानहरूले निर्देशिका, मानदण्ड, संहिता तथा विधिहरूको विकास गर्ने र तिनको स्तरोन्नति गर्ने
		<p>विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई समावेश गर्नका लागि निर्देशिका, मानदण्ड संहिता (निर्माण संहितासहित) तथा विधिहरूको विकास गर्ने, तिनलाई थप स्तरीय बनाउने तथा तिनको प्रयोगको लागि प्रोत्साहित गर्ने</p>	

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>अत्यावश्यक सुविधा तथा जीवनका लागि नभई नहुने वस्तुको संरक्षण प्राकृतिक प्रकोपहरूबाट गरिएको छैन, विद्यमान भू-उपयोग योजना तथा नियमावलीहरूको पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गरिएको छैन र यस्तो कार्यान्वयनका लागि कडा संयन्त्र खडा गरिएको छैन</p>	<p>२. महत्त्वपूर्ण सार्वजनिक सुविधा, जीवनका लागि नभई नहुने साधन तथा भौतिक पूर्वाधारहरूको निर्धारण, तिनको संरक्षण तथा सुदृढीकरण गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● खास गरी विद्यालय, क्लिनिक, अस्पताल, खानेपानी तथा बिजुलीका योजना, सञ्चार तथा यातायातका नभई नहुने व्यवस्था, विपद्को चेतानवी दिने तथा व्यवस्थापन गर्ने केन्द्रहरू, सांस्कृतिक रूपमा महत्त्वपूर्ण स्थानहरूलाई प्रकोपको प्रतिरोध गर्न सक्ने बनाउनका निमित्त यस्ता महत्त्वपूर्ण सार्वजनिक सुविधा तथा पूर्वाधारहरूको निर्धारण तथा सुदृढीकरण गर्नका लागि प्रणाली विकसित गर्ने एवं त्यसको कार्यान्वयन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● राष्ट्रिय विपद् जोखिम प्राधिकरण, राष्ट्रिय योजना आयोग तथा मन्त्रालयहरूले यस्तो प्रणालीको विकास गर्ने
	<p>३. सीमान्तीकृत तथा दलित समूह, महिला समूह, अपाङ्ग तथा सुविधाबाट वञ्चित समूह, बाल-बालिका तथा वृद्ध-वृद्धाहरूको समूह जस्ता समाजका अतिसङ्घटासन्न समूहहरूका लागि प्राथमिकताका आधारमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी विशेष कार्यक्रमहरूको विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● निम्नलिखित विषयहरूलाई प्राथमिकता प्रदान गरी हरेक समूहका लागि आवश्यकताको निर्धारण तथा सञ्चालन गर्ने तथा अतिसङ्घटासन्न लक्षित समूहहरूका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण विशेष कार्यक्रमहरूको विकास/कार्यान्वयन गर्ने : 	<ul style="list-style-type: none"> ● मन्त्रालय तथा अन्य सम्बन्धित निकायहरूले कार्यान्वयन गर्ने,
		<ul style="list-style-type: none"> ● सचेतना तथा प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू 	

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

		<ul style="list-style-type: none"> ● व्यक्तिगत परिवारहरूको सुरक्षा, ● समुदायको सुरक्षा, ● प्रशिक्षकहरूको प्रशिक्षणका लागि पाठ्यक्रम विकास गर्ने, 	
		<ul style="list-style-type: none"> ● विभिन्न लक्षित समूहहरूका लागि प्रशिक्षण कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले आवश्यकताको निर्धारण सञ्चालन गर्ने, ● जिल्ला विकास समिति, नगरपालिका तथा गाविसहरूले कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने, ● गैर-सरकारी सङ्गठन (राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय)/समुदायमा आधारित सङ्गठनहरूले कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
<p>विपद्पछि अझ उत्कृष्ट बनाउनका लागि (Building Back Better after a Disaster) योजनाको आवश्यकता</p>	<p>४.विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी कदमहरूलाई विपद्पछिको पुनर्लाभ (recovery) कार्यक्रम तथा पुनःस्थापना कार्यक्रम प्रक्रियामा समावेश गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई विपद्पछिको पुनर्लाभ (recovery) कार्यक्रम तथा पुनःस्थापना कार्यक्रम प्रक्रियामा समावेश गर्नका लागि प्रणाली तथा संयन्त्रहरूको तयारी गर्ने (पछि निर्माण गर्दा अझ राम्रो 	<ul style="list-style-type: none"> ● राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले सान्दर्भिक रणनीति, कार्यक्रम तथा निर्देशिका तयार पार्ने, ● विभिन्न तहका सम्बन्धित सरकारी

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

		<p>बनाउने - Build Back Better)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● नीति, मानदण्ड तथा निर्देशिकाहरूको विकास गर्ने, ● विशेषज्ञता, ज्ञान तथा सिक्किएका पाठहरूको आपसमा आदान-प्रदान गरी दीर्घकालीन रूपमा विपद्का जोखिमहरूको न्यूनीकरण गर्ने क्षमताको विकास गर्नका निमित्त पुनर्लाभ कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने चरणको अवधिमा अवसरहरूको प्रयोग गर्ने प्रणाली सुनिश्चित गर्ने 	<p>निकायहरूले कार्यान्वयनका लागि आफूलाई तयार पार्ने,</p>
<p>नयाँ आर्थिक उपकरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा निजी क्षेत्रलाई प्रवर्धन गर्नुपर्ने आवश्यकता</p>	<p>५. विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई सम्बोधन गर्नका लागि वैकल्पिक तथा नयाँ-नयाँ आर्थिक साधनहरूको विकास तथा प्रवर्धन गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● आर्थिक साधनहरू (साना लगानी, लघु ऋण, बीमा आदि) को प्रयोग गर्नका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा निजी क्षेत्रको संलग्नतालाई अभिवृद्धि गर्ने ● खास गरी विपद्हरूका विरुद्ध बीमा तथा पुनर्बीमाजस्ता जोखिमहरूको बाँडफाँड गर्ने संयन्त्रहरूको विकासलाई प्रवर्धन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले सान्दर्भिक रणनीति, कार्यक्रम तथा निर्देशिका तयार पार्ने, ● निजी क्षेत्र, उद्योग वाणिज्य महासङ्घ, व्यापारी, उद्योगपति आदि तथा अन्य सम्बन्धित सरकारी निकायहरूले विभिन्न तहमा कार्यान्वयनका लागि आफूलाई तयार पार्ने

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप ५: प्रभावकारी सहयोगका लागि पूर्व-तयारीको अभिवृद्धि गर्ने

मुख्य सवाल तथा कमी-कमजोरीहरू

- केन्द्र, जिल्ला अथवा समुदायको तहमा आपत्कालीन सहयोगको योजना तर्जुमा तथा क्षमता अभिवृद्धि संस्थागत हुन सकेको छैन, विपद्पछि सहयोग पुऱ्याउने क्षमता केन्द्रीय तहमा मात्र विद्यमान छ र यो स-साना विपद्हरूका लागि पर्याप्त ठान्न सकिन्छ तर मध्यम अथवा ठूला विपद्हरूका लागि भने पर्याप्त छैन ।
- केन्द्र तथा जिल्ला तहमा पूर्ण रूपमा साधनसम्पन्न आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्रहरू (Emergency Operation Centers- EOCs) को अभाव छ ।
- टेलिफोन, बिजुली, स्वास्थ्य, खानेपानी आपूर्ति विभाग तथा अन्य सुविधाहरूका धेरैजसो जीवनका लागि नभई नहुने साधन तथा अत्यावश्यक सुविधाहरूमध्ये धेरैजसो सुविधाका लागि आपत्कालीन पूर्व-तयारी अथवा सहयोग कार्यक्रमको योजना विद्यमान छैन, मन्त्रालय अथवा विभाग अथवा औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूमध्ये कुनैमा पनि पर्याप्त मात्रामा आपत्कालीन सहयोग तथा कारोबारको निरन्तरताका लागि योजना छैन ।
  - वारुण दल, मुलुकमा यसको एकीकृत संस्था छैन र समन्वय तदर्थ आधारमा भइरहेको छ ।
- आपत्कालीन परिस्थितिका लागि सर्व-स्वीकृत मानदण्डको अभाव छ, राहतसम्बन्धी विद्यमान नीतिहरूलाई पनि उपयुक्त संयन्त्रको अभावको कारणले व्यापक मात्रामा जानकारी उपलब्ध गराउन सकिएको छैन ।
- स्वयंसेवकहरूको परिचालन तथा सञ्चालनका लागि कुनै व्यवस्था छैन । विपद्पछि सबभन्दा पहिलो सहयोग उपलब्ध गराउने निकायको रूपमा समुदायलाई मान्यता प्रदान गरिएको छैन र आजसम्म राष्ट्रिय रूपमा सङ्गठित कुनै कार्यक्रमद्वारा सहयोग उपलब्ध गराइएको छैन ।
- विपद्को समयमा सहयोग पुऱ्याउन सक्ने क्षमताको आवधिक निर्धारण गर्ने/अद्यावधिक पार्ने तथा अनुगमन गर्ने प्रणालीको कुनै व्यवस्था छैन । विपद्सम्बन्धी अभ्यासहरू (drills) एकदमै कम मात्र भएका छन् ।

प्रस्तावित रणनीति

प्रस्तावित कमी-कमजोरीसँग सम्बन्धित प्रस्तावित रणनीति निम्नलिखित पृष्ठहरूमा तालिकाको रूपमा प्रस्तुत गरिएका छन् । प्रत्येक रणनीतिक कार्यक्रमका लागि सबैलाई समावेश गर्ने खालको मुख्य प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप (main umbrella-type of priority action) पनि केन्द्रीय तहको सरकार तथा राष्ट्रिय तहका संस्थाहरूको जिम्मेवारीका सम्बन्धमा सुझावसहित दिइएका छन् ।

प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलाप ५ : प्रभावकारी सहयोगका लागि पूर्व-तयारीको अभिवृद्धि गर्ने			
सवाल तथा कमी-कमजोरी (Issues and Gaps)	रणनीतिक गतिविधि (Strategic Activity)	सूचक गतिविधि तथा परिणाम (Indicative Activity & Outcomes)	जवाफदेही प्राधिकरण/सङ्गठन Responsible Authority/Organization)
आपत्कालीन परिस्थितिमा सहयोगको योजना तर्जुमा तथा क्षमता अभिवृद्धिलाई संस्थागत गर्नुपर्ने आवश्यकता	१. राष्ट्रिय रूपमा एकीकृत विपद् सहयोग प्रणालीको विकास गर्ने तथा त्यसलाई लागू गर्ने,	<ul style="list-style-type: none"> विपद्को समयमा सहयोग उपलब्ध गराउने एकीकृत प्रणालीको विकास गर्ने जुन प्रणालीमा राष्ट्रिय, जिल्लास्तरीय, नगरपालिका/गाउँ तथा वडा तहमा प्रमुख क्रियाशील निकायहरूमध्ये हरेकको भूमिका, जिम्मेवारी तथा प्रतिवेदनसम्बन्धी सम्बन्धको वर्णन गरिएको हुन्छ। आपत्कालीन परिस्थितिमा नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, नेपाल सशस्त्र प्रहरीको प्रयोगको लागि (मानवीय तथा संस्थागत स्रोतहरूको प्रयोग) का लागि संयन्त्रको स्थापना गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> यस्तो प्रणालीको स्थापनाका लागि राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले मुख्य जिम्मेवारी लिने राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले प्रोत्साहन तथा प्राविधिक निर्देशन उपलब्ध गराउने राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले सम्बन्धित मन्त्रालयहरूको सहयोगमा संयन्त्र स्थापना गर्ने
आपत्कालीन सहयोग तथा पूर्व-तयारी योजना तथा हरेका संस्थामा क्षमता	२. मुलुकभर आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रको व्यवस्था लगायत आपत्कालीन सहयोग तथा पूर्व-तयारीको विकास	<ul style="list-style-type: none"> मन्त्रालय, विभाग, जिल्लास्तरीय कार्यालय, नगरपालिका, गाविस, औद्योगिक प्रतिष्ठान, विद्यालय, अस्पताल आदि संस्थाहरूका सबै तहमा एकीकृत 	<ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय, जिल्लास्तरीय तथा नगरपालिकास्तरीय विपद् जोखिम प्राधिकरणहरूले निर्धारण तथा अनुगमन गर्ने

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

	तथा कार्यान्वयन गर्ने	आपत्कालीन सहयोग तथा पूर्व-तयारी योजनाहरूको तयारी तथा कार्यान्वयन गर्ने	● राष्ट्रिय, प्राधिकरण, स्थानीय अधिकारीहरूले प्रणालीको विकास गर्ने,
		● केन्द्रीय तहमा विपद् पूर्व-तयारी क्षमताको आवधिक निर्धारण तथा अनुगमन गन	
		● केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्म वारुण दलसम्बन्धी सेवाको व्यवस्थाको विकास गर्ने	
		● केन्द्र, जिल्ला, नगरपालिका तथा गाउँ तहमा आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्रको स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने ।	● राष्ट्रिय, जिल्लास्तरीय तथा नगरपालिकास्तरीय विपद् जोखिम प्राधिकरणहरूले आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्रको स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने ।
		● महत्वपूर्ण विभिन्न स्थानहरूमा गोदामघर तथा पहिले नै सामान राख्न सक्ने ठाउँहरूको स्थापना गर्ने	
		● खाद्य सुरक्षा (विपद् पर्न सक्ने ठाउँहरूमा खाद्यान्न भण्डारण गर्ने सुविधा, बीज ब्याङ्क (सुक्खा/वाढीको प्रतिरोध गर्न सक्ने जातका) माथि जोड दिने	
	४. आपत्कालीन परिस्थितिका साथै पूर्व-तयारीका चरणमा प्रयोग गर्न सकिने सुदृढ सञ्चार प्रणालीको स्थापना गर्ने,	● प्रहरीको वायरलेस सञ्चारको सञ्जाललाई सुदृढ पार्ने,	● सम्बन्धित मन्त्रालय, विभाग तथा राष्ट्रिय विपद् जोखिम प्राधिकरणहरूले यस प्रक्रियाको सहजीकरण तथा मार्ग-निर्देशन गर्ने
		● राष्ट्रिय तथा जिल्ला स्तरमा	

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

		<p>आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्रसँग सञ्चारको व्यवस्था/सञ्जालको स्थापना गर्ने,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● टेलिफोनमा काम गर्ने निकायहरूद्वारा स्थापित ग्रामीण टेलिफोनको प्रयोग गर्नका लागि प्रणाली तथा संयन्त्रको विकास गर्ने ● प्राधिकरणका कार्यालयहरूतथा आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्रहरूलाई क्रमिक रूपमा स्याटेलाइट फोन, रेडियो सञ्चार प्रणाली तथा सञ्चारका अन्य आधुनिक प्रणालीद्वारा सुसज्जित पार्ने 	
--	--	--	--

	<p>५. दक्ष यातायात तथा प्रबन्धगत व्यवस्थापन संयन्त्रको स्थापना गर्ने,</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● विपद् पर्न सक्ने क्षेत्रहरूमा यातायातका सुविधाहरूलाई सुदृढ पार्ने, विमान स्थलहरूको क्षमतामा सुधार गर्ने, ● नेपाल सरकारले आवश्यक परेको बेलामा उपयोग गर्न सकिने भनी अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको रूपमा वैकल्पिक विमानस्थललाई तोक्नुपर्दछ, यस्ता वैकल्पिक विमानस्थलहरू भैरहवा, भरतपुर, पोखरा अथवा विराटनगरका विमानस्थल हुन सक्दछन् । छानिएको 	<p>सम्बन्धित मन्त्रालय, विभाग तथा राष्ट्रिय विपद् जोखिम प्राधिकरणहरूले यस प्रक्रियाको सहजीकरण तथा मार्ग-निर्देशन गर्ने</p>
--	---	---	--

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

		<p>विमानस्थलको विद्यमान पूर्वाधारलाई अपेक्षित उद्देश्य प्राप्त गर्नका निमित्त तर्जुमा गरिएको योजना अनुरूप सुधार गर्ने,</p>	
		<ul style="list-style-type: none"> ● आवश्यक परेको बेलामा प्रबन्धगत व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याउन अन्तर्राष्ट्रिय सीमाना नजिकैको विमानस्थलको प्रयोग गर्नका लागि भारतसँग आवश्यक समझदारी पहिले नै गरिराख्ने, 	
		<ul style="list-style-type: none"> ● स्थानीय तहमा उद्धार सामग्रीको व्यवस्थापन तथा वितरणका लागि समुदायमा आधारित सङ्गठन, गैर-सरकारी सङ्गठन तथा अन्य सरोकारवालाको उपयोगका निमित्त संयन्त्रको विकास गर्ने, 	
	<p>६. गाविस तहका समुदायहरूको आपत्कालीन समयमा सहयोग गर्न सक्ने क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● प्राथमिक उपचार, हल्का खोजी तथा उद्धारका सम्बन्धमा समुदायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, हल्का खोजी तथा उद्धारका लागि आवश्यक उपकरण आदिको पहिले नै भण्डारण गरिराख्ने, 	<ul style="list-style-type: none"> ● राष्ट्रिय, जिल्लास्तरीय तथा नगरपालिकास्तरीय विपद् जोखिम प्राधिकरणहरू र सम्बन्धित मन्त्रालय, विभागहरू
		<ul style="list-style-type: none"> ● रेडक्रस, स्थानीय क्लब तथा उद्धारसम्बन्धी अन्य सङ्गठनहरूजस्तालाई सामाजिक सेव 	

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

		<p>।को क्षेत्रमा तत्काल परिचालन गर्ने व्यवस्था सुनिश्चित गर्ने,</p> <hr/> <ul style="list-style-type: none"> ● HAM रेडियो नेटवर्कलाई, विशेष गरी मुलुकका दुर्गम क्षेत्रहरूमा प्रोत्साहित गर्ने	
--	--	--	--

३.६. विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि क्षेत्रगत रणनीति (Sectoral Strategies for DRR)

खास क्षेत्रमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा आपत्कालीन परिस्थितिका लागि गरिने पूर्व-तयारीलाई समावेश गर्नका लागि विभिन्न क्षेत्रहरूका निमित्त सिफारिस गरिएका रणनीतिहरूको उल्लेख यसपछिका परिच्छेदहरूमा गरिएको छ। यसै प्रयोजनका लागि सञ्चालन गरिएका क्षेत्रगत कार्यशालाहरूद्वारा यी सिफारिस गरिएका हुन्।

३.६.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा

मुख्य सवाल तथा कमी-कमजोरी

- विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई कृषि क्षेत्रको योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा एवं पहलहरूमा अभै एकीकृत गर्न बाँकी छ।
- कमजोर बीज तथा खाद्य भण्डारणको सुविधासहित उत्पादन तथा आपूर्ति – दुवैमा आपत्कालीन परिस्थितिमा सहयोग पुर्याउने सञ्जालको अभाव छ।
- क्षेत्रगत (sectoral) योजनाहरूमा विपद्का सवालहरूलाई सम्बोधन गर्नका निमित्त कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयका कार्यालयहरूमा संस्थागत संयन्त्रको विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता छ, यस क्षेत्रका लागि आपत्कालीन परिस्थितिका लागि पूर्व-तयारी योजना तर्जुमा गर्नु तथा त्यसलाई अद्यावधिक पार्नु जरुरी छ।
- पूर्व-चेतावनी दिने प्रणालीमा भएको सुधारबाट बाढी तथा सुक्खाको समयका लागि दक्षता अभिवृद्धि हुन सक्दछ।
- सरकारी तथा निजी - दुवै क्षेत्रमा कार्यरत विशेषज्ञहरूमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ।
- बाली तथा पशुपालनको बीमाको माध्यमबाट निजी क्षेत्रलाई संलग्न गराउनका लागि हालसम्म निजी क्षेत्रलाई प्रयोगमा ल्याइएको छैन।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि यस क्षेत्रको प्रस्तावित रणनीतिक क्रियाकलाप निम्नलिखित तालिकामा प्रस्तुत गरिएका छन् :

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

कृषि तथा खाद्य क्षेत्रका लागि विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि रणनीतिहरू				
विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यान्वयनका लागि सशक्त संस्थागत आधारसहित राष्ट्रिय तथा स्थानीय प्राथमिकता हुनेछ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने	विपद्का जोखिमहरूको पहिचान, निर्धारण तथा अनुगमन गर्ने तथा पूर्व-चेतावनीको अभिवृद्धि गर्ने	सुरक्षाको संस्कारको निर्माण गर्नका लागि ज्ञानको उत्कृष्ट व्यवस्थापन गर्ने	प्रमुख क्षेत्रहरूमा जोखिमको न्यूनीकरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि संयन्त्रको स्थापना गर्ने	
<p>○ बारम्बार एकदमै प्रकोपको सामना गर्ने क्षेत्रहरूका जिल्ला तथा सामुदायिक तहका योजनाहरूको तालिकासहित खाद्य तथा सहकारी मन्त्रालयले कृषि क्षेत्रका लागि विपद् पूर्व-तयारी तथा आपत्कालीन सहयोग कार्यक्रमका लागि राष्ट्रिय योजनाको विकास गर्ने । सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूसँग सहभागितामूलक सम्बाद गरी यो योजना तयार गरिनुपर्दछ र सबैले हेर्न पाउने गरी वेबसाइटमा राखिनुपर्दछ ।</p> <p>○ जिल्ला कृषि तथा ग्रामीण कृषि योजनाहरूमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनको एकीकरण गरिएको छ भन्ने कुरा कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।</p> <p>○ कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले गृह मन्त्रालयको नेतृत्वमा कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय तथा</p>	<p>○ अन्य क्षेत्रहरूसँग मिली कृषिका क्षेत्रमा जोखिम तथा सङ्घटासन्नता निर्धारणसम्बन्धी अध्ययन तथा नक्साङ्कनसम्बन्धी अभ्यासहरू सञ्चालन तथा समन्वय गर्ने,</p> <p>○ आपत्कालीन परिस्थितिका आवश्यकता निर्धारण तथा सहयोग कार्यक्रमका निमित्त आधार (basis) तयार पार्नका लागि बढी जोखिम भएका क्षेत्रहरूमा बाली तथा पशुपालनको अनुगमन गर्ने साधारण प्रणालीको स्थापना गर्ने,</p> <p>○ (विस्तारै असर गर्ने) सुक्खाबाट प्रभावित हुन सक्ने क्षेत्रहरूका लागि मौसम तथा हावापानीसम्बन्धी (जल तथा मौसम विज्ञान विभागद्वारा गरिएका) भविष्यवाणीहरूलाई कृषिमा पर्ने प्रभावहरूको भविष्यवाणी</p>	<p>○ सामना गर्ने विद्यमान प्रचलन (coping practices) तथा परम्परागत प्रविधिलगायत कृषिमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि उत्कृष्ट अभ्यासहरूको पहिचान तथा तिनको अभिलेखीकरण गर्ने,</p> <p>○ कृषिमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि फिल्डमा नयाँ प्रविधिको परीक्षणका सम्बन्धमा तिनको पहिचान गर्ने तथा प्रवर्धन गर्नका निमित्त रणनीतिक प्रयोगात्मक अध्ययन गर्नका निमित्त कृषि अनुसन्धान संस्थाहरूलाई सुदृढ पार्ने,</p> <p>○ कृषिमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि उत्कृष्ट अभ्यासहरू लागू गर्न, परीक्षण गर्न तथा</p>	<p>○ भण्डारण गरिने स्थानीय प्रचलनहरू (फार्म तहमा खाद्य वस्तु, जनावरका लागि दाना, स्थानीय विउहरूको भण्डारण गर्ने प्रणाली) मा सुधार ल्याउने,</p> <p>○ दीर्घकालीन रूपमा बीज व्याङ्क तथा राष्ट्रिय रूपमा बीज भण्डारण प्रणालीमा सुधार ल्याउनका लागि त्यसको प्रवर्द्धन गर्ने,</p> <p>○ पहिरो जाने क्षेत्रहरूलाई बोट-बिरुवा उमार्ने क्षेत्रको रूपमा परिणत गर्न प्रोत्साहन गर्ने तथा बाढीबाट प्रभावित हुन सक्ने क्षेत्रमा बस्ती बसाल्न निरुत्साहित गर्ने,</p> <p>○ नदीलाई आफ्नो बहावमा कायम गर्नका लागि, खास गरी बाढीसँग सम्बन्धित जोखिमहरूलाई कम गर्नका लागि लगानी गर्ने,</p>	<p>○ सबै तहमा (कृषिका परिप्रेक्ष्यबाट) आकस्मिक योजनाहरूको नियमित तर्जुमालाई प्रवर्धन गर्ने,</p> <p>○ आवश्यक परेको समयमा विपद् पर्न सक्ने क्षेत्रहरूका लागि खाद्य वस्तु/विउको आपत्कालीन आपूर्ति सुनिश्चित गर्ने,</p> <p>○ विपद्बाट पर्ने प्रभावसम्बन्धी जानकारीको सङ्कलनका लागि विषय वस्तु/फारामलाई स्तरीयता प्रदान गर्ने,</p> <p>○ क्षतिको निर्धारण तथा स्रोतहरूलाई परिचालन गर्ने कार्य छिटो गर्ने काम सुनिश्चित गर्ने,</p> <p>○ जिल्ला कृषि कार्यालय अथवा क्षेत्रीय तहमा विउ, खाद्य वस्तु तथा कृषि सामग्रीको दीर्घकालीन बफर</p>

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>यसका अन्य विभाग तथा जिल्ला तहका कार्यालयका साथै सबै तहमा सम्बन्धित निकायहरूका बीचमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित समन्वयको अभिवृद्धि गर्ने,</p> <p>○ विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सम्बन्धमा जिल्ला तथा क्षेत्रीय तहमा काम गर्ने कृषि कार्यालयहरूको कार्य सञ्चालन तथा प्राविधिक क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने,</p> <p>○ सबै तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी समितिहरूमा मुख्य साभेदारको रूपमा तथा विभिन्न तहका समितिद्वारा संयुक्त रूपमा निर्णय गरिएको क्रियाकलापहरूमा कार्यान्वयन साभेदारका रूपमा सहभागी हुन विकेन्द्रित तहमा कृषि विभाग तथा कार्यालयहरूलाई कार्यादेश (mandate) दिने ।</p>	<p>गर्न तथा रणनीतिक निर्णयहरू गर्नका लागि तिनलाई रूपान्तरण गर्ने,</p> <p>○ स्थानीय तहका लागि जल स्रोत विभागसँगको सहकार्यमा बाढी तथा पहिरोका सम्बन्धमा पूर्व-चेतावनी दिने प्रणालीको स्थापना गर्ने,</p> <p>○ किसानहरूका लागि पूर्व-चेतावनी तथा रणनीतिक निर्णयमा सहयोग पुऱ्याउनका लागि समयमा नै जानकारीको प्रचार-प्रसार गर्ने कार्यलाई सुनिश्चित गर्नका निमित्त विपद् जोखिम व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित सञ्चार रणनीतिको विकास गर्ने,</p> <p>○ जोखिम अल्पीकरण (mitigation) तथा तिनलाई अनुकूलित पार्ने कार्य (daptation) (क्षतिका तुलनामा) को लागतको अनुगमन गर्नका लागि आर्थिक निर्धारणसम्बन्धी अध्ययनहरूको प्रवर्धन गर्ने ।</p>	<p>प्रचार-प्रसार गर्नका निमित्त विद्यमान प्रसार प्रणाली (extension systems) को माध्यमबाट रणनीतिक, प्रयोगात्मक अनुसन्धान सञ्चालन गर्नका निमित्त तिनको प्रवर्धन गर्ने । यसअन्तर्गत कृषि क्षेत्रमा समुदायमा आधारित विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी अवधारणाहरूको कार्यान्वयनमा स्थानीय किसान सङ्गठन तथा समुदायमा आधारित सङ्गठनहरूको प्रवर्धन पनि पर्दछन् ।</p> <p>○ निजी क्षेत्रको सहभागितामा बाली तथा पशुपालनका लागि बीमासम्बन्धी प्रचलनहरूलाई प्रवर्धन गर्ने,</p> <p>○ कृषि क्याम्पसको पाठ्यक्रम तथा विद्यालय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी सवालहरूलाई समावेश गर्ने ।</p>	<p>○ किसानहरूको खेतसँग सम्बन्धित भू तथा जलसंरक्षणसम्बन्धी प्रचलनहरूको प्रवर्धन गर्ने,</p> <p>○ भूमिगत जलस्रोतमा नकारात्मक असर नपर्ने गरी जल स्रोत उपलब्ध भएका स्थानमा सिञ्चाइ सुविधामा वृद्धि गर्ने,</p> <p>○ प्राकृतिक प्रकोपका जोखिम तथा रोगहरूको प्रतिरोध गर्न सक्ने बाली, पशुका प्रजाति तथा एकीकृत उत्पादन प्रणालीको प्रयोगका लागि प्रोत्साहित गर्ने,</p> <p>○ स्थानीय ठाउँसम्बन्धी निर्देशिका लगायत पशुहरूका लागि गोठ तथा कुखुराका खोरका लागि निर्धारित निर्माणसम्बन्धी मानदण्डहरूमा सुधार ल्याउने,</p> <p>○ विपद्तिर लैजाने कृषिसम्बन्धी प्रचलनहरूलाई निरुत्साहित गर्ने ।</p>	<p>भण्डारको स्थापनाको प्रवर्धन गर्ने,</p> <p>○ सबै तहमा जोखिमका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्ने क्षमताको विकास गर्ने,</p> <p>○ कृषिमा आपत्कालीन परिस्थितिको, खाद्य सुरक्षा तथा आपत्कालीन सहयोगको चरण घोषणा गर्नेबारेमा परिभाषा, सूचक तथा कारणहरूको तर्जुमा गर्ने ।</p>
---	---	--	---	---

३.६.२. स्वास्थ्य तथा पोषण क्षेत्रसम्बन्धी रणनीति

मुख्य सवाल तथा कमी-कमजोरीहरू

- स्वास्थ्य तथा पोषणको निगरानी राख्ने प्रभावकारी कार्यक्रम तथा महामारीको समयमा सहयोग उपलब्ध गराउनका लागि पूर्व-तयारीको व्यवस्था हुँदा-हुँदै पनि अन्य जोखिमहरूका विरुद्ध रोकथाम गर्ने कदमहरूको प्रवाह (delivery of preventive measures) का लागि स्वास्थ्यसम्बन्धी विभिन्न पूर्वाधारहरूको प्रयोग गरिएको छैन ।
- स्वास्थ्य क्षेत्रमा काम गर्ने व्यक्तिहरू, विशेष गरी दुर्गम क्षेत्र तथा सरकारी व्यवस्थाभन्दा बाहिर रहेर काम गर्ने व्यक्तिहरूमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी ज्ञान तथा चेतनाको अभाव छ ।
- स्वास्थ्य क्षेत्रको आपत्कालीन पूर्व-तयारी तथा सहयोग योजनालाई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गरिएको छैन, प्रमुख अस्पतालहरूमा पहिचान गरिएका सङ्कटासन्नतालाई सम्बोधन गरिएको छैन तथा प्रमुख अस्पताल लगायत अधिकांश अस्पतालहरूले आपत्कालीन पूर्व-तयारी तथा सहयोग योजनाको तर्जुमा गरेका छैनन् ।
- केही अस्पताललाई छोडेर प्राय सबैजसो अस्पतालहरू भूकम्पको एकदमै ठूलो सङ्कटासन्नताको अवस्थामा छन् भनी निर्धारण गरिसकिएको भए तापनि यी संस्थाहरूमा भूकम्पका समयमा यिनको कार्य सम्पादनलाई बढाउनका निम्ति कुनै प्रयास गरिएका छैनन् ।
- काठमाडौं उपत्यकाका सरकारी अस्पतालहरूमा समेत सञ्जाल (networking) तथा स्रोतहरूको बाँडफाँडसम्बन्धी कुनै संयन्त्र छैन ।

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

स्वास्थ्य तथा पोषण क्षेत्रका लागि विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि रणनीतिहरू				
विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यान्वयनका लागि सशक्त संस्थागत आधारसहित राष्ट्रिय तथा स्थानीय प्राथमिकता हुनेछ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने	विपद्का जोखिमहरूको पहिचान, निर्धारण तथा अनुगमन गर्ने तथा पूर्व-चेतावनीको अभिवृद्धि गर्ने	सुरक्षाको संस्कारको निर्माण गर्नका लागि ज्ञानको उत्कृष्ट व्यवस्थापन गर्ने	प्रमुख क्षेत्रहरूमा जोखिमको न्यूनीकरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि संयन्त्रको स्थापना गर्ने	प्रभावकारी सहयोगका लागि पूर्व-तयारीको अभिवृद्धि गर्ने
<ul style="list-style-type: none"> ○ मुलुकका प्रत्येक जिल्ला तथा हरेक स्वास्थ्य संस्थाका लागि जिल्लास्तरीय, नगरपालिकास्तरीय तथा ग्रामीण स्तरीय स्वास्थ्य तथा पोषणसँग सम्बन्धित विपद् न्यूनीकरण तथा आपत्कालीन सहयोग योजना तर्जुमा गर्ने, ○ योजनाको कार्यान्वयनमा निजी क्षेत्र, नागरिक समाज, समुदायमा आधारित सङ्गठन तथा गैर-सरकारी सङ्गठनहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्नका निमित्त सुचारु रूपमा कार्य सञ्चालन गर्ने प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा प्रणाली, सार्वजनिक स्वास्थ्य सेवा योजना तथा कार्यक्रमहरूको विकास गर्ने, ○ स्वास्थ्य संस्थाहरूको क्षमताको निरन्तर अनुगमन गर्ने तथा एकदमै सङ्घटनताको 	<ul style="list-style-type: none"> ○ विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि एकीकृत प्रणाली सञ्चालन गर्ने राष्ट्रिय स्वास्थ्य प्रणाली तथा अत्यावश्यक स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी भूमिका तथा जिम्मेवारीलाई स्पष्ट पार्ने, ○ सन् २००३ को स्वास्थ्य क्षेत्र विपद् जोखिम व्यवस्थापनको आपत्कालीन परिस्थिति सम्बन्धी योजनाको सञ्चालन गर्ने, 	<ul style="list-style-type: none"> ○ मुलुकका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा उत्कृष्ट प्रशिक्षक तथा उपयुक्त बजेटसहित आपत्कालीन परिस्थितिका लागि योजना तर्जुमा, प्राथमिकताको क्रम निर्धारण (triage) प्रशिक्षण तथा सिमुलेसन अभ्यासहरू (simulation exercises) को विस्तार गर्ने, यस सम्बन्धमा स्वास्थ्य तथा पोषणसँग सम्बन्धित विपद् जोखिम न्यूनीकरण योजनाको तर्जुमा गर्ने, ○ सबै तहमा जोखिमका सम्बन्धमा सर्वसाधारणका बीचमा ज्ञानको अभिवृद्धि गर्नका लागि सञ्चार माध्यम, सडक नाटक, सचित्र साधारण सन्देशहरूको माध्यमबाट जानकारीको प्रचार-प्रसार गर्ने, 	<ul style="list-style-type: none"> ○ महामारीसम्बन्धी सर्वेक्षणको विस्तार गर्ने गुणस्तरको नियन्त्रणमा सुधार ल्याउने, ○ सबै तहमा स्वास्थ्य सेवा, स्वास्थ्य संस्था तथा घाइतेहरूलाई राखिने वार्डहरूको स्तर वृद्धि गर्ने तथा रिट्रोफिटिङ गर्ने, ○ जिल्ला तथा इलाका तहमा स्वास्थ्य संस्था, वार्ड तथा सेवा एवं मेडिकल पूर्वाधारहरूको जोखिमसम्बन्धी निर्धारणलाई पूरा गर्ने । संरचनागत सङ्घटनता तथा प्राथमिकताका आधारमा गैर संरचनागत रूपमा सङ्घटनताको पहिचान गर्ने, ○ निरन्तर प्रशिक्षण, प्रबन्धगत व्यवस्था तथा बजेटको व्यवस्था गरी तत्काल सहयोग उपलब्ध गराउने मेडिकल टोलीहरूलाई सुदृढ पार्ने, 	<ul style="list-style-type: none"> ○ कमी-कमजोरीहरूको पहिचान तथा पूर्ति गर्नका निमित्त स्वास्थ्य संस्थाहरूको विपद् पूर्व-तयारी तथा सहयोग कार्यक्रमको निर्धारण गर्ने, मुलुकको विपद्/सङ्घटनता तथा क्षमताको निर्धारणलाई समय-समयमा अद्यावधिक गर्ने, ○ समुदायको तहमा सुचारु रूपमा कार्य सञ्चालन गर्न सक्ने प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा प्रणाली, जनस्वास्थ्य तथा पोषण योजना तथा सहयोग कार्यक्रमहरूको विकास गर्ने तथा स्रोतहरूको अपर्याप्त विनियोजन तथा उपयोगलाई कम गर्नका निमित्त फिल्ड तहका हेल्थ पोस्टरहरूलाई अधिकार प्रदान गर्ने, ○ मेडिकल सहयोग कार्यक्रमका लागि उचित रूपमा आपूर्तिको

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>पहिचान गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ उद्धार तथा राहत कार्यक्रमका लागि आवश्यक रकम तथा मौजदात उपलब्ध गराउने, ○ सबै तह, विशेष गरी समुदायको तहमा औषधि व्यवस्थापन तथा औषधिको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने 		<ul style="list-style-type: none"> ○ स्वास्थ्य तथा पोषणका क्षेत्रका काम गर्ने व्यक्ति तथा समुदायहरूको सीप, व्यवहार तदारुकतामा सुधार ल्याउनका निमित्त एकीकृत विपद् न्यूनीकरण कार्यक्रमहरूका लागि स्रोत उपलब्ध गराउने, ○ स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट सर्वसाधारणका लागि स्थानीय भाषामा समेत जानकारीको प्रचार-प्रसार गर्ने, 	<ul style="list-style-type: none"> ○ विपद्सँग सम्बन्धित जानकारीको प्रचार-प्रसार गर्नका निमित्त देशभर सुदृढ तथा भरपर्दो सञ्चार प्रणालीको स्थापना गर्ने, 	<p>मौजदात राख्ने तथा सुपरिवेक्षण गर्ने एवं प्रभावकारी वितरण संयन्त्र सुनिश्चित गर्ने,</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ उपयुक्त ठाउँहरूमा औषधिको आपत्कालीन मौजदात राख्ने तथा आपत्कालीन परिस्थितिमा उपयुक्त वितरण प्रणाली कायम गर्ने ।
--	--	--	---	---

३.६.३ शैक्षिक क्षेत्रसम्बन्धी रणनीति

मुख्य सवाल तथा कमी-कमजोरीहरू

- कक्षा एकदेखि विश्वविद्यालय तहसम्म (केही पहलहरूलाई छोडेर) कुनैपनि तहमा औपचारिक शैक्षिक पाठ्यक्रममा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई समावेश गरिएको छैन । विज्ञान तथा अरू विषयहरूका पाठ्यक्रममा प्राकृतिक प्रकोपसम्बन्धी पाठहरूमा प्रकोपको भौतिक विज्ञान (physics of the hazards) का बारेमा पढाइ हुन्छ तर विपद्लाई कसरी न्यूनीकरण गर्ने तथा प्रकोपबाट कसरी सुरक्षित राख्नेबारे पढाइ हुँदैन ।
- परिवार तथा अन्ततोगत्वा समुदायमा विपद्सम्बन्धी सचेतना तथा सुरक्षा अभिवृद्धि गर्नका लागि विद्यालयहरू प्रवेशबिन्दु हुन् । समुदायमा विपद्सम्बन्धी ज्ञानको प्रचार-प्रसारका निमित्त परिवर्तनका महत्त्वपूर्ण संवाहकको रूपमा प्रयोग गर्नका लागि विद्यार्थी तथा शिक्षकहरूलाई प्रयोग गर्न सकिन्छ । यस प्रक्रियालाई मार्ग-दर्शन गर्नका निमित्त औपचारिक संयन्त्रको गठन गरिनुपर्दछ ।
- सरकारी विद्यालयका धेरैजसो भवनहरू संरचनागत रूपमा (structurally) सङ्गटासन्न छन् र यसकारण शिक्षण अवधिमा ती भवनभित्र बस्ने व्यक्तिहरूका लागि तिनले जोखिम उत्पन्न गर्न सक्दछन् । यही कारणले गर्दा विपद्को समयमा अस्थायी आवास अथवा गोदामघर/फिल्ड अस्पतालको रूपमा विद्यालयहरूलाई प्रयोग गर्न सकिन्छ ।
- कार्यान्वयनको विधिसमेत समावेश भएको अनौपचारिक शिक्षासम्बन्धी सुदृढ राष्ट्रिय नीतिको क्षमता विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा आपत्कालीन सहयोग कार्यक्रममा प्रमाणित भइसकेको छ र यसबाट विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा आपत्कालीन सहयोग कार्यक्रमको व्यापक प्रयोगको अभिवृद्धिमा योगदान पुग्दछ ।
- विपद् जोखिम व्यवस्थापनका विविध पक्षहरूमा शिक्षित तथा प्रशिक्षणप्राप्त जनशक्तिको अभावको समस्याको समाधान आवश्यकताहरूको विश्लेषण तथा राष्ट्रिय तहमा लक्षित समयावधिभित्र तदनु रूप प्रयास गरी गर्न सकिन्छ ।
- मुलुकभित्र विपद् जोखिमका व्यवस्थापक तथा आपत्कालीन उद्धार उपलब्ध गराउने संस्थाहरूका बीचमा हुने सम्वाद विभिन्न तहमा संयन्त्रको अभावले गर्दा अझै सुचारु रूपमा भइसकेको छैन । विपद् पूर्व-तयारीको विद्यमान सञ्जालमा दीर्घकालीन सोच (vision) तथा कार्यसञ्चालन प्रणालीमा स्पष्टताको अभाव छ । यस्ता सञ्जालहरूलाई मार्ग-दर्शन गर्ने, निर्देशन दिने अथवा प्रयोग गर्ने सरकारी नीतिको अभाव छ ।
- निजी अथवा सरकारी-जसुकै भए तापनि शैक्षिक प्रतिष्ठानहरूमा विपद्सम्बन्धी अभ्यास (drills) तथा आपत्कालीन सामग्रीहरूको पहिले नै भण्डारण गरेर राखिने व्यवस्थासहितको आपत्कालीन पूर्व-तयारी योजनाको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन वास्तवमा अलिहेसम्म गरिएको नै छैन ।
- शिक्षक तथा अध्यापकहरूका बीचमा समेत विपद्सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने तीव्र आवश्यकता विद्यमान छ । सर्वसाधारणका बीचमा सचेतना एकदमै न्यून छ र यसका लागि व्यापक अभियानको आवश्यकता छ ।
- हल्ला, विशेष गरी विपद्का समयमा, नियन्त्रण गर्नका लागि उपयुक्त संयन्त्रको स्थापना गर्नु आवश्यक छ ।

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

शिक्षा क्षेत्रका लागि विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि रणनीतिहरू			
विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यान्वयनका लागि सशक्त संस्थागत आधारसहित राष्ट्रिय तथा स्थानीय प्राथमिकता हुनेछ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने	विपद्का जोखिमहरूको पहिचान, निर्धारण तथा अनुगमन गर्ने तथा पूर्व-चेतावनीको अभिवृद्धि गर्ने	सुरक्षाको संस्कारको निर्माण गर्नका लागि ज्ञानको उत्कृष्ट व्यवस्थापन गर्ने	प्रमुख क्षेत्रहरूमा जोखिमको न्यूनीकरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि संयन्त्रको स्थापना गर्ने
<ul style="list-style-type: none"> ○ विपद्सँग सम्बन्धित जोखिमहरूको न्यूनीकरणका लागि पर्याप्त ज्ञान तथा सीप उपलब्ध गराउनका निमित्त शैक्षिक नीतिहरूको तर्जुमा गर्ने, ○ यसपछि पाठ्यक्रममा व्यापक परिवर्तन गर्ने समयमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी पाठ्यक्रममा सुधार तथा त्यसलाई सुदृढ पार्नका निमित्त सम्बन्धित निकायहरू (पाठ्यक्रम विकास समिति) लाई शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालयले निर्देशन दिनुपर्दछ। ○ समुदायमा सचेतना उत्पन्न गर्नका निमित्त परिवर्तनका संवाहकका रूपमा विद्यालयका शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकहरूलाई मान्यता प्रदान गर्नका निमित्त संयन्त्रको स्थापना गर्ने, 	<ul style="list-style-type: none"> ○ आउँदो १५ वर्षको अवधिमा विद्यालयसँग सम्बन्धित २८,००० समुदायहरूमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी ज्ञान तथा सीप प्रदान गर्नका लागि आवश्यक आर्थिक स्रोत उपलब्ध गराउने, ○ सबै सरकारी विद्यालयहरूको विपद्बाट हुन सक्ने सङ्घटासन्नताको निर्धारण गर्ने। महाविद्यालय तथा अन्य शैक्षिक संस्थाहरूलगायत सबै तहका सम्पूर्ण निजी विद्यालयहरूका लागि विपद्को सङ्घटासन्नता-सम्बन्धी यस्तो निर्धारण गरिनुपर्दछ। ○ प्रकोपको आक्रमण (Hazard Hunt) तथा वर्षा नाप्ने यन्त्र, स्थानीय रूपमा तयार पारिएका भूकम्प मापन यन्त्र 	<ul style="list-style-type: none"> ○ विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी शिक्षाको प्रचार-प्रसार गर्नका निमित्त व्यापक तथा विशेष योजनाहरूको तर्जुमा गर्ने, ○ शैक्षिक संस्थाहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसँग सम्बन्धित सवालहरूका बारेमा अभिरुचि उत्पन्न गर्ने तथा यस्ता कार्यक्रमहरूको आयोजना गर्ने, ○ विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी विषयहरूको विस्तार गर्ने तथा औपचारिक एवं अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रमहरूका सबै तहमा विपद् जोखिम 	<ul style="list-style-type: none"> ○ विद्यालयको भवन निर्माण गर्नका लागि सुरक्षित, पहिरो तथा बाढी नजाने खालको जग्गा उपलब्ध गराउने, ○ विद्यालयका सबै नयाँ भवनहरूले भूकम्पको समयमा पनि कार्यसम्पादन गर्न सक्ने तथा निर्माण संहिताको पालन गरी भूकम्प प्रतिरोधक हुनका लागि उपयुक्त सुधार गरेका छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने, ○ सम्बन्धित समुदायहरूलाई संलग्न पारी प्राथमिकताका आधारमा सार्वजनिक विद्यालयहरूलाई भूकम्प प्रबलीकरण (retrofitting) बनाउन प्रोत्साहित गर्ने, ○ विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी जानकारी तथा सचेतना उत्पन्न गर्ने कार्यक्रमहरूको प्रचार-प्रसारमा
			<ul style="list-style-type: none"> ○ विद्यालय सुधार योजनाहरूको तर्जुमा गर्दा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित सवालहरूमाथि विचार गर्न सबै विद्यालयहरूलाई लगाउने, ○ सबै विद्यालयहरूमा विपद् पूर्व-तयारी तथा विपद्को समयमा प्रभावित व्यक्तिहरूलाई सुरक्षित स्थानमा सार्ने कार्य (evacuation) कार्यका बारेमा योजना तर्जुमा गरिएको छ र तिनले विपद्सम्बन्धी अभ्यास (drills) नियमित रूपमा गरेका छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने, ○ निर्माण संहितामा आधारित विद्यालयका भौतिक सुविधाहरूको निर्माण गरिएको छ भन्ने कुराको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षणका लागि कार्यादेश (mandate)

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>○ विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी सन्देशहरूको प्रचार-प्रसार गर्ने कार्यमा शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालयको केन्द्रदेखि गाउँ तहसम्म विद्यमान सञ्चार सञ्जालको सुविधालाई प्रयोगमा ल्याउने,</p> <p>○ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व-तयारीसम्बन्धी ज्ञान प्रदान गर्नका निमित्त समुदायहरू प्रमुख लक्षित समूहमध्ये एक हुन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने तथा साथै मुलुकका दुर्गम क्षेत्रहरूमा काम गर्नका लागि विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी शिक्षक तथा प्रशिक्षकहरूका लागि उपयुक्त अवस्थाको सिर्जना गर्ने,</p> <p>○ सबै जिल्लाहरूमा विद्यालय भूकम्प सुरक्षा कार्यक्रमसहित विपद्का समयमा विद्यालय सुरक्षा कार्यक्रमहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने तथा तिनको प्रवर्धन गर्ने, विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी शिक्षा तथा चूतना जगाउने कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनमा परिवर्तनकारी भूमिकाको निर्वाह गर्नका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समितिको</p>	<p>आदि जस्ता साधारण औजारहरूको प्रयोगको अनौपचारिक व्यवस्था गर्ने । सम्बन्धमा शिक्षाको</p>	<p>व्यवस्थापनसम्बन्धी अवधारणा तथा सवालहरूलाई एकीकृत गर्ने,</p> <p>○ बढी प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्नका लागि शिक्षकहरूलाई सक्षम पार्नका निमित्त तिनको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले विद्यालयका शिक्षकहरूलाई विपद् जोखिम व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित प्रशिक्षण प्रदान गर्ने,</p> <p>○ विपद् जोखिम व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित गतिविधिहरूको कार्यान्वयनमा सरकारी निकाय, गैर-सरकारी सङ्गठन/अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी सङ्गठन, समुदायमा आधारित सङ्गठन तथा बीचमा सान्दर्भिक सिकाइका अनुभवहरू (relevant learning experiences) लाई एकीकरण गरी विपद् जोखिम व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित</p>	<p>युवा समूहहरूलाई संलग्न पार्ने, विपद् जोखिमसम्बन्धी सवालहरूमा अभिभावकहरूलाई शिक्षित पार्ने विद्यार्थीहरूलाई लगाउने,</p> <p>○ विपद्सम्बन्धी सचेतना उत्पन्न गर्ने कार्यक्रमहरूको आयोजना गर्न निर्देशिकाहरूको विकास गर्ने तथा ती निर्देशिकाहरूको कार्यान्वयन गर्नका निमित्त विद्यार्थी/शिक्षक/अभिभावकहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने । यस्ता कार्यक्रमहरूमा आम जनता सम्मिलित भएको व्याली, अभ्यास (drills), निबन्ध प्रतियोगिता, अभ्यास, विपद् अल्पीकरण (mitigation) तथा पूर्व-तयारीसँग सम्बन्धित खेल, हाजिर जवाफी प्रतियोगिता, सडक नाटक आदि हुन सक्दछन् ।</p> <p>○ विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी प्रविधिहरूमा स्थानीय कालिगडहरूलाई तालिम दिने । यस्तो तालिम भूकम्प प्रतिरोधक विद्यालय भवन निर्माण अथवा हाल भइरहेका विद्यालयहरूको प्रबलीकरण (retrofitting) गर्ने काम हुन सक्दछन् ।</p>	<p>प्रदान गर्ने,</p> <p>○ शिक्षक प्रशिक्षण प्याकेजहरू (packages) मा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी सवालहरूलाई समावेश गर्ने,</p> <p>○ विपद् पूर्व-तयारीसँग सम्बन्धित विषयहरूमा व्यावहारिक अनुभव हासिल गर्ने कार्यमा विद्यार्थीहरूलाई संलग्न पार्ने,</p> <p>○ प्रत्येक विद्यालयमा पहिले नै आपत्कालीन परिस्थितिका लागि उद्धार सामग्री भण्डारण गरिराख्नका लागि सबै विद्यालयहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने तथा क्रमिक रूपमा यसलाई अनिवार्य बनाउने । यस्तो कार्यक्रम विपद् पूर्व-तयारी योजनाको एक अङ्ग हुनुपर्दछ ।</p> <p>○ स्थानीय आवश्यकतासँग सुहाउँदो हुने गरी विपद् सामग्री बाकस (disaster kits) तथा अन्य प्रवर्धनात्मक सामग्री तयार पार्ने,</p> <p>○ विपद्को उत्कृष्ट तयारीका लागि विशेष</p>
---	--	--	--	---

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>भूमिकालाई मान्यता प्रदान गर्ने तथा त्यसको प्रवर्धन गर्ने,</p> <p>○ शैक्षिक कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गर्ने विद्यमान प्रणालीमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका पहलहरूका प्रभाव समावेश गरिएका छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने ।</p>		<p>पाठ्यक्रमलाई सुदृढ पार्ने,</p> <p>○ समुदायको तहका विपद् पूर्व-तयारी पाठ्यक्रम तथा प्रशिक्षण कार्यक्रमहरूको तर्जुमा गर्ने,</p> <p>○ विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी प्रयोजनका लागि विद्यालयको नक्साङ्कनसम्बन्धी अभ्यासहरूको सञ्चालन गर्ने,</p> <p>○ विद्यालय तहका विद्यार्थीहरूलाई विपद् जोखिम व्यवस्थापनका विषयमा ज्ञान तथा सीप प्रदान गर्ने एवं जानकारीको प्रचार-प्रसार गर्ने,</p> <p>○ विद्यार्थीहरूमा प्रकोप तथा जोखिमहरूका बारेमा स्पष्ट जानकारी होस् भन्नका लागि उदाहरणसहितका पाठ्यक्रम विकसित गर्ने,</p> <p>○ समुदायमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित</p>		<p>गरी स्थानीय सज्जर्भका विद्यमान विधिहरू (methods) लाई अनुकूलित पारी विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सम्बन्धमा अनुसन्धान तथा विकासमूलक कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गर्ने ।</p>
---	--	--	--	---

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

		<p>ज्ञानको हस्तान्तरण गर्ने,</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सम्बन्धमा परम्परागत ज्ञान तथा मूल्यहरूबाट प्रचार-प्रसारका लागि शिक्षा ग्रहण गर्ने, ○ विपद् जोखिम व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित व्यावहारिक अनुभव हासिल गर्ने अवसर विद्यार्थीहरूलाई प्रदान गर्ने, ○ विपद्सँग सम्बन्धित जोखिम तथा तिनको अल्पीकरण (mitigation) का बारेमा शिक्षक तथा अभिभावकहरूका लागि परिचयात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, ○ विपद् जोखिम न्यूनीकरणका बारेमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा अभिभावकहरूमा सचेतना उत्पन्न गर्न कार्यक्रमहरूको आयोजना गर्ने । 		
--	--	--	--	--

३.६.४ आवास, पूर्वाधार तथा भौतिक योजना (Shelter, Infrastructural and Physical Planning)

मुख्य सवाल तथा कमी-कमजोरीहरू

- निर्माण ऐन लागू भइसक्दा पनि नगरपालिकाहरूमा प्रशिक्षित जनशक्ति तथा उपयुक्त संस्थागत/सङ्गठनात्मक संरचनाको दृष्टिबाट पर्याप्त स्रोतको अभावले गर्दा निर्माण संहिताको कार्यान्वयनमा बाधा पुगिरहेको छ। भूकम्प-प्रतिरोधक डिजाइनका बारेमा पहिले नै गरिने इन्जिनियरिङ कार्यले यसलाई सुदृढ पार्दा-पार्दै पनि “पालन गर्नुपर्ने अनिवार्य नियम”हरूको कार्यान्वयन उचित किसिमबाट भएको छैन।
- शहरी योजना तथा विकासका लागि जिम्मेवार केन्द्रीय सरकारी विभागहरूमा समेत प्रशिक्षित जनशक्तिको अभाव छ। सामना गर्नुपर्ने प्रकोपहरूमाथि ध्यान नदिने कुरालाई शहरी योजनामा पहिलेजस्तै यथावत् जारी राखिएको छ।
- धेरैजसो विश्वविद्यालयका सिभिल इन्जिनियरसम्बन्धी पाठ्यक्रमहरूमा राष्ट्रिय निर्माण संहिताको समावेशलाई अनिवार्य गराइएको छैन।
- पुल, अस्पताल तथा अत्यावश्यक सुविधा तथा मानव जीवनका लागि नभई नहुने सेवाहरू रहने भवन निर्माण गर्ने अन्य जानकारीहरूका लागि भूकम्पसम्बन्धी राष्ट्रिय मानदण्ड छैन। पूर्वाधारसम्बन्धी परियोजनाहरूको तर्जुमामा मुस्किलले विपद्सम्बन्धी प्रभावहरूको निर्धारण गरिन्छ।
- धेरैजसो सार्वजनिक भवन तथा, सुविधा भौतिक पूर्वाधार तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरू संरचनागत तथा गैर-संरचनागत (structural and non-structural) दृष्टिकोणबाट सङ्गटासन्न छन् र भूकम्पको समयमा तिनको अवस्था तथा प्रतिरोधको स्थितिमा सुधार ल्याउनका निमित्त तिनको सङ्गटासन्नताको निर्धारण (vulnerability assessment) तथा कार्यक्रमहरूको सञ्चालन गर्नका निमित्त तत्काल ध्यान दिनु जरुरी छ। काठमाडौं उपत्यकालगायत शहरी क्षेत्रहरूमा समेत सङ्गटासन्न संरचनाहरूको नक्साङ्कन गर्ने व्यवस्था छैन।
- भवनहरूको क्षतिको निर्धारण तथा तिनको प्राथमिकता क्रम निर्धारण (building triage) को क्षमता विद्यमान छैन। विपद्पछिको परिदृश्यमा जोखिम न्यूनीकरणको एकीकरणलाई सुनिश्चित गर्ने कुनै योजना अथवा नीति छैन।
- सबै शहरी बस्तीहरूको वृद्धि तीव्र गतिमा भइरहेको छ र यसको परिणामस्वरूप भिरालो जमिन, जोखिमपूर्ण जमिन तथा बाढी जाने सम्म मैदानको विकास भइरहेको छ। जग्गाको खरिद-विक्रीमा संलग्न व्यक्ति तथा जग्गाको विकास गर्ने व्यक्तिहरूमा विपद् प्रतिरोधी डिजाइन तथा प्रविधिकामा बारेमा ज्ञान छैन। सम्भावित प्रकोपहरूका बारेमा ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने योजनाका लागि उपयुक्त नियमहरूको अभाव भएको कारणले गर्दा शहरी क्षेत्रको सङ्गटासन्नता भन्नु बढ्दै गइरहेको छ।
- शहरी तथा शहर-उन्मुख बस्तीहरूमा खुला ठाउँ (open spaces) को अभाव तीव्र गतिमा बढ्दै गइरहेको छ र भू-उपयोगको योजना तर्जुमासम्बन्धी सान्दर्भिक नीति तथा निर्देशिकाहरूलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी विषय समावेश गर्ने गरी गम्भीर रूपमा परिमार्जन गर्नु अत्यावश्यक छ।

आवास, पूर्वाधार तथा भौतिक योजना क्षेत्रका लागि विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि रणनीतिहरू				
विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यान्वयनका लागि सशक्त संस्थागत आधारसहित राष्ट्रिय तथा स्थानीय प्राथमिकता हुनेछ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने	विपद्का जोखिमहरूको पहिचान, निर्धारण तथा अनुगमन गर्ने तथा पूर्व-चेतावनीको अभिवृद्धि गर्ने	सुरक्षाको संस्कारको निर्माण गर्नका लागि ज्ञानको उत्कृष्ट व्यवस्थापन गर्ने	प्रमुख क्षेत्रहरूमा जोखिमको न्यूनीकरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि संयन्त्रको स्थापना गर्ने	प्रभावकारी सहयोगका लागि पूर्व-तयारीको अभिवृद्धि गर्ने
<p>○ प्रमुख नगरपालिकाहरूसँगको परामर्शमा राष्ट्रिय निर्माण संहिताको कार्यान्वयनका लागि वर्तमान स्थितिमाथि यथोचित ध्यान पुऱ्याई रणनीतिलाई अद्यावधिक गर्ने । कार्यान्वयनसम्बन्धी रणनीतिको तर्जुमा निर्माण प्रक्रियामा संलग्न सबै सरोकारवालाहरूको सहमति मा गरिनुपर्दछ र यसमा केही साङ्केतिक प्रक्रिया (indicative process), न्यूनतम जनशक्ति तथा नगरपालिकाहरूको सङ्गठनात्मक संरचना एवं क्षमता अभिवृद्धिसम्बन्धी आवश्यकताका बारेमा सिफारिस समावेश गरिनुपर्दछ ।</p> <p>○ निर्माण संहिताको कार्यान्वयनमा करकाप अथवा नियन्त्रण पनि पर्दछन् र भवनका धनीहरूबाट यसको पालनालाई प्रोत्साहित</p>	<p>○ भौगोलिक सूचना प्रणाली (GIS) तथा डेटाबेसको प्रयोग गरी शहरका महत्वपूर्ण भवनहरूको लगत तयार पार्ने, प्राथमिकताका आधारमा सङ्गटासन्नताको निर्धारण (vulnerability assessment) गर्ने तथा सङ्गटासन्नताको न्यूनीकरणका लागि कार्यक्रमहरूको सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>○ सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सुविधाका भवन तथा प्रणालीहरू (संरचनागत तथा गैर संरचनागत) को सङ्गटासन्नताको निर्धारण (vulnerability assessment) गरिएको छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने । यो विद्युत् आपूर्ति व्यवस्था, खानेपानी तथा सर-सफाइको व्यवस्था, सडक तथा</p>	<p>○ निम्नलिखित कार्यहरू गर्नका लागि प्रशिक्षणहरूको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने :</p> <p>○ सबै सिभिल इन्जिनियरहरूले मुलुकमा विद्यमान विपद् जोखिमका बारेमा थाहा पाएका छन्, निर्माण संहिताका बारेमा तिनलाई ज्ञान छ र भूकम्प प्रतिरोधक भवन तथा अन्य पूर्वाधारहरूको डिजाइन गर्ने क्षमता तिनमा छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने,</p> <p>○ भवन तथा अन्य पूर्वाधार एवं पतनको प्राथमिकताको क्रम निर्धारण (triage) को प्रयोजनका निमित्त पुलजस्ताको “क्षमता निर्धारण” (damage assessment) गर्ने तथा विपद्पछि</p>	<p>○ निर्माण संहिताको पालनलाई अभिवृद्धि गर्नका निमित्त सबै नगरपालिकाहरूमा भवन निर्माण गर्नका लागि अनुमति दिने प्रक्रिया (building permit process) मा सुधार ल्याउने,</p> <p>○ कानूनहरू बनाई निर्माण संहिताको कार्यान्वयन, योजना तर्जुमा तथा भवन निर्माणको विकास गर्ने,</p> <p>○ लागतका तुलनामा बढी प्रतिफल (cost-effective) (निर्माण सामग्री) लाई प्रवर्धन गर्ने,</p> <p>○ भवन तथा पूर्वाधारहरूका बारेमा विपद्सम्बन्धी जोखिमको निर्धारण सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>○ विपद् उत्थानशीलता (resilience) को क्षमता भएका</p>	<p>○ विपद्मा सहयोग पुऱ्याउनका लागि यस क्षेत्रको क्षमताको लगत तयार पार्ने । यसअन्तर्गत ठूला संयन्त्र, माटो हटाउने उपकरण तथा क्रेन आदिको सूची तयार पार्ने र विपद्को समयमा यी स्रोतहरूलाई परिचालन गर्ने योजना पर्दछन् ।</p> <p>○ सबै तहमा प्रभावकारी सहयोग उपलब्ध गराउनका निमित्त आवास, पूर्वाधार तथा भौतिक योजनाको तर्जुमासम्बन्धी विपद् पूर्व-तयारी क्षमताको विकास गर्ने,</p> <p>○ विपद्को सामना गर्नका लागि क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको विश्लेषण सम्बन्ध संस्थागत क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने,</p> <p>○ प्रभावकारी प्रमाणित भएका निर्माणसम्बन्धी परम्परागत</p>

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>गर्नुपर्ने कार्य पनि पर्दछन् भन्ने कुरालाई मान्यता प्रदान गर्ने र निर्माण संहिताको पालनका लागि प्रोत्साहन तथा दण्ड-सजाय गर्ने प्रणालीको व्यवस्था गर्ने,</p> <p>○ आवास, पूर्वाधार तथा भौतिक योजनाको तर्जुमा गर्नका लागि जिल्ला, नगरपालिका तथा गाउँ स्तरमा विपद् अल्पीकरण (mitigation) तथा आ-आफ्नो परिस्थिति अनुकूल योजनाको तर्जुमा गर्ने,</p> <p>○ सबै तहमा विपद् जोखिम तथा सङ्घटासन्नतासम्बन्धी नक्साको बढीभन्दा बढी प्रयोग गरी विपद् न्यूनीकरणका लागि स्थानीय सरकारको क्षमतालाई सुदृढीकरण गर्ने,</p> <p>○ केन्द्रीय तथा क्षेत्रीय विमानस्थल तथा यातायातसम्बन्धी पूर्वाधारहरूलाई निरन्तर रूपमा काम गरिरहन सक्ने (continued functionality) बनाउनका लागि तिनको क्षमतामा सुधार गर्ने,</p> <p>○ आफ्नो क्षेत्रभित्र विपद् जोखिम व्यवस्थापन कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्नका निमित्त अधिकार, स्रोत तथा तिनको</p>	<p>पुलहरूको प्रणालीसँग सम्बन्धित छ ।</p> <p>○ Base-Isolation, अग्नि-पूतिरोधक आदिजस्ता आधुनिक विधिहरूको प्रयोगलगायत उपयुक्त विधिहरूको विकास गर्नका लागि अनुसन्धानलाई प्रोत्साहित गर्ने,</p> <p>○ यस्ता सहयोग कार्यक्रमहरूमाथि जोड दिने हाल चालू अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रमहरूमा नेपाली संस्थाहरू/ विशेषज्ञहरूको सहभागितालाई प्रवर्धन गर्ने ।</p>	<p>आर्थिक सहायता कार्यक्रमका बारेमा देशका सिभिल इन्जिनियरहरूलाई ज्ञान छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने,</p> <p>○ छडहरू बड्ग्याउने काम तथा कङ्क्रीट मिसाउने कामजस्ता भूकम्प प्रतिरोधक निर्माणमा यससम्बन्धी प्राविधिक तथा स-साना ठेकेदारहरूलाई प्रशिक्षण प्रदान गरिएको छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने,</p> <p>○ भूकम्प प्रतिरोधक निर्माणका बारेमा भवन निर्माणमा संलग्न सबै कालिगडहरूलाई निःशुल्क तालिम दिइएको छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने । प्रत्येक नगरपालिकामा तालिमप्राप्त कालिगडहरूको सङ्गठन खडा गर्ने र कालिगडका लागि न्यूनतम योग्यताको रूपमा यस्ता तालिमहरूलाई लिइनुपर्दछ ।</p>	<p>भनी प्रमाणित भएका ऐतिहासिक स्मारक तथा भवनहरूको संरचनागत निर्धारण (structural assessment) गर्ने दिशामा गरिने अनुसन्धानहरूलाई प्रवर्धन गर्ने । उदाहरणका लागि भूकम्पबाट उत्पन्न MMI IX तहका कम्पनका दुईवटा घटनाहरूबाट कुनै पनि क्षति नपुगेका धेरै ऐतिहासिक स्मारकहरू काठमाडौं उपत्यकामा छन् । विपद् उत्थानशीलता (resilience) को अभिवृद्धिका लागि परम्परागत विधिहरू पत्ता लगाउन यस्ता भवनहरूको अध्ययनबाट सहयोग पुग्दछ ।</p> <p>○ स्थानीय निकायको तहमा कानूनहरू बनाई निर्माण संहिता लागू गर्ने, योजना तर्जुमा तथा भवन निर्माणसम्बन्धी प्राविधिक क्षमताको विकास गर्ने,</p> <p>○ निर्माणसम्बन्धी सामग्रीहरूको गुणस्तरको अनुगमन तथा अनुसरण गर्नका लागि उपभोक्ताहरूलाई प्रशिक्षित पार्ने तथा तिनलाई संलग्न गर्ने ।</p> <p>○ ऐतिहासिक महत्त्व भएका भवन तथा</p>	<p>ज्ञान तथा विद्वत्ताको प्रयोगलाई प्रोत्साहित गर्ने । यस्तो ज्ञान भएका दक्ष व्यक्तिहरूको सूची तयार पार्ने तथा स्थानीय रूपमा उपलब्ध सामग्रीहरूको प्रयोग गरी राम्रो आवास तयार पार्ने सीपलाई मान्यता प्रदान गर्ने,</p> <p>○ विपद्पछि सहयोग उपलब्ध गराउने समयमा विमानद्वारा यातायातको व्यवस्था मिलाउनुपर्ने कार्यको महत्त्व बुझ्ने, केन्द्रीय एवं स्थानीय विमानस्थल र तिनको क्षमता तथा सहायक पूर्वाधारहरूले त्यस्तो समयमा पनि राम्ररी काम गर्दछन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने ।</p>
---	--	--	---	---

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>क्षमता बढाई तिनको सशक्तीकरण गर्नु आवश्यक छ ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ विशेष गरी, विद्यालय, सामुदायिक केन्द्र, समुदायका स्वास्थ्य संस्था आदि जस्तालाई लक्षित गरी समुदायको भित्री तहसम्म पुग्नका लागि भवन बीमाको वृद्धि गर्न बीमा उद्योगलाई प्रोत्साहित गर्ने । ○ निर्माण संहिता तथा मुलुकको प्रकोप जोखिमसम्बन्धी ज्ञानमाथि उपयुक्त ध्यान दिई आवाससम्बन्धी रणनीति (Shelter Strategy) लाई अद्यावधिक पार्ने, ○ भूकम्पसम्बन्धी संहिता अथवा महत्त्वपूर्ण सुविधा तथा पूर्वाधारका लागि न्यूनतम मानदण्डको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रोत्साहित गर्ने, ○ प्रकोपहरूका विरुद्ध शहरी क्षेत्रमा सुरक्षाको अभिवृद्धिका लागि तथा विशेष गरी इन्जिनियरिङसम्बन्धी काम गर्ने परामर्शदाता, ठेकेदार, जग्गाको विकास गर्ने संस्था, सामग्री उत्पादन 			<p>पूर्वाधारसम्बन्धी संस्थाहरूको स्तरोन्नति गर्ने अथवा प्रबलीकरण (retrofit) गर्ने ।</p>	
--	--	--	---	--

<p>गर्ने तथा तिनको आपूर्ति गर्ने कम्पनीजस्ता भवन निर्माणमा संलग्न प्रमुख निकायहरूलाई संलग्न पार्ने उद्देश्यले वार्षिक कार्यशाला तथा सार्वजनिक सुनुव ाइजस्ता उपयुक्त संयन्त्रहरूको विकास गरी जोखिमको न्यूनीकरणका लागि धेरै सरोकारवालाहरूका बीचमा साभेदारीलाई बढाउने । गुठी तथा विद्यार्थी सङ्गठनजस्ता गैर-सरकारी सङ्गठन, समुदायमा आधारित सङ्गठन तथा अन्य सामुदायिक सङ्गठ नहरूले निर्वाह गर्ने महत्वपूर्ण भूमिकाको कदर गर्ने तथा समुदायहरूमा निर्माण संहिताको पालना गर्नका लागि चेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा तिनलाई संलग्न पार्ने,</p> <p>○ निजी क्षेत्रद्वारा गरिने शहरी विकासलाई नियन्त्रण गर्नका लागि उपयुक्त संयन्त्रको स्थापना गर्ने, शहरी विकासका लागि न्यूनतम मानदण्डको तर्जुमा गर्ने, खास गरी पहिले कृषिका लागि प्रयोग गरिएका जमिनमा ।</p> <p>○ सबै नयाँ पूर्वाधारहरूको निर्माण</p>				
--	--	--	--	--

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

गर्दा विपद् जोखिमसम्बन्धी निर्धारण (disaster risk assessment) सञ्चालन गर्ने अभ्यासको विकास सम्बन्धित क्षेत्रहरूमा गर्ने ।				
--	--	--	--	--

३.६.५ आजीविकाको संरक्षण (Livelihood Protection)

मुख्य सवाल तथा कमी-कमजोरीहरू

- आजीविकासम्बन्धी विकल्पहरूको अभिवृद्धि तथा विविधीकरण गर्ने प्रयासहरू अझै प्रारम्भिक अवस्थामा नै छन् र हाल जारी प्रयासहरू उत्कृष्ट तथा सफल उदाहरणहरूलाई अझै बढाउने दिशातिर निर्देशित छन् । यति हुँदा-हुँदै पनि यस्ता प्रयासहरूलाई विपद् जोखिमसम्बन्धी विद्यमान पूर्व-तयारी कार्यक्रमहरूमा समावेश गरिएको छैन ।
- प्रकोपहरूले भौतिक रूपमा आजीविकाको संरक्षणसम्बन्धी पूर्वाधारहरूलाई नष्ट गर्दछन् र कारोबारको निरन्तरतासम्बन्धी योजना (business-continuity plans) लाई तिनमा समावेश नगरिएमा लामो समयसम्म सपदलताहरूलाई विपद्हरूले विफल पारिदिन्छन् ।
- विपद्पछिको परिस्थितिमा आजीविकाको तत्काल पुनःस्थापना धेरै महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यस्तो पुनःस्थापना कामका लागि नगद (Cash-for-Work-CFW) तथा प्रशिक्षणका लागि नगद (Cash-for-Training-CFT) जस्ता कार्यक्रमहरूको माध्यमबाट गर्न सकिन्छ । यस्ता कार्यक्रमको सफलता यससम्बन्धी अवधारणा तथा कार्यक्रमको योजना तर्जुमामा लैङ्गिक सवालहरूप्रति संवेदनशीलता (विपद्पछिको परिस्थितिमा महिलाहरू घरमुली भएका परिवार), अपाङ्ग, वृद्ध-वृद्धा, अनाथ, प्रकोपका घटनाहरूबाट अङ्ग-भङ्ग भएका व्यक्ति, दलित तथा सुविधाबाट वञ्चित व्यक्ति आदिको पुनःस्थापनाजस्ता सवालहरू समावेश गरिएका छन् कि छैनन् भन्ने कुरामाथि निर्भर गर्दछ । यस्ता अवधारणा नेपालका लागि नयाँ छन् र कार्यान्वयनको कठोर यथार्थका तुलनामा दलगत राजनीतिको अवधारणाबाट तुच्छ पारिएका छन् ।
- विभिन्न क्षेत्रहरूसँग सम्बन्धित सवाल हुँदा-हुँदै पनि आजीविकाको संरक्षण तथा सुदृढीकरण अहिलेसम्म कुनै पनि क्षेत्रका लागि महत्त्वपूर्ण कार्य-सूची बन्न सकेको छैन ।

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

आजीविकाको संरक्षण क्षेत्रका लागि विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि रणनीतिहरू				
विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यान्वयनका लागि सशक्त संस्थागत आधारसहित राष्ट्रिय तथा स्थानीय प्राथमिकता हुनेछ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने	विपद्का जोखिमहरूको पहिचान, निर्धारण तथा अनुगमन गर्ने तथा पूर्व-चेतावनीको अभिवृद्धि गर्ने	सुरक्षाको संस्कारको निर्माण गर्नका लागि ज्ञानको उत्कृष्ट व्यवस्थापन गर्ने	प्रमुख क्षेत्रहरूमा जोखिमको न्यूनीकरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि संयन्त्रको स्थापना गर्ने	प्रभावकारी सहयोगका लागि पूर्व-तयारीको अभिवृद्धि गर्ने
<p>○ विपद्पछिको परिस्थितिलाई ध्यानमा राखी विपन्न तथा पाखा पारिएका (excluded) समूहहरूका लागि आजीविकाका विविध विकल्प, अवसर तथा छनोटहरूका लागि तिनको प्रभावकारितामा सुधार ल्याउनका निमित्त नयाँ कानुन बनाउने अथवा विद्यमान कानुनहरूमा संशोधन गर्ने । आजीविकामाथि विपद्का घटनाहरूले पार्ने प्रभावमाथि उचित ध्यान दिन आजीविकाका संरक्षणसम्बन्धी सवालहरूलाई समावेश गर्नका लागि सबै क्षेत्रका बीचमा संस्थागत संयन्त्रहरूलाई सुदृढीकरण गर्ने । विपन्न तथा सुविधाबाट वञ्चित समूहहरूको पहुँच हुने गरी ग्रामीण क्षेत्रमा विद्यमान भौतिक</p>	<p>○ आजीविकाको संरक्षणसम्बन्धी प्याकेजको तर्जुमा गर्ने । यस्तो प्याकेजमा जोखिममा रहेका व्यक्ति तथा क्षेत्रहरू तथा आजीविकाको संरक्षणलाई सुनिश्चित गर्नका निमित्त विभिन्न क्षेत्रको भूमिका तथा जिम्मेवारीको स्पष्ट रूपमा पहिचान गर्नुपर्दछ ।</p> <p>○ विपन्न तथा पाखा पारिएका समूहहरूका लागि आजीविका संरक्षणसम्बन्धी प्याकेज कार्यक्रमको विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने ।</p>	<p>○ आजीविकासम्बन्धी सवालहरूमाथि जोड दिदै प्रशिक्षणसम्बन्धी आवश्यकताको निर्धारण गर्ने तथा तिनको कार्यान्वयन गर्ने (विपद् जोखिम व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित प्रशिक्षण तथा प्रसार (extension) कार्यक्रमको विकास गर्ने,</p> <p>○ विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा आजीविकाको संरक्षणसँग सम्बन्धित सवालहरूका बारेमा मानिसहरूमा सचेतना उत्पन्न गर्न तथा शिक्षित पार्नका लागि आम सञ्चारका माध्यमहरूमा स्थानीय भाषाहरूको प्रयोगलाई प्रोत्साहित</p>	<p>○ आजीविकासम्बन्धी थप विकल्प, अवसर तथा छनोटको सिर्जना गर्नका लागि बचत तथा ऋण सहकारी तथा वित्तीय संस्थाहरूको विस्तार गर्ने, आजीविकाको बीमा योजनाका बारेमा पत्ता लगाउने तथा तिनको विस्तार गर्ने,</p> <p>○ रोजगारी तथा आयका अवसरहरूको सिर्जना गर्नका निमित्त कृषि अथवा गैर-कृषिमा आधारित उद्यमहरूको प्रवर्धन गर्ने,</p> <p>○ स्थानीय रूपमा आजीविकाको विविधीकरणमा योगदान पुर्याउने खालका कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन तथा विकास गर्ने तथा कामका लागि नगद (Cash-for-Work) तथा प्रशिक्षणका लागि नगद (Cash-for-</p>	<p>○ विकेन्द्रित रूपमा सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने प्रणालीको प्रवर्धन गर्ने,</p> <p>○ रोजगारी तथा आयका अवसरहरूको सिर्जना गर्नका निमित्त कृषि अथवा गैर-कृषिमा आधारित उद्यमहरूको प्रवर्धन गर्ने खालका कार्यक्रमहरू बढाउँदै लैजाने,</p> <p>○ स्थानीय रूपमा आपत्कालीन पूर्व-तयारी योजनाको तर्जुमा गर्ने तथा तिनको कार्यान्वयन गर्ने,</p> <p>○ संयुक्त रूपमा सञ्चालन गरिने कार्यक्रम तथा योजना तर्जुमा प्रणालीको विकास गर्ने तथा आजीविकाको संरक्षण गर्ने कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गर्नका</p>

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>तथा सामाजिक पूर्वाधारहरूमा सुधार ल्याउने,</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ बढी जोखिममा रहेका जनताका लागि आजीविकाका संरक्षणसम्बन्धी प्याकेजहरूको विकास गर्ने, ○ जोखिम तथा सङ्कटासन्नतालाई कम गर्न, खास गरी आजीविकासम्बन्धी सम्पत्तिको क्षतिलाई कम गर्नका निमित्त समुदायको तहमा विपद्को पूर्व-चेतावनी दिने पर्याप्त तथा उपयुक्त प्रणाली तथा विपद्छि सहयोग पुऱ्याउनका लागि योजना तर्जुमा गर्ने । 		<p>गर्ने,</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ आजीविकाको व्यवस्थापन, खास गरी उद्यमको व्यवस्थापनमा आजीविकाको व्यवस्थापनका सम्बन्धमा प्रशिक्षण कार्यक्रमहरूको विकास गर्ने, ○ ग्रामीण क्षेत्रको सञ्चार प्रणालीमा सुधार ल्याउने तथा त्यसको विकास गर्ने । 	<p>Traniing) कार्यक्रमको तर्जुमा गर्ने,</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ त्यस्तो कर प्रणालीको स्थापना तथा प्रवर्धन गर्ने जुन प्रणालीले भूकम्प, बाढी तथा अन्य प्राकृतिक प्रकोपहरूको बीमाका लागि प्रिमियम तिर्ने व्यक्तिहरूलाई छुट उपलब्ध गराएर व्यक्तिगत तथा सम्पत्तिको बीमालाई प्रोत्साहित गर्दछ । ○ आपत्कालीन पूर्व-तयारीका साथसाथै सहयोग कार्यक्रमका लागि स्रोतहरूको परिचालन गर्नका लागि पर्याप्त विनियोजन गर्ने तथा पर्याप्त प्रणालीहरूको विकास गर्ने, ○ लाभान्वित व्यक्तिहरूद्वारा गरिने अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास तथा त्यसको कार्यान्वयन गर्ने । 	<p>लागि स्थानीय निकायहरूको सशक्तीकरण गर्ने ।</p>
--	--	--	--	--

५.६.६ खाने पानी तथा सर-सफाइ क्षेत्रसम्बन्धी रणनीति

मुख्य सवाल तथा कमी-कमजोरीहरू

- केही उदाहरणहरूबाहेक अहिलेसम्म सम्पूर्ण खानेपानी तथा सर-सफाइको क्षेत्र विपद्प्रति संवेदनशील छैन र यसको परिणामस्वरूप सङ्कटासन्नताको स्थिति उत्पन्न भएको छ : विपद्द्वारा खानेपानी/सर-सफाइसम्बन्धी सेवा प्रभावित हुने सम्भावना एकदमै बढी छ र सेवाको पुनः स्थापनाका लागि एकदमै लामो समय लाग्ने तथा यो कार्य कठिन हुन गएको छ ।
- खानेपानी जीवनका लागि नभई नहुने भन्ने तथ्यलाई कुनै पनि क्षेत्रको कार्यक्रममा समावेश गरिएको छैन । परिणामस्वरूप, खानेपानी प्रणालीले काम गर्न छोडेपछि विपद्पछिको परिस्थितिमा यसबाट धेरै दुष्परिणाम उत्पन्न हुने सम्भावना छ । उदाहरणका लागि, विपद्को घटनापछि पानीजन्य रोगहरू उत्पन्न गर्ने सम्भावनादेखि अस्पताल तथा स्वास्थ्य संस्थाहरूको सेवा उपलब्ध गराउने कार्यसम्मलाई पानीको अभावले गम्भीर रूपमा अवरोध उत्पन्न गर्नेछ ।
- मुख्यतया शहरी वातावरणमा यस क्षेत्रमा कुनै भइपरी आउने कार्यक्रम छैन ।
- सङ्कटासन्न शहरी क्षेत्रहरूमा खाने पानीको आपूर्तिका लागि कुनै योजना छैन । ललितपुर उपनगरपालिकाद्वारा गरिएको खानेपानी/सर-सफाइसम्बन्धी पूर्व-तयारीका सफल उदाहरणहरूको अनुकरण अन्य नगरपालिका, जिल्लास्तरीय, नगरपालिकास्तरीय तथा राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणहरूद्वारा गरिनुपर्दछ ।

खाने पानी तथा सर-सफाइ क्षेत्रका लागि विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि रणनीतिहरू				
विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यान्वयनका लागि सशक्त संस्थागत आधारसहित राष्ट्रिय तथा स्थानीय प्राथमिकता हुनेछ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने	विपद्का जोखिमहरूको पहिचान, निर्धारण तथा अनुगमन गर्ने तथा पूर्व-चेतावनीको अभिवृद्धि गर्ने	सुरक्षाको संस्कारको निर्माण गर्नका लागि ज्ञानको उत्कृष्ट व्यवस्थापन गर्ने	प्रमुख क्षेत्रहरूमा जोखिमको न्यूनीकरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि संयन्त्रको स्थापना गर्ने	प्रभावकारी सहयोगका लागि पूर्व-तयारीको अभिवृद्धि
<p>○ विपद् जोखिम व्यवस्थापनको अत्यावश्यकता तथा महत्त्व एवं सम्बन्धित सरकारी निकायहरूको विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी भूमिका तथा जिम्मेवारीलाई स्पष्ट पार्ने कार्यलगायत यसलाई सम्बोधन गर्ने उपायहरू प्रतिबिम्बित हुने गरी खानेपानी तथा सर-सफाइ क्षेत्रका विद्यमान सरकारी नीति तथा रणनीतिहरूलाई संशोधन गर्नु आवश्यक छ । यस्ता नीति तथा कानून जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी परिस्थितिहरूलाई सम्बोधन गर्ने खालको हुनुपर्दछ ।</p> <p>○ विद्यमान अथवा संशोधित नीतिहरूको प्रचार-प्रसार तथा व्यवहारमा तिनको एकीकरणलाई, विशेष गरी यस्ता कार्यक्रमहरूको तर्जुमा गर्ने कार्यमा स्थानीय</p>	<p>○ खानेपानी तथा सर-सफाइ प्रणालीको विपद् जोखिम निर्धारण (disaster risk assessment) गरिएको छ र भइपरिआउने व्यवस्था तथा अल्पीकरण (mitigation) का कार्यक्रमहरूको विकास गरी खानेपानी तथा सर-सफाइको निर्बाध सेवाका लागि सम्भाव्य विकल्पहरूको पहिचान पहिले नै गरिएको छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने,</p> <p>○ प्रत्येक शहरका लागि विपद्को समयमा सर-सफाइको प्रणालीमा उत्पन्न हुन सक्ने विपद्को पहिचान गर्ने तथा विशेष गरी विपद्पछि आपत्कालीन परिस्थितिका लागि वैकल्पिक योजना तयार पार्ने,</p>	<p>○ जल स्रोत, (खानेपानी, ताल आदिको इन्टेक) को संरक्षण गर्ने ।</p> <p>○ पानीको गुणस्तरको अनुगमन गर्ने (विश्व स्वास्थ्य सङ्गठन अथवा राष्ट्रिय मानदण्ड बमोजिम)</p> <p>○ घरेलु तह अथवा प्रयोग गरिने बिन्दुमा पानीको उपचार गर्ने कार्यविधि (water treatment procedures) स्क्रिनिङ, बालुवा र कोइलाको प्रयोग गर्ने विधि, सूर्यकिरणको प्रयोग) को प्रवर्धन गर्ने,</p> <p>○ खानेपानी तथा सर-सफाइका बनरेमा सर्वसाधारण जनताका बीचमा जानकारीको प्रचार-</p>	<p>○ खानेपानी तथा फाहोरमैला व्यवस्थापनलाई प्राथमिकता प्रदान गर्ने । शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रहरूमा खानेपानीको भण्डारण गर्ने क्षमता बढाउने,</p> <p>○ परिवारका तहमा स्थानीय रूपमा नै खानेपानीको उपचार गर्ने कार्यविधि (water treatment procedures) को प्रवर्धन गर्ने तथा प्रयोगको बिन्दुमा नै खानेपानी तथा सर-सफाइ सुविधाका लागि कम खर्च लाग्ने प्रविधिको प्रयोग गर्ने,</p> <p>○ पानीको स्रोतहरूको नक्साङ्कन तथा समष्टिगत रूपमा पानीको गुणस्तरको अनुगमन गर्ने,</p> <p>○ जल स्रोतहरूको संरक्षण गर्ने तथा क्षतिग्रस्त भएका</p>	<p>○ दुङ्गे धाराको रूपमा परम्परागत स्रोतबाट बाहिर बगेर जाने पानीको उपयोग तथा संरक्षण गर्ने ।</p> <p>○ सबै जिल्ला विकास समितिहरूले जिल्लास्तरीय विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी योजनामा खानेपानी तथा सर-सफाइसम्बन्धी सवालहरू एकीकरण गरिएका छन् भन्ने कुरा स्थानीय विकास मन्त्रालयले सुनिश्चित गर्ने र त्यस्तो योजना आफैँ जिल्लास्तरीय आवधिक योजनामा पारिनुपर्दछ ।</p> <p>○ केन्द्रीय तथा क्षेत्रीय तहमा विपद् जोखिम अल्पीकरण (mitigation) सम्बन्धी गोदामघरहरूको स्थापना गर्ने जसले गर्दा जिल्ला/शहरको तहमा</p>

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>निकायहरूलाई सहयोग उपलब्ध गराई प्राथमिकता दिनुपर्दछ ।</p> <p>○ जिल्लास्तरीय विकास योजनाहरूमा खानेपानी तथा सर-सफाई क्षेत्रका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा आपत्कालीन सहयोग कार्यक्रमको व्यवस्थापनलाई समावेश गर्ने । यस्ता योजनामा आपत्कालीन परिस्थितिको अवधिमा खाने पानीको भण्डारण गर्नका लागि सुविधाजनक तथा सुरक्षित ठाउँ पत्ता लगाउने कार्यलगायत विपद्पछिको परिस्थितिमा खानेपानीको प्रबन्ध गर्नका निमित्त खानेपानी तथा सर-सफाइसम्बन्धी आपत्कालीन पूर्व-तयारी योजना समावेश गरिनुपर्दछ ।</p> <p>○ खानेपानी तथा फोहोर मेलाको व्यवस्थापन गर्नका लागि नीतिको तर्जुमा गर्ने ।</p>	<p>○ केन्द्रीय तह तथा प्रत्येक नगरपालिकाका लागि विपद् पूर्व-तयारी तथा आपत्कालीन परिस्थितिमा सहयोग उपलब्ध गराउने बारेमा योजना तर्जुमा गर्ने,</p> <p>○ हरेक गाविसका लागि तयार पारिएका आपत्कालीन सहयोगसम्बन्धी योजनामा खानेपानीको निर्काध आपूर्ति तथा सर-सफाइको व्यवस्था पनि समावेश गरिएका छन् भन्ने कुरा जिल्ला विकास समितिले सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।</p> <p>○ सबै सरोकारवालाहरूका बीचमा जोखिम व्यवस्थापन तथा सहयोगसम्बन्धी कार्य योजनाको प्रचार-प्रसार गर्ने ।</p>	<p>प्रसार गर्ने र खानेपानी तथा सर-सफाइका बारेमा विद्यमान ज्ञानको प्रवर्धन गर्ने,</p> <p>○ आपत्कालीन खानेपानी तथा सर-सफाइका सुविधाहरूका प्रावधानका बारेमा जनता, समुदाय तथा स्थानीय व्यक्तिहरूलाई तालिम दिने,</p> <p>○ पानी/स्रोतहरूको संरक्षणका लागि तथा सर-सफाइको प्रभावकारी प्रणालीका लागि समुदायहरूका बीचमा सचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।</p>	<p>पाइप, इनार, ट्युबवेल आदिको मरम्मतका लागि पूर्व निर्धारित व्यवस्था मिलाउने ।</p> <p>○ निर्धारित मानदण्डबमोजिम पानीको गुणस्तरको अनुगमन गर्ने,</p> <p>○ विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि बजेटको विनियोजन, मानवीय तथा अन्य स्रोत सबै तहमा, विपद्को परिस्थितिलाई सम्बोधन गर्नका लागि आकस्मिक योजनाको अङ्गको रूपमा गरिनुपर्दछ ।</p>	<p>नै जीवनरक्षाका लागि आवश्यक पर्ने खानेपानी/सर-सफाइसम्बन्धी न्यूनतम व्यवस्था पहिले नै भण्डारण गरेर राख्न सकियोस् ।</p>
---	--	--	--	---

३.६.७ सूचना, सञ्चार, समन्वय तथा प्रबन्धगत क्षमता

मुख्य सवाल तथा कमी-कमजोरीहरू

- यस क्षेत्रको मुख्य समस्या चेतनाको न्यून तह, प्रतिबद्धताको अभाव, सन्देह उत्पन्न गर्ने खालका जिम्मेवारी, कमजोर समन्वय, अस्पष्ट कानून तथा नियम, कमजोर कार्यान्वयन, दुर्गम क्षेत्रमा प्रशिक्षणप्राप्त जन-शक्तिको अभाव, आर्थिक अवरोध, कमजोर पूर्वाधार, अपर्याप्त मानवीय, प्रबन्धगत तथा आर्थिक स्रोत हुन् ।
- टेलिफोन (साधारण तथा मोबाइल) जस्ता सञ्चार प्रणालीको सङ्कटापन्नता एकदमै बढी भएको विश्वास गरिन्छ । भूकम्पको समयमा जाने कम्पनहरूको प्रतिरोध गर्न सक्दछन् भनी प्रमाणित नभएका अग्ला भवनहरूमा मोबाइल टेलिफोनको एन्टेना राखिएको कारणले गर्दा ठूलो भूकम्पका समयमा मोबाइल फोनले निरन्तर काम गरिरहनेछन् भन्ने कुरामा प्रश्न खडा हुन्छ ।
- विधिपूर्ण तथा उबड-खाबड पहाडी भू सतहसहितको भौगोलिक विशेषता, विशेष गरी वर्षेभरि सञ्चालन हुने सडक सञ्जालको अभाव, विपद्को समयमा प्रभावकारी सञ्चार, समन्वय तथा प्रबन्धगत व्यवस्थापनका लागि एकदमै ठूलो भौतिक अवरोध छ । पूर्व-तयारी योजनाको अभावले यस समस्यालाई अझ तीव्र पारेको छ ।
- सरकारी विभागहरूका बीचमा तथा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणाली तथा दातृ समुदायलगायत सरकार तथा अन्य सरोकारवालाहरूका बीचमा प्रभावकारी सञ्चार तथा सूचनाको सङ्कलन तथा आदान-प्रदान गर्नका लागि पहिले नै स्थापना गरिएका उपयुक्त संयन्त्रहरूको अभावले परिस्थितिलाई थप जटिल बनाएको छ ।
- विशेष गरी क्षतिका वारेमा प्रमाणित तथा समयमा नै तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने दृष्टिबाट चेतना तथा ज्ञानका साथसाथै संस्थागत क्षमताको अभाव ठूला खालका विपद्हरूको सामना गर्नका लागि ठूलो समस्या छ ।
- मानवीय मामिलाहरूका लागि समन्वयकर्ताका कार्यालय (OCHA) द्वारा पहिचान गरिएका संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरूलाई समन्वयको जिम्मेवारी निर्धारणलगायत नेपालमा “समूहगत अवधारणा” (cluster approach) को शुरुवात गरिएको छ । समूहगत संयन्त्रमा सरोकारवालाहरू, खास गरी सरकारी निकायहरूको बढी सहभागिता गराई सञ्चार, समन्वय तथा योजना तर्जुमालाई बढाउनु आवश्यक छ ।
- दाताहरूका बीचमा समन्वयको अभाव अर्को चुनौती हो । यस चुनौतीलाई विपद्पछि क्षतिको निर्धारण गर्ने तथा खाना तथा प्रबन्धगत क्षमतासम्बन्धी आवश्यकतालगायत आवश्यकताको विश्लेषण गर्ने भरपर्दो प्रणाली तथा क्षमताको अभावले थप बढाएको छ ।

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

सूचना, सञ्चार, समन्वय तथा प्रबन्धगत क्षमता क्षेत्रका लागि विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि रणनीतिहरू				
विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यान्वयनका लागि सशक्त संस्थागत आधारसहित राष्ट्रिय तथा स्थानीय प्राथमिकता हुनेछ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने	विपद्का जोखिमहरूको पहिचान, निर्धारण तथा अनुगमन गर्ने तथा पूर्व-चेतावनीको अभिवृद्धि गर्ने	सुरक्षाको संस्कारको निर्माण गर्नका लागि ज्ञानको उत्कृष्ट व्यवस्थापन गर्ने	प्रमुख क्षेत्रहरूमा जोखिमको न्यूनीकरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि संयन्त्रको स्थापना गर्ने	प्रभावकारी सहयोगका लागि पूर्व-तयारीको अभिवृद्धि गर्ने
<ul style="list-style-type: none"> ○ स्थानीय तथा समुदायको तहमा रेडियो स्टेशनहरूको स्थापना गर्नका लागि उदार नीतिको घोषणा सञ्चार मन्त्रालयले गर्नुपर्दछ तथा सञ्चार प्रणालीका लागि उपकरणहरू आयात गर्नका लागि न्यूनतम आयात शुल्क तथा कर लगाउनुपर्दछ । ○ साभेदारहरूका बीचमा सञ्चारका सम्बन्धमा प्राविधिक क्षमताको प्रवर्धनको माध्यमबाट सूचना प्रणालीलाई सक्षम पार्ने । बढीभन्दा बढी सञ्चार तथा समन्वयका लागि सरोकारवालाहरूद्वारा स्तरीय प्रविधिको प्रयोगलाई प्रवर्धन गर्ने, ○ सरकारी निकायहरूका बीचमा समन्वयको 	<ul style="list-style-type: none"> ○ विपद् जोखिम न्यूनीकरणका पक्षहरूलाई समावेश गर्नका लागि सञ्चारसम्बन्धी रणनीतिको समीक्षा सञ्चार मन्त्रालयले गर्नुपर्दछ । ○ विभिन्न जोखिमहरूका लागि आफ्ना सञ्चार व्यवस्थाको सङ्गतासन्नताको निर्धारण (vulnerability assessment) गर्नका लागि टेलिफोन तथा इन्टरनेट सेवा प्रदायकजस्ता सञ्चारसँग सम्बन्धित सबै निकायहरूका लागि अनिवार्य गर्न र विपद्को समयमा यिनले निर्बाध काम गरून् तथा सेवा उपलब्ध गराऊन् भन्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ○ सडक, पुल, विमानस्थलको क्षमताका साथै विद्यमान गोदामघर आदिको क्षमतालागायत विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी राष्ट्रिय क्षमताका बारेमा विस्तृत विवरण राष्ट्रका सरोकारवालाहरूलाई उपलब्ध गराउनुपर्दछ । सरकारले संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणाली, विशेष गरी OCHA, विश्व खाद्य सङ्गठनसँग यो जानकारी वेबसाइटमा राख्न र त्यसलाई निरन्तर अद्यावधिक गर्नका लागि काम गर्नुपर्दछ । ○ सरकार तथा स्थानीय 	<ul style="list-style-type: none"> ○ विपद् सहयोग कार्यक्रम तथा पुनर्लाभ कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गर्नका लागि स्थानीय निकाय तथा स्थानीय/राष्ट्रिय गैर-सरकारी सङ्गठनहरूको क्षमतालाई सुदृढ पार्ने, ○ गाविस तहसम्म, सम्भव भएमा बस्ती भएका क्षेत्रहरूसम्म सञ्चार तथा सूचनासम्बन्धी पूर्वाधारहरूको स्थापना गर्ने तथा तिनलाई सुदृढ पार्ने, ○ जानकारी तथा अन्य विवरण (यातायात कम्पनी तथा दर, भन्सार तथा छुट, उपकरणहरूका आपूर्तिकर्ताहरू, बन्दरगाह आदि) को सङ्कलन गर्ने तथा यी जानकारीहरूको आदान-प्रदान गर्ने एवं राष्ट्रिय 	<ul style="list-style-type: none"> ○ केन्द्रीय तहमा विपद् पूर्व-तयारीको हाल विद्यमान तहको परीक्षण गर्ने । हरेक जिल्लामा क्रमिक रूपमा यस्तै तहको परीक्षण गर्ने । यस्तो परीक्षणमा विद्यमान कमी-कमजोरीहरूको पहिचान गरिनुपर्दछ र त्यस्ता कमी-कमजोरीहरूलाई प्राथमिकताका आधारमा हटाइनुपर्दछ । ○ विभिन्न प्रकोपहरूको समयमा सञ्चालन गरिने सहयोग कार्यक्रमका विषयमा नक्कली अभ्यास (mock drills) तथा अन्य अभ्यासहरूको सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउने । यस्ता अभ्यासहरूको उद्देश्य प्रबन्धगत व्यवस्थापन, सञ्चार/

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>सुदृढीकरण गर्ने, प्रतिवेदन पठाउने तथा विवरण राख्ने सम्बन्धमा आवश्यक सफ्टवेयरको विकास गर्ने । क्षतिको निर्धारण (damage assessment) को प्रतिवेदन पठाउने, विवरण राख्ने तथा प्रबन्धगत व्यवस्थापनका लागि स्तरीय सफ्टवेयर तथा नियमहरू बनाउने । विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी कार्यक्रमहरूको प्रसारण गर्नका लागि तथा आपत्कालीन परिस्थितिमा विपद्सम्बन्धी जानकारी प्रसारण गर्नका लागि स्थानीय एफएम स्ेशनहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने तथा तिनलाई सहयोग उपलब्ध गराउने । निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा जन साधारणका बीचमा विपद्सम्बन्धी चेतना जगाउनका लागि सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई अधिकतम पार्ने,</p> <p>○ विपद्सँग सम्बन्धित हाल विद्यमान जानकारीको प्रचार-प्रसार गर्नका लागि तथा सबै</p>	<p>कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि सङ्गठनसन्तताको न्यूनीकरणका लागि उपयुक्त कदमहरू तिनले चाल्ने कुरालाई अनिवार्य गराउनुपर्दछ । हरेक संस्थाले आपत्कालीन सहयोग योजनाको तर्जुमा गर्नुपर्दछ र यस्तो योजनाले विपद्बाट प्रभावित क्षेत्रहरूमा सेवाको तत्काल प्रवाह गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।</p> <p>○ सङ्गठनसन्तताको न्यूनीकरण तथा विपद्को समयमा सहयोग पुऱ्याउनका लागि कार्य योजनाको तर्जुमा गर्ने कार्यमा सेवा प्रवाह तत्काल गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने,</p> <p>○ मोबाइल टेलिफोनका एन्टेनाहरू भूकम्प प्रतिरोधक संरचना भएका भवनहरूमा राखिएका छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने,</p> <p>○ पहिरो, बाढी तथा भूकम्पका</p>	<p>– दुवै निकाय, हरेक जिल्लाका गैर-सरकारी सङ्गठन तथा स्वयंसेवक जस्ता सम्भावित निकायहरूका लागि क्षमता विकासका कार्यक्रम (सीप विकासका लागि प्रशिक्षण तथा संस्थागत सुदृढीकरण) हरूको आयोजना गर्ने । यस्ता प्रशिक्षण कार्यक्रमहरूमा उद्धार तथा पुनर्लाभ (recovery) का लागि सञ्चालन गरिने कार्यक्रमका निमित्त सामग्रीको सूची तयार पार्ने कम्प्युटर सफ्टवेयर प्रणालीको प्रयोग, राहत वितरणको प्रयोगलाई अद्यावधिक गनुंए कार्य र प्रबन्धगत व्यवस्थापन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका अन्य पक्षहरूमाथि जोड दिइनुपर्दछ ।</p> <p>○ क्षमता विकास कार्यक्रमलाई गाविस तहमा क्रमिक रूपमा</p>	<p>तथा स्थानीय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित संस्था तथा दक्ष जनशक्तिको सूची तयार पार्ने । पहिले नै मन्जुर गरिएका दर तथा शर्तहरूबमोजिम आपत्कालीन परिस्थितिमा तत्काल सामग्री खरिदका लागि यातायात कम्पनी, उत्पादनकर्ता, व्यापारी/आपूर्तिकर्ताहरूसँग संयन्त्रको विकास गर्ने,</p> <p>○ विपद्को परिस्थितिमा प्रयोग गर्नका लागि ठूला उपकरण तथा मसिनरीका मालिकहरूसँग यस्तै खालको संयन्त्रको विकास गर्ने,</p> <p>○ जानकारीको आदान-प्रदान गर्ने व्यवस्थाको विकास गर्ने तथा सुरक्षा तथा जोखिमका सम्बन्धमा विपद्बाट प्रभावित हुन सक्ने जन-समुदाय (बाल-बालिका, निरक्षर जनता, महिला, विपन्न आदि) का आवश्यकताको पहिचान गर्ने,</p> <p>○ सूचना व्यवस्थापन क्षमता तथा जानकारीको परस्पर</p>	<p>समन्वयको प्रयोजनका लागि प्रकोपका विभिन्न घटनाहरूको समयमा सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने विद्यमान क्षमताको परीक्षण गर्नु हुनेछ ।</p> <p>○ पहिचान गरिएका कमी-कमजोरीहरूमा आधारित रही आपत्कालीन परिस्थितिमा सञ्चार (स्याटेलाइट फोन, एच्एफ सञ्जाल, भीएच्एफ सेट आदि) समन्वयको क्षमता अभिवृद्धि गर्नका निमित्त कार्यक्रमहरूको विकास गर्ने । यसअन्तर्गत प्रबन्धगत सहयोग (विमान सेवा, कागो, ट्रकद्वारा ढुवानी, गोदामघर व्यवस्थापन, बाह्य अथवा अन्तर्राष्ट्रिय उद्धारको समन्वय आदि) उपलब्ध गराउनका निमित्त संस्थागत क्षमताको विकास तथा आपत्कालीन परिस्थितिहरूमा सेवा प्रदायकहरूका लागि क्षमता विकास कार्यक्रम पर्दछन् ।</p> <p>○ विपद्पछि सञ्चार-सुविधाको</p>
---	---	---	---	--

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>तहमा हल्ला नियन्त्रण गर्नका लागि देशभरि बढीभन्दा बढी भरपर्दो सूचना प्रणालीको स्थापना गर्ने,</p> <p>○ केन्द्रीय तहमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण तथा जिल्ला तहमा जिल्ला विकास समितिले सबै सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई सञ्चार सम्बन्धी स्पष्ट जिम्मेवारी प्रदान गर्नुपर्दछ र खास गरी विपद्को समयमा तिनका गतिविधिको अनुगमन गर्नुपर्दछ । सूचनामा एकरूपता कायम गर्नका लागि केन्द्रीय तथा जिल्ला तहमा क्रमशः तिनले विपद्को प्रभावसम्बन्धी सूचनाको एक मात्र स्रोतका रूपमा छापा तथा विद्युतीय सञ्चार माध्यमहरूलाई सेवा उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।</p> <p>○ बाह्य सहयोगका लागि आह्वान गरिसकेपछि संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणाली तथा द्विपक्षीय एवं बहुपक्षीय निकायहरूबाट प्राप्त हुने बाह्य सहयोग चाँडो प्राप्त</p>	<p>प्रकोपहरूका सम्बन्धमा जीवनका लागि नभई नहुने पूर्वाधार (पुल, विमानस्थल र सडक) को संरचनागत जोखिमको नियमित रूपमा निर्धारण (assessment) गरिएको छ र सम्बन्धित निकायहरूले विपद्को पूर्व-चेतावनी दिने तथा पुनर्लाभ (recovery) योजनाको तर्जुमा तिनले गरेका छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने,</p> <p>○ दोहोरोपना हटाउनका लागि र जन सहभागितामा वृद्धि गर्नका लागि क्षेत्रीय तथा जिल्ला तहमा एकद्वार सञ्चार प्रणालीको स्थापना गर्ने,</p> <p>○ विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि राष्ट्रिय तथा जिल्लास्तरीय कार्यमञ्चको माध्यमबाट सरकारी तथा गैर-सरकारी निकायहरूका बीचमा उचित समन्वय तथा सहकार्यका निमित्त केन्द्रीय तथा स्थानीय तहमा सञ्चार प्रणालीको विकास गर्ने । यसका</p>	<p>जारी राख्नुपर्दछ । जिल्लास्तरीय प्रयासहरूमा सहयोग पुऱ्याउनका निमित्त प्रबन्धगत व्यवस्थापन तथा समन्वयका लागि स्थानीय अगुवा, स्वयंसेवक तथा विद्यालय प्रणालीलगायत स्थानीय स्रोतको सम्भावनाबारे ज्ञान प्राप्त गर्नका लागि नमुना गाविसहरूमा केही कार्यक्रम अगुवा कार्यक्रमहरूको रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । प्रशिक्षित स्वयंसेवक तथा गाविस सदस्यहरूलाई सामान्य परिस्थितिमा विपद्सम्बन्धी सचेतनाको व्यवस्थापन गर्ने कामको जिम्मेवारी दिइनुपर्दछ ।</p> <p>○ प्रकोपको आधाररेखा (baseline), बढी विपद् पर्ने क्षेत्र, सांस्कृतिक प्रचलन तथा संवेदनशीलता, सार्वजनिक विद्यालय प्रणाली, नेपाल रेडक्रस सोसाइटीका</p>	<p>विरोधी स्रोतहरू नहोऊन् मन्त्रका लागि साभेदारहरूका बीचमा स्तरीय औजार तथा प्रविधिको स्थापना गरी तथ्याङ्कको आदान-प्रदान, तिनको परिमार्जन तथा विश्लेषण गर्ने प्रविधिहरूको विकास गर्ने तथा तिनमा सहमति कायम गर्ने,</p> <p>○ हार्डवेयर तथा सफ्टवेयरमा संलग्न सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी निकायहरूका बीचमा समन्वयको अभिवृद्धि गर्ने,</p> <p>○ निर्देशिकाहरू तयार पार्ने, सर्व-साधारणका बीचमा खोजी तथा उद्धार (search & rescue) सम्बन्धी जानकारीको प्रचार-प्रसार गर्ने ।</p> <p>○ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा वातावरणको दिगो व्यवस्थापनका लागि साभेदारीलाई अभिवृद्धि गर्ने,</p> <p>○ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा वातावरणको दिगो व्यवस्थापनका</p>	<p>यथाशक्य चाँडो पुनःस्थापना गर्नका निमित्त जगेडा पार्ट पुर्जा तथा सञ्चारसम्बन्धी उपकरण पहिले नै भण्डारण गरिराख्ने व्यवस्था तथा उच्च भू-भाग तथा हिमाली क्षेत्रमा आपत्कालीन सहयोगका निमित्त हिउँदको यामका लागि चाहिने सामग्रीहरूको पहिले नै भण्डारण गर्ने व्यवस्था मिलाउने,</p> <p>○ राहत उपलब्ध गराउनका निमित्त रणनीति तथा मानदण्डहरूको विकास गर्ने । नेपालका स्थानीय अवस्थाअनुरूप स्फेयर मानदण्डलाई अनुकूलित पार्ने ।</p>
---	---	--	---	--

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>हुने कुरा निश्चित गर्नका निमित्त विद्यमान कानूनको समीक्षा गर्ने । यसअन्तर्गत विदेशी उद्धारकर्ता तथा आपत्कालीन परिस्थितिमा सहयोग उपलब्ध गराउने व्यक्तिहरूलाई प्रवेशाज्ञा उपलब्ध गराउने तथा राहत सामग्रीको आयात आदिका लागि संयन्त्रको स्थापना गर्ने कार्य पर्दछन् ।</p> <p>○ विपद् सहयोग कार्यक्रम (राहत सामग्रीको वितरणमा सहयोग, शीघ्र पुनर्लाभ (early recovery), पुनर्निर्माण तथा पुनःस्थापना कार्यसम्बन्धी जिम्मेवारीको निर्वाह) मा क्रियाशील अथवा यसमा अभिरुचि भएका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी सङ्गठनहरूको सूची तयार पार्ने । तिनका क्षमताहरूको निर्धारण गर्ने तथा तिनको क्षमता विकासमा सहयोग उपलब्ध गराउने ।</p>	<p>लागि तलबाट माथि केन्द्रसम्म जाने तथा हरेक जिल्लामा गाविससम्म तल जाने – दुवै थरी हाल विद्यमान सञ्चार प्रणालीको समीक्षा, विभिन्न प्रकोपहरूका तिनको सङ्गटासन्नताको निर्धारण, जानकारीको प्रचार-प्रसारका लागि परम्परागत संयन्त्रमाथि उचित ध्यान पुऱ्याई सञ्चार प्रणालीको विकासमा आधारित प्रणाली हुनु आवश्यक छ र यस्तो सञ्चार प्रणालीको विस्तार तथा सुदृढीकरण गर्नुपर्दछ । विपद्को न्यूनीकरण तथा सहयोग कार्यक्रमसम्बन्धी जानकारीको व्यापक प्रचार-प्रसारका लागि पनि यस्तो सूचना प्रणालीको प्रयोग गरिनुपर्दछ ।</p>	<p>जिल्ला शाखाहरू, समुदायमा आधारित अन्य सङ्गठन र परोपकारी संस्थाहरूको क्षमतालगायत उपलब्ध क्षमतासम्बन्धी जानकारीको सङ्कलन गर्नुपर्दछ, । जिल्लास्तरीय विपद् सम्बन्धी सूचनाको व्यवस्थापन प्रणालीमा समावेश गर्नुपर्दछ र सान्दर्भिक सरोकारवालाहरूलाई उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।</p>	<p>लागि साभेदारीलाई अभिवृद्धि गर्ने ।</p>	
--	---	--	---	--

३.६.८ खोजी तथा उद्धार (Search and Rescue - SAR) एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारण (Damage Assessment and Need Assessment-DANA)

मुख्य सवाल तथा कमी-कमजोरीहरू

- आपत्कालीन परिस्थितिमा सहयोग पुऱ्याउनका लागि राम्ररी परिभाषित गरिएको तथा संस्थागत प्रणाली हाल विद्यमान छैन र यसको परिणामस्वरूप खोजी तथा उद्धार कार्य एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारण कामचलाउ आधारमा गरिन्छन् र यस्तो काम गर्ने टोलीहरूको गठन तथा परिचालन जोखिमको व्यवस्थित ज्ञानविना नै गरिन्छ ।
- नष्ट भएका संरचना (collapsed structures) तथा आपत्कालीन परिस्थितिमा पुऱ्याउनुपर्ने प्राथमिक चिकित्सा सहयोग (medical first response) का सम्बन्धमा नेपाल प्रहरी, नेपाल सशस्त्र प्रहरी तथा नेपाल रेडक्रसमा खोजी तथा उद्धारसम्बन्धी व्यावसायिक ज्ञानको सीमित क्षमता छ । बाढी तथा हिमस्खलन (snow avalanches) जस्ता अन्य प्रकोपहरूको समयमा उद्धारकर्ताहरूको लागि उपकरणको सधैं अभाव रहेको छ । यस्ता प्रकोपहरूका लागि खोजी तथा उद्धारसम्बन्धी क्षमता छुट्टै छैन ।
- खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारण सञ्चालन गर्नका लागि सधैं तयार भएर बसिरहने टोलीहरू (stand-by teams) छैनन् । विपद् परेको ठाउँमा सहयोग उपलब्ध गराउने व्यावसायिक व्यक्तिहरूलाई सहयोग गर्नका निम्ति सामुदायिक तहमा स्वयंसेवकहरूको कुनै व्यवस्था छैन । यसले गर्दा खोजी तथा उद्धारका लागि तथा क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणका लागि स्थानीय स्रोतहरूको परिचालन गर्ने अवसरहरू गुमिरहेका छन् ।
- ठूला विपद्हरूको सामना गर्नका लागि घटनामा आदेश दिने प्रणाली (Incident Command System) को ज्ञान तथा अनुभवको अभाव नेपालमा छ । यदि यस्तो प्रणालीको व्यवस्था गरिएमा पनि धेरैजसो विपद्को घटनापछि यसको व्यवस्था गरिन्छ र यस्तो प्रणालीमा सीपको भन्दा पनि कर्मचारीतन्त्रको हाल विद्यमान संरचनाको अनुसरण गरिन्छ । पूर्व-निर्धारित संयन्त्रको अभावले गर्दा समन्वय तथा मानवीय एवं संस्थागत स्रोतहरूको वाञ्छित परिचालनमा बाधा पुऱ्याएको छ ।
- सहयोग उपलब्ध गराउने बाहिरका सम्भावित व्यक्ति तथा विपद् व्यवस्थापकहरूका लागि पोषण, आवास तथा स्वास्थ्यका स्थानीय मान्यता तथा सांस्कृतिक संवेदनशीलताका बारेमा कुनै जानकारी उपलब्ध छैन ।
- खोजी तथा उद्धार अथवा राहत उपलब्ध गराउका निमित्त खोजी तथा उद्धार अथवा क्षतिको निर्धारणमा मार्ग-दर्शन गर्नका निमित्त कुनै निर्देशिका/स्तरीय कार्यसञ्चालन कार्यविधि छैनन् ।

खोजी तथा उद्धार एवं निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारण क्षेत्रका लागि विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि रणनीतिहरू				
विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यान्वयनका लागि सशक्त संस्थागत आधारसहित राष्ट्रिय तथा स्थानीय प्राथमिकता हुनेछ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने	विपद्का जोखिमहरूको पहिचान, निर्धारण तथा अनुगमन गर्ने तथा पूर्व-चेतावनीको अभिवृद्धि गर्ने	सुरक्षाको संस्कारको निर्माण गर्नका लागि ज्ञानको उत्कृष्ट व्यवस्थापन गर्ने	प्रमुख क्षेत्रहरूमा जोखिमको न्यूनीकरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि संयन्त्रको स्थापना गर्ने	प्रभावकारी सहयोगका लागि पूर्व-तयारीको अभिवृद्धि गर्ने
<p>○ केन्द्रीय तथा स्थानीय निकायहरूमा खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणलाई संस्थागत गर्ने । खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारण गर्ने कार्यमा सरकार, गैर-सरकारी सङ्गठन, स्थानीय निकाय, निजी क्षेत्र तथा समुदायमा आधारित सङ्गठनहरूको भूमिकालाई परिभाषित गर्ने । सम्पर्क व्यक्तिलगायत खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारण सञ्चालन गर्नका लागि जिम्मेवार निकायहरूको पहिचान गर्ने तथा पहिचान गरिएका निकायहरूलाई औपचारिक रूपमा जिम्मेवारी प्रदान गर्ने,</p>	<p>○ प्रतिकारात्मक तथा प्रवर्धनात्मक (preventive and promotional) अवधारणाहरूका लागि खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणका लागि निर्देशिका तयार पार्ने । खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणका लागि आवश्यक फर्म्याट तथा फारामहरू तयार पार्ने,</p> <p>○ स्थानीय खरिद तथा आयातका लागि उपकरणहरूको छुट्टा-छुट्टै सूची तयार पार्ने,</p> <p>○ महत्त्वपूर्ण भवन, एकदमै अत्यावश्यक हुने भवन तथा सङ्गठन भवनहरू तथा बढी मानिसहरू अटाउने भवनहरूको सूची तयार</p>	<p>○ खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणका सम्बन्धमा ज्ञानको अभिवृद्धि गर्न तथा चेतना लगाउनका निमित्त क्षमता-अभिवृद्धिका प्याकेज तयार गर्ने तथा प्रशिक्षण उपलब्ध गराउने,</p> <p>○ सर्वप्रथम सहयोग पुऱ्याउने निकायको रूपमा समुदायको भूमिकाको प्रवर्धन गर्ने तथा स्थानीय उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणमा जोड दिने,</p> <p>○ सामुदायिक तहको क्षमता अभिवृद्धि तथा समुदायमा</p>	<p>○ खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणसम्बन्धी पूर्व-तयारीका लागि सरकारका स्थानीय निकायहरूले गर्नुपर्ने कामहरू तोक्ने । अन्य सम्बन्धित निकाहरूसँगको समन्वयलाई अनिवार्य बनाइनुपर्दछ ।</p> <p>○ विपद् सहयोग कार्यक्रमका लागि सम्पर्क व्यक्तिहरू तोक्ने तथा सम्बन्धित अन्य सरोकारवालहरूलाई यसका बारेमा जानकारी दिने,</p> <p>○ OCHA सँग सधैँ सम्पर्क कायम गर्ने ।</p> <p>○ यस्ता मञ्चहरूमा तत्काल सहयोग उपलब्ध गराउने टोलीहरूको सहभागितामा</p>	<p>○ सेना, प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी तथा रेडक्रसबाट सदस्यहरू लिई केन्द्रीय तथा जिल्ला तहमा खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारण गर्ने टोलीहरूको गठन गर्ने । सञ्चार उपकरणसहित पर्याप्त तथा पूर्ण उपकरणहरूको बाकससहित खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारण गर्नका निमित्त सबै टोलीहरूलाई तयारी अवस्थामा राख्ने । सञ्चारसम्बन्धी उपकरणहरूमा उपकरणहरूका दृष्टिवाट हरेक टोलीलाई आत्मनिर्भर बनाउने उद्देश्यले स्याटेलाइट टेलिफोन तथा स्याटेलाइटसँग जोड्न सक्ने सौर्य ऊर्जाद्वारा</p>

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>○ हरेक जिल्लामा कम्तीमा पनि तत्काल सहयोग पुऱ्याउने टोली (Rapid Response Teams) को गठन गर्ने,</p> <p>○ बाढी, पहिरो, हिमस्खलन, ढुङ्गा-माटाको स्खलन आदिजस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरूबाट उद्धार तथा जीवन रक्षा गर्नका निमित्त तत्काल काम-कारवाही सञ्चालन गर्ने प्रणालीको स्थापना गर्ने,</p> <p>○ खोजी तथा उद्धार एवं क्षति तथा आवश्यकताको निर्धारण सञ्चालन गर्ने कार्यमा स्थानीय समुदाय, समुदायमा आधारित सङ्गठन तथा सुरक्षाकर्मीहरूको संलग्नतालाई प्रवर्धन गर्ने । खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारण गर्ने कार्यसम्बन्धी नीति तर्जुमा तथा कार्यान्वयन प्रक्रियामा महिला तथा सुविधाबाट वञ्चित समूहहरू लगायत सबै सरोकारवालाहरूको</p>	<p>पार्ने । सूचीसहित स्थानीय स्वयंसेवकलगायत सहयोग उपलब्ध गराउने सम्भावित व्यक्तिहरूको पहिचान गर्ने,</p> <p>○ खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणमा सबै सरोकारवालाहरूको संलग्नतालाई सुनिश्चित गर्नका निमित्त समन्वय गर्ने संयन्त्र तयार पार्ने,</p> <p>○ विद्यालय, सामुदायिक केन्द्र तथा घरहरूका लागि प्रकोप पत्ता लगाउने कार्य तथा आपत्कालीन परिस्थितिका लागि पूर्व-तयारीको योजना तर्जुमा लाई प्रवर्धन गर्ने । समुदायले निगरानी गर्ने तथा सबै बस्तीहरूमा, विशेष गरी शहरी क्षेत्रहरूमा सङ्गठनताका बारेमा अध्ययन गर्नका लागि भ्रमणको आयोजनालाई प्रवर्धन गर्ने,</p> <p>○ विपद् जोखिम न्यूनीकरण</p>	<p>आधारित खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणका प्रशिक्षक तथा प्रशिक्षकका पनि प्रशिक्षकहरूको विकास गर्ने । स्थानीय तहमा जन-शक्तिको विकास गर्ने जुन जनशक्तिले विभिन्न विपद्को समयमा खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणमा सहयोग उपलब्ध गराउन सक्दछन् ।</p> <p>○ केन्द्रीय तथा क्षेत्रीय तहमा खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणका लागि साधन सम्पन्न प्रशिक्षण केन्द्रहरूको स्थापना गर्ने । प्रशिक्षण कार्यक्रमहरूको आयोजना नियमित रूपमा गर्ने । भौगोलिक सूचना</p>	<p>सरोकारवालाहरूसँग बैठक/सहभागितामूलक अन्तर्क्रियाको आयोजना गर्ने,</p> <p>○ खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणलाई प्रभावकारी बनाउनका निमित्त विभिन्न सङ्गठनहरूसँग भएका उपकरण तथा औजारहरूको आदान-प्रदानका निमित्त नीति तर्जुमा गर्ने तथा कार्यान्वयन तथा अनुसरणका लागि जिम्मेवार निकायको पहिचान गर्ने,</p> <p>○ हाल विद्यमान टोली तथा समूहहरूको सूची तयार पार्ने तथा सबैलाई उपलब्ध हुने गरी वेबसाइटमा यस्तो जानकारीलाई उपलब्ध गराउने,</p> <p>○ प्रशिक्षण केन्द्रको स्थापना लगायत खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणका लागि क्षमता-अभिवृद्धिका प्याकेजहरू तयार पार्ने,</p> <p>○ स्थानीय तहलाई खोजी तथा उद्धारसम्बन्धी उपकरण</p>	<p>सञ्चालित ल्यापटप कम्प्युटर पनि पर्दछन् ।</p> <p>○ आधिकारिक रूपमा गठन गरिएका खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारण गर्ने टोलीहरूको सम्बन्ध केन्द्रीय तथा जिल्लास्तरीय आपत्कालीन कर्ष सञ्चालन केन्द्र (EOC) सँग राम्ररी स्थापित गरिएको हुनुपर्दछ ।</p> <p>○ प्रभावकारी आदान-प्रदान तथा शिक्षा ग्रहण गर्नका लागि खोजी तथा उद्धारको अभिलेख राख्नका लागि फर्म्याटहरू तयार पार्ने । उद्धार, राहत, पुनर्स्थापनसम्बन्धी कामहरूका सम्बन्धमा जानकारी सङ्कलन गर्ने तथा सबैले हेर्न सक्ने गरी वेबसाइटमा राखेर यस्तो जानकारी सबै सरोकारवालाहरूलाई उपलब्ध गराउने,</p> <p>○ खोजी तथा उद्धार टोलीको सहज पहुँच काठमाडौँ उपत्यका तथा</p>
--	--	--	---	--

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ स्थानीय सहभागिता तथा स्थानीय स्रोतको परिचालनका लागि परिभाषित प्रक्रिया तथा निर्देशिकालगायत खोजी तथा उद्धार तथा जोखिमको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणका लागि बजेट विनियोजन हुने कुरा सुनिश्चित गर्ने । ○ उत्कृष्ट प्रशिक्षक तथा उचित बजेटसहित आपतकालका लागि योजना तर्जुमा, प्रशिक्षण तथा अनुकरणात्मक अभ्यासहरूको विस्तर गर्ने । बारम्बार विपद् सम्बन्धी अभ्यासहरूका लागि काठमाडौं तथा अन्य जिल्लाहरूमा प्रशिक्षण सञ्चालन गर्ने, अभ्यास गर्ने तथा तिनको आयोजना गर्ने । ○ घर, टोल, वडा, नगरपालिका तथा जिल्ला तहमा आपत्कालीन सामग्री आपूर्ति तथा खोजी उद्धारका हल्का उपकरणहरूको पहिले नै भण्डारण गर्नका लागि प्रोत्साहन गर्ने । 	<p>लागि राष्ट्रिय तथा जिल्लास्तरीय कार्यमञ्चको माध्यमबाट सरकारी तथा गैर-सरकारी निकायहरूका बीचमा उचित समन्वय तथा सहकार्यका निमित्त केन्द्रीय तथा स्थानीय तहमा सञ्चार प्रणालीको विकास गर्ने । यसका लागि हरेक जिल्लामा माथि केन्द्रसम्म तथा तल गाविससम्म – दुवैथरी विद्यमान सञ्चार प्रणालीको समीक्षा, विभिन्न विपद्हरूका लागि सङ्गटासन्नताको निर्धारण तथा सूचनाको प्रचार-प्रसारका लागि परम्परागत संयन्त्रहरूको विकासमा आधारित रही गर्ने कार्य पर्दछन् र यस्तो संयन्त्रलाई विस्तार तथा सुदृढ पार्नुपर्दछ । यस्तो सूचना प्रणालीको प्रयोग विपद् न्यूनीकरण तथा सहयोग कार्यक्रमको व्यापक प्रचार-प्रसारका लागि पनि गर्नुपर्दछ ।</p>	<p>प्रणाली (GIS)को प्रयोग लगायत खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण गर्नका लागि तत्काल सहयोग पुर्याउने टोलीहरूको प्राविधिक तथा प्रबन्धगत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, गैर-सरकारी सङ्गठन तथा स्थानीय निकाय आदिजस्ता विपद्को समयमा सर्वप्रथम सहयोग पुर्याउने निकायहरूको व्यावसायिक क्षमतामा अभिवृद्धि गर्नका लागि विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने । विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि राष्ट्रिय तथा जिल्लास्तरीय कार्यमञ्चहरूको माध्यमबाट सरकारी तथा गैर-सरकारी निकायहरूका बीचमा उचित समन्वय तथा सहकार्यका निमित्त केन्द्रीय तथा स्थानीय 	<p>तथा सामग्री उपलब्ध गराउने तथा स्थानीय समुदायलाई प्रशिक्षण उपलब्ध गराउने ,</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ मागमा आधारित रही आपत्कालीन परिस्थितिमा सहयोग उपलब्ध गराउनका लागि बजेटको विनियोजनलाई सुनिश्चित गर्ने । 	<p>अन्य ठूला बस्तीहरूका क्षेत्र, भवनहरूको संरचना, बस्ती केन्द्रित भएका ठाउँ, कारखाना आदिका नक्साहरूमा हुनुपर्दछ ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ खोजी तथा उद्धारका लागि आवश्यक ठूला उपकरण (heavy equipment) तथा औजारहरूको परिचालन तथा उपयोगका निमित्त निर्देशिकाहरूको विकास गर्ने । खोजी तथा उद्धार टोलीहरूका लागि बजेटको विनियोजन गर्ने तथा आवश्यक बजेटको निकास दिने, ○ खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणका सम्बन्धमा चेतना अभिवृद्धि गर्न तथा जनसहभागिताको प्रवर्धन गर्नका लागि नक्कली अभ्यासहरू (simulation exercises) को आयोजना गर्ने, ○ खोजी तथा उद्धार कार्यमा संलग्न हुने नेपाल रेडक्रस, नेपाल स्काउट तथा समुदायका
---	--	---	--	---

<p>○ हल्का खोजी तथा उद्धारकालागि तथा खोजी तथा उद्धार तथा क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणका लागि स्वयंसेवाको विकासलाई प्रवर्धन गर्ने ।</p> <p>○ बाह्य सहायताका लागि अपिल गरिसकेपछिको अवस्थामा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणाली, द्विपक्षीय तथा बहुपक्षीय निकायहरूबाट प्राप्त सहयोगलाई चाडै देशभित्र ल्याउने कार्यलाई सुनिश्चित गर्नका निमित्त विद्यमान कानूनको समीक्षा गर्ने । यस अन्तर्गत विदेशी उद्धारकर्ता, आपत्कालीन परिस्थितिमा सहयोग उपलब्ध गराउने व्यक्तिलाई प्रवेशाज्ञा उपलब्ध गराउने तथा उद्धार सामग्रीको आयातलाई सहज बनाउने कार्यका लागि संयन्त्रको स्थापना पर्दछन् ।</p> <p>○ विपद्मा सहयोग पुऱ्याउने कार्य (राहत सामग्रीको वितरणमा सहयोग चाडै पुनर्लाभ, पुनर्निर्माण तथा</p>		<p>तहमा सञ्चार प्रणालीको विकास गर्ने । यसका लागि हरेक जिल्लामा माथि केन्द्रसम्म तथा तल गाविससम्म – दुवैथरी विद्यमान सञ्चार प्रणालीको समीक्षा, विभिन्न विपद्हरूका लागि सङ्कटासन्नताको निर्धारण तथा सूचनाको प्रचार-प्रसारका लागि परम्परागत संयन्त्रहरूको विकासमा आधारित रही गर्ने कार्य पर्दछन् र यस्तो संयन्त्रलाई विस्तार तथा सुदृढ पार्नुपर्दछ । यस्तो सूचना प्रणालीको प्रयोग विपद् न्यूनीकरण तथा सहयोग कार्यक्रमको व्यापक प्रचार-प्रसारका लागि पनि गर्नुपर्दछ ।</p>		<p>अन्य सदस्यहरूसँग मिली संयुक्त रूपमा नक्कली अभ्यासका सत्रहरू (simulation sessions) का बारेमा सम्पर्क गर्ने तथा तिनको आयोजना गर्ने,</p> <p>○ खोजी तथा उद्धार एवं क्षतिको निर्धारण तथा आवश्यकताको निर्धारणका विशेषज्ञहरूका सञ्जालहरूको गठन गर्ने तथा सञ्जालहरूको माध्यमबाट कम्तीमा पनि सार्क मुलुकहरूमा जानकारीको प्रचार-प्रसार गर्ने,</p> <p>○ केन्द्रीय तथा जिल्लास्तरीय रूपमा क्षति तथा आवश्यकताको निर्धारण गर्ने टोली, चिकित्सामा सहयोग पुऱ्याउने टोली, दुई थरी भाषाको सहयोग पुऱ्याउने टोलीको गठन स्थायी रूपमा गर्ने,</p> <p>○ जोखिम भएका क्षेत्रहरूमा अस्थायी आवासका निम्त्र खुला ठाउँको पहिचान गर्ने र तिनको संरक्षण गर्ने । अस्थायी आवासका</p>
---	--	---	--	---

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

<p>पुनःस्थापना) मा काम गरिरहेका र/अथवा काम गर्न इच्छुक राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी सङ्गठनहरूको सूची तयार पार्ने । तिनका क्षमताको निर्धारण गर्ने तथा क्षमता विकासका लागि सहयोग उपलब्ध गराउने ।</p>				<p>ठाउँमा खानेपानी, खाद्य वस्तु तथा औषधिको भण्डारण गर्ने सुविधाका सम्बन्धमा विवरण तयार पारिराख्ने,</p> <p>○ स्थानीय रूपमा उपलब्ध तथा मुलुकभन्दा बाहिरबाट भिकाउनुपर्ने, खोजी तथा उद्धारका लागि आवश्यक पर्ने उपकरणहरूको सूची तयार पार्ने र संयुक्त राष्ट्रसङ्घजस्ता अन्य निकायहरूलाई यस्ता सूची उपलब्ध गराउने ।</p>
--	--	--	--	---

३.७ कार्यान्वयन तथा अनुसरण :

यस रणनीतिमा समावेश गरिएका रणनीतिक लक्ष्य तथा प्राथमिकताप्राप्त क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन तथा अनुसरणका लागि पहिलो दायित्व नेपाल सरकारको हुनेछ । “विपद् व्यवस्थापन” को परम्परागत अवधारणामा जनतालाई “सुरक्षा तथा राहत उपलब्ध गराउने” एक मात्र निकायको रूपमा सरकारी क्षेत्रमाथि एकदमै बढी जोड दिइएको छ । यस किसिमको सोचलाई सञ्जालहरूको प्रभावकारी संरचनाको विकास गरी परिवर्तन गर्नु आवश्यक छ र यस्तो संरचना सरकारी संयन्त्रभन्दा पर पनि पुगेको हुन्छ । सरकारी संयन्त्रभित्र समेत तेर्सो खालको सम्बन्ध (horizontal linkages) को विकास गर्नु आवश्यक छ । उदाहरणका लागि, राष्ट्रिय विकास कार्यका लागि जिम्मेवार हरेक मन्त्रालय तथा विभागमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि सम्पर्कबिन्दुको सिर्जना गर्नुपर्दछ । सरकारी मन्त्रालय, विभाग, जिल्लास्तरीय एवं नगरपालिकास्तरीय सरकारी निकायहरूमा यस्ता सबै सम्पर्क बिन्दुहरूका बीचमा कार्यसञ्चालनगत सशक्त सम्बन्ध (strong operational linkages) को विकास भएमा यो विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि गठित राष्ट्रिय सञ्जालको केन्द्रको रूपमा यसले काम गर्नेछ र यस्तो केन्द्रमा सरकारभन्दा बाहिरका प्रमुख अन्य सरोकारवालाहरूलाई पनि समावेश गरिनेछ । विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि गठित राष्ट्रिय कार्यमञ्च (National Platform) यस विस्तृत संरचनाको मुख्य केन्द्रबिन्दु हुनेछ र क्षेत्रगत अवधारणाको अभिवृद्धि गर्नका निमित्त तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका सम्बन्धमा भएका उपलब्धिहरूको अनुगमन गर्नका निमित्त सरकारलाई सहयोग गर्ने सल्लाहकार निकायको रूपमा यसले काम गर्नेछ ।

यस रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको सहभागितामा बहु-क्षेत्रगत अवधारणा (multi-sectoral approach) लाई अवलम्बन गरेर मात्र गर्न सकिन्छ । सम्पूर्ण तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणको कार्यान्वयनमा सहयोग उपलब्ध गराउने कार्यमा उल्लेखनीय रूपमा योगदान गर्न सक्ने मुख्य सरोकारवालाहरू भनेका नै सरकारी निकाय तथा स्थानीय तहका सरकारी निकाय, स्वयंसेवक तथा समुदायमा आधारित सङ्गठनलगायत नागरिक समाज, वैज्ञानिक समुदाय तथा निजी क्षेत्रहरू हुन् । नेपालमा कार्यरत संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरूलाई पनि प्रमुख सरोकारवालाका रूपमा यस प्रक्रियामा समावेश गरिनुपर्दछ ।

उपयुक्त कानुनी तर्जुमाद्वारा सहयोग उपलब्ध गराइने आर्थिक स्रोत जुटाउने संयन्त्रको स्थापना गरी यस रणनीतिको कार्यान्वयनका निमित्त केन्द्रीय सरकारले आवश्यक स्रोत तथा बजेट उपलब्ध गराउनुपर्नेछ । सरकारका क्षेत्रगत निकायहरूका विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी कार्यक्रमहरू सरकार तथा निजी क्षेत्रका वार्षिक विकास योजनाहरूमा प्रतिबिम्बित हुनुपर्दछ जसले गर्दा बजेटमा विनियोजन हासिल गर्न सकियोस् । विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि प्रस्तावित नीति तथा कानुनमा त्यस्ता धाराहरू राखिनुपर्दछ जुन धाराहरूले स्थानीय, राष्ट्रिय, क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्रोतहरूको परिचालन गर्न तथा यस रणनीतिमा उल्लिखित जिम्मेवारीहरू ग्रहण गर्न गैर-सरकारी सङ्गठनको क्षेत्रलाई प्रोत्साहित तथा सहजीकरण गर्नका निमित्त सरकारलाई निर्देशित गरून् । सरकारका सबै तहहरूमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनको यस राष्ट्रिय रणनीतिबमोजिम तर्जुमा गरिएका कार्यक्रमहरूका लागि गैर-सरकारी सङ्गठनहरूलाई आर्थिक सहयोग/अनुदानको व्यवस्था सुनिश्चित गरिनुपर्दछ ।

यस रणनीतिको कार्यान्वयनमा सफलता हासिल गर्नका निमित्त प्रमुख क्षेत्रहरूमध्ये एक क्षेत्रको रूपमा मानवीय स्रोतको विकास स्पष्ट रूपमा देखा पर्दछ । राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले

आवश्यकताको विश्लेषण गर्नुपर्दछ, र स्पष्ट रूपमा निर्धारित लक्ष्य तथा अवधारणासहित राष्ट्रिय कार्यक्रमको विकास गर्नुपर्दछ । क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम तथा प्रशिक्षण कार्यक्रमहरूमा सबै सरोकारवालाहरू, सरकारका केन्द्रीय तथा स्थानीय निकाय, समुदायमा आधारित सङ्गठन तथा गैर-सरकारी सङ्गठन एवं निजी क्षेत्रलाई संलग्न गराउनुपर्नेछ, भन्ने कुरा स्पष्ट नै छ ।

चाहे ती सरकारी होऊन् अथवा गैर-सरकारी होऊन्, चाहे ती राष्ट्रिय तहका होऊन् अथवा स्थानीय तहका होऊन्, सबै सङ्गठनहरूलाई यस राष्ट्रिय रणनीतिमा उल्लिखित परस्परमा सम्बन्धित रणनीति (cross-cutting strategies) अथवा खास क्षेत्रका लागि तोकिएका रणनीतिहरूमा आधारित भई गतिविधि अथवा विशेषज्ञताको आफ्नो क्षेत्रमा कार्यक्रमहरूको विकास गर्नका निमित्त प्रोत्साहित गरिन्छ । विपद् जोखिम व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका निमित्त स्रोतहरू प्राप्त गर्नका लागि प्रस्तावहरू प्रस्तुत गर्नका निमित्त सङ्गठनहरूले यस रणनीतिलाई “मार्ग निर्देशक” को रूपमा प्रयोग गर्न सक्नेछन् ।

हयोगो कार्य संरचना तथा अन्य सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूले सुविधाबाट वञ्चित (उदाहरणका लागि भू-परिवेष्टित) मुलुक तथा कम विकसित मुलुकहरूलाई विशेष सहयोग उपलब्ध गराउने कुरामा जोड दिन्छन् । यसरी, नेपाल यस रणनीतिको कार्यान्वयनका दिशामा यस्तो अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग जुटाउनका लागि राम्रो अवस्थामा छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरणप्रतिको प्रतिबद्धताको सम्मान नेपालले कुन हदसम्म गर्दछ, र अनुकूल नीति, कानुनी तथा संस्थागत वातावरण तथा उपयुक्त संयन्त्रहरूको व्यवस्था गरी यस रणनीतिको कार्यान्वयनमा आफूलाई सक्षम पार्दछ, भन्ने कुरामाथि यो सफलता निर्भर रहन्छ ।

UNDAC, INSARAG जस्ता निकायहरूबाट प्राप्त हुने सहयोगका अवसरहरूको प्रयोग गर्नका निमित्त नेपालले उपयुक्त रणनीतिको पनि विकास गर्नुपर्दछ, र यी सञ्जालहरूमा प्रमुख सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिताका लागि अवस्थाको सिर्जना गर्नुपर्दछ ।

सार्कको कार्यसूचीमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणप्रति बढीभन्दा बढी ध्यान दिन थालिएको छ । सङ्गटासन्न मुलुकहरूमध्ये एक मुलुकको रूपमा नेपाल सरकारले NDRMA मार्फत यस रणनीतिको कार्यान्वयनका दिशामा क्षेत्रीय सहयोगको प्रवर्धन गरी विपद् जोखिम न्यूनीकरणका सम्बन्धमा सार्क तहमा सक्रिय रूपमा भाग लिनुपर्दछ ।

सबै तहमा दिगो विकाससम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी धारणा कुन हदसम्म एकीकृत गरिन्छन् भन्ने कुरामाथि यसको कार्यान्वयन सशक्त रूपमा निर्भर गर्दछ । विकासका अन्तर्राष्ट्रिय साभेदारहरूलाई यस रणनीतिका बारेमा सचेत पार्नुपर्दछ, तथा नेपाललाई विकाससम्बन्धी सहयोग उपलब्ध गराउनका निमित्त सम्बन्धित आफ्ना रणनीतिहरूमा यस रणनीतिका प्रावधानहरूलाई पनि समावेश गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ । विकासका अन्तर्राष्ट्रिय साभेदारहरूले विपद् न्यूनीकरण व्यवस्थापनका लागि रकम उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा समीक्षा अथवा त्यसको तर्जुमा गर्नका लागि यस रणनीतिका प्रावधानहरूलाई मार्ग-दर्शकको रूपमा प्रयोग गर्नेछन् भन्ने अपेक्षा गरिएको छ । यस प्रयोजनका लागि राष्ट्रिय विपद् न्यूनीकरण प्राधिकरणले विपद् जोखिम न्यूनीकरणका सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका रणनीतिको तर्जुमा गर्नका लागि तथा नेपालमा आपत्कालीन सहयोगको योजना तर्जुमा गर्नका लागि “दातृ मञ्च” लाई प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

प्रस्तावित राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण त्यस्तो निकाय हुनेछ, जुन निकाय यस रणनीतिका विशेष प्रावधानहरूको कार्यान्वयन, अन्य सरोकारवालाद्वारा गरिने कार्यान्वयनको सहजीकरण, समष्टिगत रूपमा राष्ट्रिय रणनीतिको कार्यान्वयनको अनुगमन गर्नका लागि जिम्मेवार हुनेछ। राष्ट्रिय योजना आयोग विकास कार्यक्रमहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणको एकीकरण भए-नभएको अनुगमन गर्नका लागि जिम्मेवार हुनेछ। नागरिक समाजद्वारा विपद् जोखिम न्यूनीकरणको अनुगमन गर्ने दायित्व अनुगमन प्रक्रियाकै एक अङ्ग हुनेछ। सङ्घटासन्नता तथा जोखिम न्यूनीकरणको यस्तो अनुगमनका निम्ति आवश्यक सूचकहरूको विकास गरिनुपर्दछ।

रणनीतिको कार्यान्वयन : विभिन्न सरोकारवालाहरूको जिम्मेवारी तथा तिनद्वारा प्रयोग	
राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन केन्द्र	राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणको स्थापना गर्ने तथा त्यसलाई निर्देशन दिने
राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण	विपद् जोखिम व्यवस्थापनको कार्यान्वयनका लागि आर्थिक स्रोत उपलब्ध गराउने संयन्त्रको स्थापनालगायत यस रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि समष्टिगत रूपमा उत्तरदायी तथा जिम्मेवार
सरकारी निकायहरू	मुलुकमा विपद् सहयोग तथा न्यूनीकरण, जोखिमबाट मुक्त पूर्वाधारहरूको निर्माण तथा विपद् न्यूनीकरणसम्बन्धी अन्य कार्यलगायत प्रभावकारी सेवा प्रवाहलाई नियमित गर्ने आफ्ना सबै नीति, कानून तथा प्राथमिकताप्राप्त कार्यक्रमहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणको समावेशका सम्बन्धमा मार्ग-दर्शन गर्ने
सरकारका स्थानीय निकाय	जिल्ला, नगरपालिका, गाविस तथा समुदायको तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई मूल प्रवाहमा ल्याउने कार्यको कार्यान्वयन गर्ने दिशामा योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा एवं कार्यान्वयनमा मार्ग-दर्शन गर्ने, सामुदायिक तथा पारिवारिक तहसम्म विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी पहलहरूको विकेन्द्रीकरणलाई प्रोत्साहित गर्ने
सङ्गठित क्षेत्र	विपद्का प्रभावहरूको कारणले गर्दा क्षतिबाट कारोबारलाई संरक्षण गर्नका निमित्त रणनीतिले सहयोग गर्नेछ, सङ्गठित क्षेत्रको सामाजिक दायित्वका लागि उत्कृष्ट अवसरहरू उपलब्ध गराउनेछ, विपद्सम्बन्धी उत्कृष्ट ज्ञान तथा चेतनाले व्यापारिक कारोबारका लागि थप अवसरहरूको सिर्जना गर्नेछ
राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठन, गैर-सरकारी सङ्गठन तथा समुदायमा आधारित सङ्गठनहरू	प्राकृतिक विपद्हरूका विरुद्ध विकाससम्बन्धी पहलहरूका लागि बढी सुरक्षा हासिल गर्न मद्दत गर्ने, आफ्नो क्षमताका सम्बन्धित क्षेत्रहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी

	गतिविधिहरूका स्रोतहरूको परिचालनका अवसरहरूमा वृद्धि
विकाससम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय साझेदारहरू	नेपालमा विपद् न्यूनीकरण व्यवस्थापनको क्षेत्रमा लगानीका लागि मार्ग-दर्शन गर्ने नेपालको दीर्घकालीन विकासका लागि छुट्याइएका स्रोतहरूको संरक्षणमा अभिवृद्धि

(क) प्रमुख सरोकारवालाहरूका बीचमा सम्वादको प्रारम्भ, (ख) सम्पूर्ण प्रमुख सरोकारवालाहरूको संलग्नतामा सहभागितामूलक अवधारणाको माध्यमबाट सम्बन्धित क्षेत्रका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी कार्य योजनाको विकास, (ग) आवधिक अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा अद्यावधिक गर्ने कार्यलगायत कार्य योजनाको कार्यान्वयनको माध्यमबाट सम्बन्धित क्षेत्रका लागि विशेष रणनीतिको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने दायित्व क्षेत्रगत मन्त्रालयहरूले वहन गर्नेछन् । राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण, जिल्लास्तरीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणहरू तथा गैर-सरकारी सङ्गठनहरूलाई कार्य योजनाको तर्जुमा प्रक्रियामा संलग्न पार्नुपर्दछ । यसको फलस्वरूप क्षेत्रगत कार्य योजनाका अङ्गहरू केन्द्रीय, जिल्लास्तरीय अथवा गाविस स्तरका वार्षिक कार्यक्रमहरूमा प्रतिबिम्बित हुनुपर्दछ । राष्ट्रिय विपद् जोखिम प्राधिकरणले समष्टिगत निरीक्षण गर्ने तथा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीतिसँग क्षेत्रगत कार्ययोजना तथा कार्यक्रमहरूले मेल खान्छन् । (ग) बजेटमा वाञ्छित विनियोजन प्राप्त गरिएको छ तथा सरकारी स्रोतभन्दा बाहिरबाट स्रोतको परिचालन गर्न कार्यक्रमले अनुमति दिन्छ तथा (ग) क्षेत्रगत योजनामा योजनाको कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको पर्याप्त व्यवस्था गरिएको छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्दछ ।

३.७.१ राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणको कार्यान्वयन रणनीति

विपद् जोखिम न्यूनीकरण बहुपक्षीय काम हो । राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीतिको कार्यान्वयन गर्नका लागि जिम्मेवार सर्वोच्च तहको केन्द्रीय कार्यकारी निकाय राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरण भएको हुनाले माथि उल्लेख गरिएका कामहरूका अतिरिक्त यसले सञ्चालन गर्नुपर्ने खास गतिविधिहरू छन् । यी गतिविधिहरूअन्तर्गत सामान्यतया भूकम्पको न्यूनीकरणका लागि सहयोग जुटाउनेदेखि जोखिम व्यवस्थापनका विशेष पहलहरूका लागि निर्देशन उपलब्ध गराउनेसम्मका गतिविधि पर्दछन् । यी गतिविधिहरूलाई तीन श्रेणीमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ : सामान्यतया योजना तथा भूकम्प जोखिम व्यवस्थापनका लागि सहयोग उपलब्ध गराउने, छुट्टाछुट्टै पहलहरूका लागि सहयोग उपलब्ध गराउने तथा योजनाको सञ्चालन गरिरहने ।

३.७.१.१ विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि योजना तथा क्षेत्रका लागि विशेष कार्ययोजनाका लागि सहयोग उपलब्ध गराउने

विपद्का जोखिमहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि सरोकारवालाहरूको उत्प्रेरणा अभिवृद्धि गर्ने अथवा रणनीति अथवा सरकारी संयन्त्र तथा कार्यान्वयन गर्ने निकायमा विश्वास अभिवृद्धि गर्ने गतिविधिहरूले उद्देश्यहरू हासिल गर्नका लागि योजनाको रणनीतिमा सहयोग उपलब्ध गराउनेछ । त्यसकारण, रणनीतिको अङ्गले यी क्षेत्रहरूमा सहयोगको अभिवृद्धि गर्दछ । यसका लागि अवधारणाहरू निम्नलिखित छन् :

पारदर्शी तथा समावेशी प्रक्रियाको प्रयोग

रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि निर्णय प्रक्रिया अथवा अन्य निकायहरूद्वारा यस रणनीतिमा आधारित कार्ययोजना खुला, सार्वजनिक रूपमा गरिनुपर्दछ, बन्द ढोकाभित्र गर्नुहुँदैन। यस रणनीतिमा सरोकारवालाहरूका बीचमा समझदारी तथा विश्वास अभिवृद्धि गर्नका निमित्त प्रक्रिया खुला हुनुपर्दछ भन्ने कुरालाई राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले सुनिश्चित गर्नेछ। सम्पूर्ण “प्रमुख क्रियाशील निकायहरू” लाई लाभान्वित हुने व्यक्ति तथा पहलहरूको कार्यान्वयन गर्नका लागि जिम्मेवार व्यक्तिहरू एवं सम्बन्धित पेसा तथा निकायहरूका विशेषज्ञहरूलाई सूचित गर्ने तथा संलग्न गराउने प्रयासहरू गर्नुपर्दछ। प्रेसलगायत सबै इच्छुक पक्षहरूलाई निर्णय गर्ने प्रक्रियाको निरीक्षण गर्नका लागि स्वागत गरिनुपर्दछ तथा सबै पक्षबाट आउने सुझावहरूलाई महत्त्व दिनु आवश्यक छ।

तर्कसङ्गत रूपमा निर्णयहरू गर्ने:

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले व्यापारिक प्रतिष्ठान, सरकारी निकाय, अन्य गैर-सरकारी सङ्गठनहरू, व्यावसायिक समाज तथा अन्तर्राष्ट्रिय समूहजस्ता विभिन्न समूहहरूसँग सम्बन्धको निर्माण गर्नेछ। यी सम्बन्धहरूले मिलेर काम गर्ने क्षमता तथा विश्वासको निर्माणमा जोड दिनेछन्। यी सम्बन्धहरूले राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीतिलाई सुदृढ पार्न सहयोग पुऱ्याउनेछन्, भलै त्यस्ता अन्तर्क्रिया यससँग सम्बन्धित नहोऊन्।

नियमित रूपमा सार्वजनिक सुनुवाइको आयोजना

रणनीतिमा उल्लिखित कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गर्नका लागि जिम्मेवार पक्षहरूलाई प्रगति प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्न, रोचक विषयहरू पत्ता लगाउन तथा राष्ट्रिय प्राधिकरणका कर्मचारीहरूलाई शिक्षित पार्नका लागि अवसर प्रदान गर्न राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्राधिकरणले सार्वजनिक सुनुवाइहरूको आयोजना नियमित रूपमा गर्नेछ। यस्ता बैठकहरूले नियमित रूपमा सम्पर्कमा रहिरहन तथा अरूहरूसँग जानकारीको आदान-प्रदान गर्नका लागि यसलाई अवसर प्रदान गर्नका लागि राष्ट्रिय विपद् जोखिम प्राधिकरणलाई अवसर उपलब्ध गराउने छ। यी सुनुवाइहरूका बारेमा विवरण प्रकाशित गर्न प्रेसलाई प्रोत्साहित गरिने छ।

३.७.१.२ छुट्टाछुट्टै पहलहरूमा सहयोग उपलब्ध गराउने

विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि छुट्टाछुट्टै रणनीतिहरू महत्त्वपूर्ण हुन्छन्। रणनीतिलाई सफल पार्नका निमित्त यस्ता पहलहरू पनि सफल हुनुपर्दछ। यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि विभिन्न किसिमबाट प्रत्येक रणनीतिक गतिविधिको कार्यान्वयनमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम प्राधिकरणले सहयोग उपलब्ध गराउनुपर्दछ। यसको विवरण तल दिइएको छ :

समन्वयात्मक पहल

काममा दोहोरापना आएको छैन, ज्ञानको आदान-प्रदान भएको छ, फरक-फरक संस्थाका गतिविधिहरूले सुचारू रूपमा मेल खान्छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका निमित्त पर्याप्त मात्रामा समन्वय हुनु आवश्यक छ। यी

सङ्गठनहरूका बीचमा राष्ट्रिय प्राधिकरणले आवश्यक परेको समयमा सेतुको रूपमा काम गर्नेछ, र उनीहरूलाई एकत्रित पार्नका लागि संवाहकको रूपमा काम गर्नेछ ।

योजना तर्जुमाका पहलहरू

अनुरोध गरिएका खण्डमा राष्ट्रिय प्राधिकरणले कार्यान्वयन गर्नका लागि कुन पहलहरू जरूरी, लागतका तुलनामा बढी प्रतिफल दिने तथा सम्भाव्य छन् भन्ने कुरा निर्धारण गर्नका लागि सङ्गठनहरूलाई सहयोग उपलब्ध गराउन तिनसँग मिलेर काम गर्नेछ । सङ्गठनहरूले सामना गरेका विपद् जोखिम न्यूनीकरणका विभिन्न विकल्पहरूको लागत तथा प्रतिफलको विश्लेषण गर्नका निमित्त सङ्गठनहरूलाई राष्ट्रिय प्राधिकरणले सहयोग गर्नेछ । यथार्थपरक कार्यक्षेत्र, उपलब्धिका सूचक तथा तिनले सञ्चालन गर्ने पहलहरूको तालिका परिभाषित गर्नका लागि संस्थाहरूसँग राष्ट्रिय प्राधिकरणले सहकार्य गर्नेछ ।

प्राविधिक सहयोगको व्यवस्था

राष्ट्रिय प्राधिकरणले प्रकाशन, स्तरीय कार्यसञ्चालन कार्यविधि, निर्देशिका, मानदण्ड अथवा परामर्शदाताको रूपमा संस्थाहरूलाई प्राविधिक सहयोगको व्यवस्था राष्ट्रिय प्राधिकरणले गर्नेछ ।

पहलहरूको समकक्षी व्यक्तिहरूद्वारा समीक्षाको सञ्चालन (Conducting Peer Review of Initiatives)

कहिले-काहीं विशेषज्ञहरूको मार्ग-निर्देशन तथा सहयोगबाट पहलहरूको प्रभावकारिता तथा दक्षतामा अभिवृद्धि हुन्छ । समकक्षी व्यक्तिहरूद्वारा गरिने समीक्षा यस्तो प्रक्रिया हो जुन प्रक्रियामा खास परियोजनामा कुनै चासो नभएका विशेषज्ञ व्यक्तिहरूलाई कार्यान्वयनका विभिन्न महत्वपूर्ण चरणहरूमा अवधारणा तथा विधिको समीक्षा गर्न तथा परियोजनाको कार्यान्वयन गर्नका लागि जिम्मेवार व्यक्तिहरूसँग आफूले देखेका तथ्यहरूका बारेमा छलफल गर्न अनुरोध गरिन्छ । यस प्रक्रियाबाट परियोजनामा विशेषज्ञता थप हुन जान्छ, काम गर्ने व्यक्तिहरूको सीप तथा विश्वासको अभिवृद्धि हुन्छ तथा लक्ष्यहरू हासिल गरिएका छन् भन्ने आश्वस्त पार्न मद्दत पुग्दछ । समकक्षी व्यक्तिहरूद्वारा गरिने समीक्षा परियोजना विशेषज्ञहरूको प्राविधिक सहयोगलाई समावेश गर्ने कुरामा स्वैच्छिक, संरचनात्मक अवधारणामा आधारित हुन्छ । आवश्यकता तथा प्राथमिकतामा आधारित रही छानिएका केही पहलहरूका लागि नेपाली तथा विदेशी विशेषज्ञ सहकर्मीहरूद्वारा समीक्षा गर्ने कार्यको व्यवस्था राष्ट्रिय प्राधिकरणले मिलाउनेछ ।

सम्बन्धित निकायहरूका लागि बाह्य आर्थिक स्रोत खोज्ने

नेपालमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा आर्थिक स्रोत उपलब्ध गराउन इच्छुक विभिन्न समूहहरूलाई समष्टिगत रूपमा रणनीति नै राष्ट्रिय प्राधिकरणले प्रस्तुत गर्नेछ ।

सफल पहलहरूको प्रकाशन

राष्ट्रिय प्राधिकरणले सफल पहलहरू तथा यिनका लागि जिम्मेवार सङ्गठनहरूको विवरण सार्वजनिक समूह तथा प्रेससमक्ष प्रकाशन गर्ने छ । कार्यशाला, व्याख्यान तथा पत्रकार सम्मेलनको माध्यमबाट यस्तो प्रकाशन गरिनेछ ।

३.७.१.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

विपद् जोखिम न्यूनीकरणका कार्यहरूलाई अगाडि बढाउने कार्यमा तथा यसका उद्देश्यहरू हासिल गर्ने कार्यमा भएका प्रगतिको मापन गर्न तथा असर तथा प्रभावहरूका बारेमा थाहा पाउनका लागि यस रणनीतिको कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन वार्षिक रूपमा गर्नु आवश्यक छ ।

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची (Bibliography)

- Basnet S. S., Cardina C., Dixit, A. M.; Dwelley, L.; Nakarmi, M.; Pradhananang S. B.; Tucker, C.; Villacis, C.; Kathmandu Valley Earthquake Risk Management Project; Presented to Second Nepal Geological Congress, 11-13 November 1977.
- Bonemiza, O.; Chechhi, F.; Mission Report: Health Interventions in Crisis-Affected Communities of Nepal, London: LSHTM, 2006.
- Disaster Management Policy of India (draft)
- Disaster Reducing Disaster Risks in Bhutan "National Disaster Risk Management Framework, Ministry of Home and Cultural Affairs, Royal Government of Bhutan, 2006.
- Disaster Relief Implementation Manual: Logistics Support, December 1999, Kathmandu.
- Dixit A. M.; and other School, 2001, Earthquake Safety Program: Experience of Kathmandu Valley; Paper presented to the International Workshop on Earthquake Safer World in the 21st Century: Emphasis on Self-help Cooperation and Education through Community Involvement, January 29-31, 2001, Kobe, Japan.
- Dixit, A. M.; 1991. Geological Effects and Intensity Distribution of the Udayapur (Nepal) Earthquake of August 20, 1988. Journal Nepal Geol. Soc. Nepal Geol. Soc. 7 (Special Issues; pp 1-17.
- Dixit, A. M.; and Maskey, N. D.; 1992, Landslide Studies in Nepal, in Proc. 1st South Asia Geological Congress (GEOSAS O), 23-27 Feb. 1992, Islamabad.
- Dixit, A. M., August 2004; Promoting Safer Building Construction in Nepal, Proc. 13th World Conference on Earthquake Engineering Vancouver, B.C.; Canada August 1-6, 2004.
- Dixit, A. M.; 2004 Seismic Risk Reduction Efforts towards Disaster-Free Development in Nepal, in Proc. World Congress on Natural Disaster Mitigation 19-21 2004 February, India.
- Dixit, A. M.; Guragain, R.; Shrestha, S.N.; Kandel, R. C.; Pandey, B. H.; Bothara, J. K.; Nakarmi, M. R.; Acharya, S. P.; Nov. 2002; School Earthquake Safety Program is an Effective Tool for Seismic Vulnerability Reduction through Community Participation: Experiences from Nepal School, Paper published on the Third International Workshop on Earthquakes and Megacities "Reducing Vulnerability – Increasing Sustainability of the World's Megacities." November 2002; Shanghai, China; panel 1: Reducing Vulnerability through community participation.
- Dixit, A. M.; January 2005, Thematic Session 5.2, Humanitarian Preparedness: Lessons and Challenges, Building National Capacity in Emergency Preparedness and Response, World Conference on Disaster Reduction Kobe, Japan, January 18-22, 2005. <http://www.unisdr.org/wcdr/thematic-sessions/presentations/session5-2/nset.pdf>

- Dixit, A. M.; January 2005; International Symposium on "Building Safer Communities against Disaster", Safety on non-engineered constructions a public forum event for the UN World Conference on Disaster Reduction, 18-22, 2005, Kobe, Japan.
- Dixit, A. M.; January 2005, preparing for the Big One in Kathmandu Valley case studies of Total Disaster Risk Management – Good Practice, prepared by ADRC on the World Conference on Disaster Reduction Kobe, Japan, January, 18-22, 2005.
- Dixit, A. M.; Parajuli Y. K.; Guragain R.; 2004; indigenous skills and practices of earthquake resistant construction in Nepal, Proc. 13th World Conference on Earthquake Engineering Vancouver, B. C. Canada, August 106, 2004.
- Dixit, A. M.; Status of Seismic Hazard and Risk Management in Nepal, Meguro, K.; Katayama T.; 1994. WSSI Workshop on Seismic Risk Management for Countries of the Asia Pacific Region; 1993 Feb. 8; Bangkok, Thailand. Tokyo: INCEDE, Inst. Industrial Sc., Uni. Tokyo: 1994; INCEDE Rep. 1994-02, Sr. No. 5: pp. 133-145.
- Dixit, A. M.; 1990. Landslide Hazards in Nepal – Causes and Assessment, Water Nepal, v. 2. No. 1.
- DMC, Towards a Safer Sri Lanka, A Road Map for Disaster Risk Management, Disaster Management Centre, (DMC), Ministry of Disaster Management, Government of Sri Lanka, supported by UNDP, Sri Lanka, December 2005.
- Epidemiology & Disease Control Division, Ministry of Health and Population, World Health Organization, National Society for Earthquake Technology- Nepal: "Non-structural Vulnerability Assessment of Hospitals in Nepal". Kathmandu, December 2003.
- Epidemiology & Disease Control Division, Ministry of Health and Population, World Health Organization, "Health Sector Emergency Preparedness and Disaster Response Plan Nepal". Disaster/Analysis, Management Framework and Planning Guidelines, Kathmandu, September 2003.
- Epidemiology & Disease Control Division (EDCD), Ministry of Health and Population (MOHP), World Health Organization (WHO), Guidelines on Emergency Preparedness and Disaster Response Disaster Management of Hospitals, Kathmandu, Ministry of Health and Population, 2002.
- Epidemiology & Disease Control Division (EDCD), Ministry of Health and Population (MOHP), World Health Organization (WHO), Health Sector Preparedness and Disaster Response Plan Nepal: Disaster Analysis, Management Framework and Planning Guidelines. Kathmandu: Ministry of Health and Population, 2003a.
- Epidemiology & Disease Control Division (EDCD), Ministry of Health and Population (MOHP), World Health Organization (WHO). Guidelines on Best Public Practices in Emergencies for District Health Workers. Kathmandu: Ministry of Health and Population, 2003b.

- Epidemiology & Disease Control Division (EDCD), Ministry of Health and Population (MOHP), World Health Organization (WHO), Guidelines on Non-Structural Safety in Health Facilities. Kathmandu: Ministry of Health and Population, 2004.
- Epidemiology & Disease Control Division (EDCD), Ministry of Health and Population (MOHP), World Health Organization (WHO), Guidelines on Emergency Preparedness and Disaster Management of Hospitals. Kathmandu: Ministry of Health and Population, 2002.
- F. Priyanthi and F. Vijitha (1997). South Asian Women: Facing Disaster, Security Life, Colombo, Sri Lanka, Duryog Nivaran.
- Food and Agriculture Working Group: Disaster Relief Implementation Manual, November 2001, Kathmandu
- General Guidelines for Construction of Earthquake Safe Building: Lalitpur Sub-Metropolitan City and UNICEF. 2007.
- General Guidelines for the Implementation of the National Policy on Disaster Prevention and Management (NPDPM), 1995.
- GOI, Ministry of Home Affairs, Notification on "Constitution of National Disaster Management Authority", No.1/15/2002-DM (1)/NDM III (A), New Delhi, the 30th May 2005; www.nidm.net/NDMA/Constitution%20of%20NDMA.pdf
- GOI, National Policy For Integrated Development in the Himalayas: "Report of the Expert Group", Planning Commission, Government of India, October 1993.
- GON (1982). Natural Calamity Relief Act (1982), Government of Nepal.
- GON (1996): National Shelter Policy (1996), Government of Nepal, Ministry of Housing and Physical Planning, Kathmandu.
- GON (1999), Local Self-Governance Act (1999), Government of Nepal.
- GON/UNDP/UNCHS (Habitat), 1994: Seismic Hazard Mapping and Risk Assessment for Nepal, prepared BY Beca Worely International Consultants (New Zealand), Golder Associates Ltd. (Canada), TAEC Consult (P) Ltd. (Nepal), Urban Regional Research (USA). Government of Nepal, United Nations Development Program and United nations Centre for Human Settlements (HABITAT), Kathmandu, 1994.
- GDMA,.: Earthquake Rehabilitation Policy, Gujrat State, The Gujrat State Disaster Management Authority (GSDMA), Ghandhinagar 2001.
- Guragain, R.; Dixit, A.M.: Repair and Strengthening measures foe Seismic Capacity Enhancement of Archaeological Building; NSET, Kathmandu.

- Guragain, R.; Dixit, A.M.; August 2004; Seismic Vulnerability Assessment of Hospitals in Nepal, Proc. 13th World Conference on earthquake Engineering Vancouver, B. C.; Canada August 1-6, 2004.
- Guragain, R.; Pandey, B. H.; and Shrestha, S. N.; Guidelines for Seismic Vulnerability Assessment of Hospitals, WHO and NSET, Kathmandu, 2004.
- Guzman, de Manny, Dixit, A. M.; Feb. 2002; Profiling NGOs of Asian Countries: Commonalities and Rationale for Networking in Disaster Reduction and response; Paper Presented to regional Workshop on Networking and Collaboration among NGOs of Asian Countries in disaster Reduction and Response, 20-22 February 2002, Kobe, Japan; pp 17-21.
- ICIMOD, Disaster preparedness for Natural Hazards: Current Status in Nepal, International Centre for Integrated Mountain Development (ICIMOD), 2007.
- IDNDR, Disaster Prevention for Sustainable Development, Economic and Policy Issues, Ed. Mohan Munasinghe and Caroline Clark: The International Decade for Natural Disaster Reduction (IDNDR) and the World bank “A Report from the Yokohama World Conference on Natural Disaster Reduction”, Japan, May 1994.
- IFRC, SPHERE Project. Humanitarian Charter and Minimum Standards in Disaster response, Geneva, Switzerland, 2004
- IFRC, World Disaster report (s) 2003, 2004, 2005, 2006: International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Geneva.
- International Strategy for Disaster Reduction (ISDR), Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the Resilience of nations and Communities to Disasters. Extract from the final report of the World Conference on Disaster Reduction, www.unisdr.org, 2006.
- International Strategy for Disaster Reduction (ISDR), Living With Risk: A Global review Of Disaster Reduction Initiatives Preliminary Edition. Geneva, ISDR, 2002.
- Kandel, R. C.; Pandey. B.; Dixit, A. M.; August 2004; Investing in Future Generation: The Global Earthquake Safety Program of Nepal, Proc. Q3th World Conference on earthquake Engineering Vancouver, B. C.; Canada, August 1-6, 2004.
- Ministry of Culture, Tourism and Civil Aviation (MOCTCA), Tourism for Rural Poverty Alleviation Programme (TRPAP), Nepal Tourism Board (NTB), UNDP, DFID, SNV Nepal: “Nepal’s Tourism industry Strategic Plan 2005-2009”. Kathmandu, May 2004.
- Ministry of Culture, Tourism and Civil Aviation (MOCTCA), Tourism for Rural Poverty Alleviation Programme (TRPAP), Nepal Tourism Board (NTB), UNDP, DFID, SNV Nepal: “Livelihood Change” Making a difference helping poor people out of the poverty cycle, Pro-poor Tourism Policies of Nepal – developing Tourism as a Livelihood Strategy for Pro-poor Growth. Kathmandu, May 2004.

- National Action Plan for Disaster Reduction 2006-2009, Office of the State Minister for National Development Planning/National Development Planning Agency with National Coordinating Agency for Disaster Management, 2006, Republic of Indonesia.
- National Disaster Management Action Plan 1996, published by Government of Nepal.
- National Disaster Risk Management Framework: Pakistan, February 2007, National Disaster Management Authority, Government of Pakistan.
- National Disaster Risk Management Framework: Reducing Disaster Risks for a Safe and Happy Bhutan, Disaster Management Division, Dept. of Local Governance, Ministry of Home and Cultural Affairs (MoHCA), Royal Government of Bhutan, 2006.
- National Policies, Strategies, Action Plans, Perspective Plans, Collected and compiled by Informal Sector Research and Study Centre, 2006, Kathmandu.
- Natural Disaster Hotspots: A Global Risk Analysis, World Bank, 2005.
- NCDM, 2007 (a), Policy on Disaster Management in Nepal (Draft), a draft of the national policy on Disaster Risk Management in Nepal, drafted by the National Centre for Disaster Management (NCDM), Kathmandu.
- NCDN, 2007 (b), NCDM, विपद् व्यवस्थापन ऐन, २०६३, Disaster Management Act, 2007 (Draft in Nepali), drafted by the National Centre for Disaster Management (NCDM), Kathmandu.
- Nepal Centre for Disaster Management (NCDM): “Action Plan on Pre-monsoon Disaster Preparedness, 2007, Kathmandu.
- Nepal Country Report, Source: EM-DAT: The OFDA/CRED International Disaster Database www.em-dat.net Univerisité Catholique de Louvain-Brussels-Belgium, 2005.
- NPC (2001). The Tenth Plan, National Planning Commission, GON.
- NSET, 1998, Earthquake Scenario Of Kathmandu Valley, National Society for Earthquake Technology – Nepal and GeoHazards International (GHI), Kathmandu.
- NSET, 1998, The Kathmandu Valley Earthquake Risk Management Plan Action Plan published by NSET-Nepal.
- NSET, 1999, The Kathmandu Valley Earthquake Risk Management Plan Action Plan, National Society for Earthquake Technology – Nepal and GeoHazards International (GHI), Kathmandu.
- NSET/LWF, 2007, School Earthquake Safety Preparedness : A TOT Manual for Teachers Training, published by Lutheran World Federation and National Society for Earthquake Technology – Nepal (NSET), Kathmandu.

- NSET/WHO, 2000: Emergency Country Profile of Nepal: A Research Report prepared for the World Health Organization by the National Society for Earthquake Technology – Nepal (NSET), Kathmandu.
- PAHO, Natural Disaster: Protecting the Public's health. Pan American Health Organization (PAHO). 2000.
- Pathak, P. K.: Presentation: "Country Approaches to Disaster Risk Mitigation in Nepal: From Vision to Implementation". Ministry of Home Affairs (MoHA), World Bank Regional Conference on Hazards, Risks and Opportunities for Development in South Asian Countries, New Delhi, India, 2006.
- Pradhanaga, S. B.; Dixit, A. M.; Nakarmi, M.; Bothara, J. K.; Pandey, B. H.; Guragain, R.; Shrestha, S. N.; Kandel, R. C.; Pokhrel, M. B.; Nov. 2002; Community-Based approach in Earthquake Disaster Risk Reduction: An experience working in Ward 34; Paper published on volume of abstracts of Symposium on Seismology, Earthquake Hazard Assessment and Risk Management ASC 2002; Kathmandu, Nepal pp. 105.
- Pradhanaga, S. B.; Dixit, A. M.; Nakarmi, M.; Bothara, J. K.; Pandey, B. H.; Guragain, R.; Shrestha, S. N.; Kandel, R. C.; Acharya, S. P.; Thapa, R. C.; Nov. 2002; School Earthquake Safety Programme Paper published on volume of abstracts of Symposium on Seismology, Earthquake Hazard Assessment and Risk Management ASC 2002; Kathmandu, Nepal pp. 85.
- Pradhanaga, S. B.; Dixit, A. M.; Nakarmi, M.; Bothara, J. K.; Samant, L. D.; Pandey, B. H.; Guragain, R.; Shrestha, S. N.; Kandel, R. C.; Acharya, S. P.; Basnet, S.; Nov. 2002; Successful Approaches in earthquake Awareness : Experience of NSET-Nepal, Paper published on volume of abstracts of Symposium on Seismology, Earthquake Hazard Assessment and Risk Management ASC 2002; Kathmandu, Nepal pp. 105.
- Protecting the public from disasters, Natural disasters in Japan.
www.cao.go.jp/about_e/pmf2006/p24_25.pdf .
- Shrestha, S.; Dixit, A. M.; August 2004: Earthquake Risk Management In Rapidly Urbanizing Areas Of Nepal, Proc. 13th World Conference on Earthquake Engineering Vancouver, B. C., Canada August 1-6, 2004.
- Shrestha, S. N.; Acharya, S. P.; Kandel, R. C.; Upadhyaya, B.; and Bothara, J. K.; Earthquake Resistant Construction of Buildings: Curriculum for Mason Training: Guidelines for Training Instructors, ADPC & NSET, Kathmandu, 2005.
- State Mitigation Strategy: Maharashtra Disaster Management Plan, Maharashtra Emergency earthquake Rehabilitation Program, Government of Maharashtra, Mumbai, 1998.
- "Thulagi Glacier Lake Study". Final Report, published by Department of Hydrology and Meteorology in cooperation with Federal Institute for Geosciences and Natural Resources (BGR), 1977, Hannover, Germany.

- UN/ISDR, Guidelines for Reducing Flood Losses, Ed. P. J. Pilon, United Nations, International Strategy for Disaster Reduction (UN/ISDR), Geneva www.unisdr.org.
- UN/ISDR, Guidelines: National Platforms for Disaster Risk Reduction, United Nations, International Strategy for Disaster Reduction (UN/ISDR), June 2007, Geneva www.unisdr.org/guidelines-np-eng.
- UN/ISDR, Report on Implementation of the Hyogo Framework for Action: Asia, Global Platform for Disaster Risk Reduction, United Nations International Strategy for Disaster Reduction (UN/ISDR), June 2007, Geneva.
- UN/ISDR; “Words Into Action: A Guide for Implementing the Hyogo Framework”; Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the resilience of nations and communities to disasters. United Nations International Strategy for Disaster Reduction (UN/ISDR), Geneva, 2007.
- UNDP, Islamabad Pakistan: Pakistan 2005 Earthquake: Early Recovery Framework, United Nations Development Program Pakistan (UNDP Pakistan), November 2005.
- UNDP, Reducing Disaster Risk : A Challenge For Development, United Nations Development Program (UNDP), 2004.
- UNDP, Report on “The Workshop on Action Plans for Earthquake Disaster Risk Management in Southwest and Central Asia”; United Nations Development Program, Tehran, Iran, 2004.
- UNDP/BCPR, : Governance for Disaster Risk Management ‘How To’ Guide: a conference draft, United Nations Development Program/Bureau for Crisis Prevention and Recovery, June 2007.
- UNDP/NGS, 1997: Comprehensive Database (Basic Information) on Natural Disaster management capabilities in Nepal. United Nations Development Program, UN Disaster Management Secretariat and Nepal Geological Society. Kathmandu, 1977.
- United Nations (UN): Report on “The World Conference on Disaster Reduction”. Kobe, Hyogo, Japan, 2005.
- Upreti, B. N. (Prof. Dr.); “The Nexus between Natural Disaster and Development: Key Policy issues in meeting the Millennium Development Goals and Poverty Alleviation. A paper presented to the Workshop in Kathmandu, Nepal, 2006.
- WHO/GON, A Structural Vulnerability Assessment of Hospitals in Kathmandu Valley, WHO Nepal and Government of Nepal, Kathmandu, 2002.
- World Bank, Global Facility for Disaster Reduction and Recovery, Progress report 1. World bank, www.worldbank.org
- Yadav, R. P.; Singh, P. L.; Dixit, A. M.; and Sharpe, R. D.; 1994. Status of Seismic Hazard and Risk Management in Kathmandu Valley, Nepal, in Issues in Urban Earthquake Risk, pp. 183-197, Eds. B. E. Tucker; Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.

नेपाल ऐन संग्रह, खण्ड ३ (क), २०५५

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५

अनुसूची १ :

प्रकोप, जोखिम र विपद् व्यवस्थापनमा प्रयोग हुने शब्दहरूको
अङ्ग्रेजी-नेपाली शब्दावली

क्र.सं.	प्राविधिक शब्द निक्यौल गरिएको नेपाली शब्द	अङ्ग्रेजी शब्द
१	प्रकोप	Hazard
२	विपद्	Disaster
३	जोखिम	Risk
४	सङ्कटासन्नता, सङ्कटासन्न	Vulnerability, Vulnerable
५	सम्मुखता	Exposure
६	क्षमता	Capacity
७	सङ्कटासन्न समूह	Vulnerable Section
८	उत्थानशीलता, उत्थानशील	Resilience /Resilient
९	प्रतिरोधी, प्रतिरोध	Resistant /Resistance
१०	पूर्वकम्प	Fore Shocks /Pre-shocks
११	परकम्प	After shocks
१२	प्रबलीकरण	Retrofitting
१३	सबलीकरण	Reinforcing
१४	अल्पीकरण	Mitigation
१५	न्यूनीकरण	Reduction
१६	सामाजिक, आर्थिक अपक्रम	Social and Economic Disruption
१७	वातावरणीय ह्रास	Environmental Degradation
१८	लागत-प्रतिफल अनुपात	Benefit Cost ratio
१९	अल्यरक्त किरण	Infrared rays
२०	निर्माण संहिता	Building code
२१	दिगो विकास	Sustainable Development
२२	आपत्काल	Emergency
२३	आपत्कालीन व्यवस्थापन	Emergency Management
२४	संरचनात्मक	Structural
२५	गैर-संरचनात्मक	Non-Structural

क्र.सं.	प्राविधिक शब्द निक्यौल गरिएको नेपाली शब्द	अङ्ग्रेजी शब्द
२६	संरचनाको पुनःसुदृढीकरण	Reinforcement of structures
२७	आवश्यकता	Need
२८	आवश्यकताको पहिचान	Need Assessments
२९	राहत	Relief
३०	पुनर्लाभ	Recovery
३१	रोक-थामका तरिका	Counter Measures
३२	जन चेतना	Public Awareness
३३	दोलन	Oscillation
३४	तीव्रता	Intensity
३५	सङ्कटासन्नता-क्षमताको विश्लेषण	Vulnerability / Capacity Analysis
३६	पूर्वानुमान	Forecast
३७	प्रौद्योगिक प्रकोप	Technological hazards
३८	भौगर्भिक प्रकोप	Geological hazard
३९	पूर्व-चेतावनी	Early Warnings
४०	मरुभूमीकरण	Desertification
४१	भू-उपयोग योजना	Land use planning
४२	भौगोलिक सूचना प्रणाली	Geographic Information Systems (GIS)
४३	जोखिम न्यूनीकरण	Risk Mitigation
४४	जोखिम विश्लेषण	Risk Analysis
४५	जोखिम पहिचान तथा निर्धारण	Risk Identification and Assessment
४६	विपद् जोखिम न्यूनीकरण	Disaster Risk Reduction
४७	क्षमता अभिवृद्धि	Capacity Development
४८	पूर्वतयारी	Preparedness
४९	प्रतिकार्य	Response
५०	विपरीत अवस्था	Adverse Condition
५१	सामना क्षमता	Coping Capacity
५२	विपद्	Disaster Mitigation
५३	विपद् जोखिम व्यवस्थापन	Disaster Risk Management

क्र.सं.	प्राविधिक शब्द निकर्ण गरिएको नेपाली शब्द	अङ्ग्रेजी शब्द
५४	प्रकोप जोखिम	Hazard Risk
५५	स्वीकार्य जोखिम	Acceptable Risk
५६	खतरा	Danger
५७	ह्रास	Degradation
५८	रोकथाम	Prevention
५९	भविष्यवाणी	Prediction
६०	परिस्थितिक, परिस्थितिकी	Ecological
६१	“भटपट भोला”	Earthquake "Go Bag"
६२	कम्पन मञ्च	Shaking Table
६३	घुँडा टेक गुंडुल्क, ओत लाग समात	Duck, Cover and Hold

अनुसूची २:

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीतिको तर्जुमामा योगदान गर्नेहरूको नामावली

नेपालमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम रणनीतिको तर्जुमाका लागि आयोजित स्वास्थ्य क्षेत्रसम्बन्धी कार्यशाला,
(चैत्र १८, २०६३, काठमाडौं)

कार्यशालाका सहभागीहरूको नामावली

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
१	श्रीहरिबाबु पोखरेल	RED MOE, Sanothimi	शाखा अधिकृत	५१७०२९०
२	श्रीउमेश कट्टेल	Merlin/UK	राष्ट्रिय स्वास्थ्य निर्देशक	९८५१०६१२४१
३	डा. एम्. एन्. मिश्र	WRHD	क्षेत्रीय निर्देशक	५२०-३९०
४	श्रीदिलीपकुमार शाह	जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, बाजुरा	मेडिकल अधिकृत	९७५४०३१८
५	श्रीभीमलाल गुरुङ्ग	युनेस्कोका लागि राष्ट्रिय समिति	उप महासचिव	९८५१०५७०६८
६	Ms. Sue M	USAID/OFDA	क्षेत्रीय सल्लाहकार	९८५१०२१९९३
७	Dr. Anderson	UNFPA	DRR	
८	श्रीनिरञ्जन ताम्राकार	प्रकोप पूर्वतयारी सञ्जाल	संयोजक	४६७२१६५
९	श्रीभीमबहादुर बोगटी	REED	अध्यक्ष	९८४१३२७८२४५?
१०	श्रीप्रकाशराज पाण्डे	शिक्षा विभाग	निर्देशक	६६३९९७४
११	डा. बी आर मरासिनी	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय	संयोजक	९८५१०६६४१२
१२	श्रीखेमराज पराजुली	NLCAG(DMC)		९८४७०४४०२५
१३	श्रीमेघनाथ धिमाल	Nepal Health Research Council	RO/Env. Health	९८४१४६७५८१
१४	श्रीउपेन्द्र अर्याल	Equal Access	Content Director	९८५१०७७२१४
१५	श्रीसीमा लुइँटेल	RRN	कार्यक्रम अधिकृत	९८५१०६७९७४
१६	श्रीपरशुराम श्रेष्ठ	जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, बारा	जन स्वास्थ्य प्रशासक	९८४१३५४१२८
१७	श्रीमनिराज निरौला	केएर जनकपुर	DRRC Member	९८४४२११६०
१८	Mr. Y. Koori	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज-नेपाल	Senior JICA Volunteer	
१९	श्रीराजेन्द्र शाक्य	संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय बालकोष	Project Officer Emergencyr	९८५१०१७७५१
२०	श्रीरघु श्रेष्ठ	DLG-SP/UNDP	अनुगमन तथा अनुसन्धान अधिकृत	९८५१०८७२८१
२१	श्रीऋतुराज सापकोटा	NPABSAN	सचिव	९८५१०७००४९

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
२२	श्रीशम्भुप्रसाद मरासिनी	गृहमन्त्रालय	शाखा अधिकृत	९८५१०५८१७७
२३	डा.कोलिकादेवी शाक्य		निर्देशक	४२५३३९५
२४	डा. प्रदीप वैद्य	त्रिवि शिक्षण अस्पताल	HOPE Coordinator	९८५१०४१११९
२५	श्रीदुर्गा एस	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय	नर्सिङ सल्लाहकार	४४३३६०५
२६	डा. मीनबहादुर क्षेत्री	प्रकोप पूर्वतयारी सञ्जाल	महासचिव	
२७	श्रीसुरेन्द्र दाहाल	THT	अनुवादक उपसम्वादक	९८४१३६८०२८
२८	श्रीमहेन्द्रकुमार बोहरा	DEO Surkhet	विद्यालय सुपरिवेक्षक	९८४१२७९०५६
२९	श्रीविनोद ढकाल	INLOGOS	निर्देशक	४१०२५३४
३०	डा. नरेश गिरी	सैनिक अस्पताल	General Surgeon	९८५१०६४६१४
३१	श्रीदिलबहादुर बानिया	भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय	उपसचिव	९८४१२७६९१८
३२	डा. आर. गुरुङ	UNFPA	प्रजनन स्वास्थ्य विशेषज्ञ	९८५१०८८३९४
३३	डा. विमल ढकाल	कोशी अञ्चल अस्पताल	MS	९८५२०२३३६०
३४	श्रीविनोद ज्ञवाली	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय	सहसचिव	४२६६२९३५
३५	डा. डी एस्. बम	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय	Chief of Medical Department	
३६	श्रीआमोदमणि दीक्षित	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज-नेपाल	कार्यकारी निर्देशक	४४७४१९२
३७	श्रीनिशा श्रेष्ठ	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज-नेपाल	DOA	४४८६४४
३८	श्रीकल्याण विष्ट	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज-नेपाल	Admin. Director	४४८६४४
३९	श्रीआदित्य कन्थ	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज-नेपाल	Administration Assistant	४४८६४४
४०	Ms. Eleonora Genovese	संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय बालकोष	स्वास्थ्य कार्यक्रम अधिकृत	०१५५२३२००-११३६
४१	श्रीजीतबहादुर लामा	केएर	DRRC Member	४६५३०४५५
४२	श्रीवरुणप्रसाद श्रेष्ठ	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Senior Technical Advisor	
४३	डा. मानस के. बनर्जी	EDCD, DHS		९८४१२८२९३२

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
४४	डा. गोपाल खनाल	जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, नवलपरासी	Medical Superintendent	९८५१०६३०२८
४५	श्रसागर प्रसाईं	जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, इलाम	जनस्वास्थ्य अधिकृत	९८५२६८१४१
४६	श्रीराजन रिजाल	DEOEROSC-Nepal	प्रतिवेदन अधिकृत	९८४१३९५७७९
४७	श्रीभरत श्रेष्ठ	शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	९८४१३१८७१६
४८	श्रीउमेश ढकाल	नेपाल रेडक्रस	कार्यकारी निर्देशक	९८५१०५६३६९
४९	श्रीअनिल महर्जन	DIPECO-CPDRR	सहायक कार्यक्रम अधिकृत	९८४१३७३९२५
५०	श्रीरोजिना महर्जन	DIPECO-CPDRR	Community Memembr	४३३५३३१
५१	श्रीदामोदर अधिकारी	विश्व स्वास्थ्य सङ्गठन-EHA	NOO	
५२	श्रीलोकनाथ पाण्डे	DMC	सभापति	
५३	श्रीवसन्त श्रेष्ठ	नेपाल रेडक्रस	कार्यक्रम व्यवस्थापक	९८५१०७११११
५४	डा. चित्रप्रसाद शर्मा	जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, अर्घाखाँची		४२०१८८
५५	Mr. Erik Kjaerjaard	WHO EHA		
५६	श्रीमहेन्द्र मल्ल	DHL- Nepal	Country Manager	९८५१०२१४२७
५७	डा. यु एन देबकोटा	GTZ-HSSP	Disease Control Advisor	४२६१४०४
५८	श्रीजनकराज भट्ट	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	४२५४७५९
५९	श्रीराजेन्द्र खेतान	Khetan Group	सभापति	४४४६४००
६०	डा. आर खरेल	NCASC	SMO	९८४१४८६२४३
६१	श्रीदेवेन कार्की	USAID	SPMS	४२७०१४४
६२	डा. एस आर उप्रेती	भरतपुर अस्पताल	मेडिकल सुपरिन्टेन्डेन्ट	९८५५०५८७६७
६३	श्रीके पी दाहाल	स्वास्थ्य सेवा विभाग	Senior Health Attendant	९८४१५९२३०८
६४	श्रीअनुप के श्रेष्ठ	नेपाल च्याम्बर अफ कमर्स	अधिकृत	४२३०९४७
६५	डा. श्रवण के चौधरी	सेती अञ्चल अस्पत		९८५१०१४९६६
६६	श्रीसचिन्दानन्द देव	जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, उदयपुर		९८५४०२१४२५
६७	डा. पुष्पा मल्ल	NTC	निर्देशक	९८४१३३३३६०
६८	श्रीकृष्णराज गिरी	NHEICC	निर्देशक	९८४१२९५७४४
६९	Mr. Antti Rajahalme	रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समिति	Health Coordinator	९८५१०४५४८३
७०	श्रीजीवन कार्की	PHASE Nepal	कार्यकारी निर्देशक	१६२०३४७९

नेपालमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम रणनीतिको तर्जुमाका लागि आयोजित शिक्षा क्षेत्रसम्बन्धी कार्यशाला,
(चैत्र २८, २०६३, काठमाडौं)

कार्यशालाका सहभागीहरूको नामावली

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
१	श्रीमुकुन्दमणि खनाल	शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	९८४१३९५७१४
२	श्रीमेघनाथ शर्मा	शिक्षा विभाग	शाखा अधिकृत	९८४१४४२४७०
३	श्रीपद्मजङ्ग थापा	Save the Children	SPO	९८४१२२०३६१
४	श्रीश्याम के श्रेष्ठ	World Education	SPO	४४७७०१०
५	श्रीचित्रप्रसाद देवकोटा	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	उपनिर्देशक	४२३२३६५
६	श्रीहर्कप्रसाद श्रेष्ठ	सह सचिव	प्रशासन प्रमुख	६६३७८७३
७	श्रीमाधव सिवाकोटी	विभिन्न खाद्य कार्यक्रम	कार्यक्रम अधिकृत	५५४२६०७
८	श्रीअञ्जली तुलाधर शाक्य	Save the Children-US	टोली प्रमुख	४४१२३९८
९	Mr. Vincent Omnge	OCHA	HAO	९८५१०७२८७०
१०	श्रीकर्णबहादुर शाही	NPABSAN	महासचिव	९८५१०४७०३२
११	श्रीजनकलाल महर्जन	DIPECHO-CPDRR	Volunteer of DMT	९८४१६०२३३६
१२	श्रीबोधराज निरौला	शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	सहसचिव	९८५१०६७९६९
१३	श्रीआमोदमणि दीक्षित	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	कार्यकारी निर्देशक	९८५१०२७४५९
१४	श्रीकल्याण बिष्ट	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	प्रशासन निर्देशक	९८५१०३०४०६
१५	श्रीवरुणप्रसाद श्रेष्ठ	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	वरिष्ठ प्राविधिक सल्लाहकार	४४८६४४४
१६	श्रीलोकनाथ पाण्डे	DMC	सभापति	९८४५०३०८६२
१७	जीतबहादुर लामा	केएर नेपाल जनकपुर	DRCC Mmabr	०४६-५३०४५५
१८	श्रीमदिराज निरौला	केएर नेपाल जनकपुर	DRCC	९८४४०२११६०
१९	श्रीअनिल महर्जन	DIPECHO-CPDRR	DMTs Mmaber, कीर्तिपुर	४३३४११४
२०	श्रीलवराज ओली	Educational Pages	प्रबन्ध सम्पादक	९८५१०७३४९८
२१	श्रीक्षितिज प्रसाईं	COPE/ संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रम	O/C	९८५१०३४११३
२२	श्रीबद्री पाण्डे	FHD/ संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रम	कार्यक्रम निर्देशक	९८४१४१८१९५

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
२३	श्रीहरिशरण भण्डारी	STRO	उपनिर्देशक	
२४	श्रीउत्तरा वज्राचार्य	CERID, TU	Educational Resercher	९८५१०७८२००
२५	श्रीभोलाकुमार श्रेष्ठ	केशर पुस्तकालय	प्रमुख पुस्तकालयाध्यक्ष	९८४१२२१६६४
२६	श्रीयुवराज पौडेल	शिक्षा विभाग	इन्जिनियर	६६३३०२७
२७	श्रीदशरथ थापा	नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय	पुस्तकालयाध्यक्ष	५५२११३२
२८	श्रसुरेन्द्र सिंह	शिक्षा विभाग	शाखा अधिकृत	
२९	श्रीविष्णुप्रसाद थापा	NEED/DEOL	निर्देशक	९८४१२६११४७
३०	डा. लव अवस्थी	शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	उपसचिव	४४४३३३२
३१	Mr. Juho Kusiakala	Embassy of Finland	Counsellor	४४१६६३६
३२	श्रीनितेश कोइराला	उद्योग वाणिज्य महासङ्घ	अधिकृत	४२६२२१८
३३	श्रीलवप्रसाद त्रिपाठी	शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	सहसचिव	४४१६६९३
३४	श्रीलवप्रसाद त्रिपाठी	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Outreach Officer	४४८६४४४
३५	श्रीरोमेश थापा	शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	विद्यालय सुपरिवेक्षक, कञ्चनपुर	
३६	श्रसुमन तुलाधर	संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बालकोष	शिक्षा विशेषज्ञ	५५२३२००

नेपालमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम रणनीतिको तर्जुमाका लागि आयोजित खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रसम्बन्धी कार्यशाला,
(वैशाख २८, २०६४, काठमाडौं)

कार्यशालाका सहभागीहरूको नामावली

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
१	श्रीकिशोर शाक्य	CWSSP	Project Manager	४४३०९४८
२	श्रीविनोद ढकाल	INOGOS	निर्देशक	४१०२५३४
३	श्रीविजय पी. सिंह	संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रम	ARR	५५२३२००
४	Mr Christian Guillot	रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समिति	संयोजक	९८५१०८३६९२
५	श्रीअधीर शर्मा	Helvetas	DYCPD	९८५१०१६३८६
६	श्रीशम्भु रिजाल	DWSS	क्षेत्रीय निर्देशक	४४३२३४०

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
७	श्रीईश्वरमान तौरुभर	DWSS		४४९३७४४
८	श्रीश्याम सुन्दर ज्ञवाली	Action Aid Nepal	Sr. Team Leader	४४३६४७७
९	Mr. Andre Arriaza	Action Centre La Faim	ACF Head of Mission	५०९३००३
१०	श्रीदीपक एन चालिसे	RBN	कार्यकारी निर्देशक	४४९३५९५
११	श्रीईश्वरीप्रसाद पौड्याल	भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय	सहसचिव	४२२८९३०
१२	श्रीरामजी बानिया	NHEICC	PHO	९८५७६२०२२४
१३	श्रीमाधव पहारी	संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय बालकोष	कार्यक्रम अधिकृत	९८५९०९०९७०
१४	श्रीनवीन प्रधान	Plan Nepal	WES Coordinator	५५३५५८०
१५	श्रीआमोदमणि दीक्षित	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	कार्यकारी निर्देशक	४४८६४४४
१६	श्रीआदित्यनाथ कन्थ	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Administration Assistant	४४८६४४४
१७	श्रीचन्द्रप्रसाद बोहरा	REDP	Energy Development Officer	४३६२०००
१८	श्रीशङ्कर साहनी	RCDS	Community	४४५२०७७०
१९	श्रीईश्वरीप्रसाद पण्डित	District NGO Coordination	सदस्य	९८४५०५४०६६
२०	श्रीरामेश्वर गिरी	Disaster Risk Management	Community	५५६२०२८०
२१	श्रीइन्तमार खान	Disaster Risk Management	Community	५५६२०९६७
२२	श्रीविनय शाह	ICON	सहजकर्ता	४४७०९३३
२३	Mr. Aslam Perwar	ADPC	Project Manager	
२४	श्रीगीता प्रधान	LWF-Nepal	Health & HIV/AIDS Manager	९८५९९००८३३
२५	श्रीकुमारप्रसाद कोइराला	TIACAO	निर्देशक	४४८९९९६
२६	श्रीज्ञानबहादुर नापित	भूकम्प जोखिम कार्यक्रम	अध्यक्ष	९८४९२८६९००
२७	श्रीरामकृष्ण शेरचन	CRM & SO, DWSS	Act. Regional Chief	९८४९४५९७७७
२८	श्रीराजीव घिमिरे	भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय	Senior Divisional Engineer	९८४९२०९८०९
२९	श्रीसी वि बज्राचार्य	नेपाल विद्युत् प्राधिकरण	निर्देशक	९८५९०७०७९२०
३०	श्रीनिरञ्जन ताम्राकार	प्रकोप पूर्वतयारी सञ्जाल	संयोजक	९८४९२२९८५९
३१	श्रीगोविन्द अधिकारी	UNHCR	Senior Programme Assistant	४४९४७२४
३२	डा. बी पि यादव	GON	Focal Pont Disaster Unit	
३३	श्रीआई एस ढकाल	DOR	SDE	

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
३४	श्रीभूषण तुलाधर	ENPHO	कार्यकारी निर्देशक	
३५	ई. शालिग्राम सिंह	NEA	उप-सभापति	
३६	Mr. Y Kooki	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Senior Volunteer	४४८६४४४
३७	श्रीवरुणप्रसाद श्रेष्ठ	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Chief Technical Advisor	४४८६४४४
३८	श्रीभाइकाजी महर्जन	ERMC	१७ वडा संयोजक	९८४१४००८४५
३९	श्रीबुद्धिसागर थापा	DUDBC	SOE	९८५६०२७४७७
४०	श्रीके पि आचार्य	भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय	सहसचिव	९८४१५५२०७६
४१	श्रीप्रतापकुमार पाठक	गृह मन्त्रालय	सहसचिव	९८५१०५८७९९
४२	श्रीकैलाश शर्मा	IDE-Nepal	Head of Engineering	९८४१२२८९६८
४३	Mr. Makota Yoshino	जापानी दूतावास	प्रथम सचिव	
४४	श्रीकैलाश एम प्रधान	जापानी दूतावास	Program Manager	४४२६६८०
४५	श्रीअरुण प्याकुरेल	रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समिति	इन्जिनियर	
४६	श्रीविनोदचन्द्र भा	DWSS Surkhet Office	Regional Chief	८३५२०३६०
४७	श्रीकुमारप्रसाद लोहनी	DUDBC	Section Chief	९८४१२६७३२१
४८	Mr. Hendrik Uisser	SNV	Rural Infrastructure Senior Advisor	९८५१०२९२१६
४९	श्रीसुवर्ण शिल्पकार	HAMA Group	Chief Finance	९८५१०५६६७४
५०	श्रीकल्याण विष्ट	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Admin. Director	९८५१०३०४०६
५१	श्रीसौरभ राणा	JICA	Program Officer	९८५१०८९२२८
५२	Mr. Han Heijen	विश्व स्वास्थ्य सङ्गठन	E H Advisor	

नेपालमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम रणनीतिको तर्जुमाका लागि आयोजित आवास, पूर्वाधार तथा भौतिक योजना क्षेत्रसम्बन्धी कार्यशाला,
(वैशाख १२, २०६४, काठमाडौं)

कार्यशालाका सहभागीहरूको नामावली

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
१	डा. राजन सुवाल	खप: इजिजिनियरिड कलेज	प्राचार्य	९८५१०४१९८७
२	श्रीविनोद ढकाल	INOGOS	निर्देशक	४१०२५३४

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
३	श्रीआमोदमणि दीक्षित	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	कार्यकारी निर्देशक	
४	श्रीआदित्यनारायण कन्थ	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Administration Assistant	४४८६४४४
५	श्रीसुरेशप्रसाद आचार्य	ORRDP	Sup. Eng.	९८४९२५२९०४
६	श्रीअनिल मानन्धर	श्री एयरलाइन्स	व्यवस्थापक	९८५९०२६९९७
७	श्रीकल्याण विष्ट	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Administration Director	९८५९०३०४६
८	श्रीनिरञ्जन ताम्राकार	प्रकोप पूर्वतयारी सञ्जाल-नेपाल	संयोजक	९८४९२२९८५७
९	श्रीरघु श्रेष्ठ	DLGSP	MRA	९८५९०८७२८९
१०	Mr. Y Kooki	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Senior Volunteer	
११	श्रीहरिओम श्रीवास्तव	DOR	RD, CRRD	९८५९०३७५३९
१२	श्रीधुवराज रेग्मी	DOR	DDG, DOR	४२९६३९७
१३	श्रीकुमार तामाङ्ग	रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समिति	WATHAB Field Officer	९८४९३८२६०३
१४	Mr. Nick Russel	IFRC	Representative	
१५	डा. बी पि यादव	DOHS	मेडिकल अधिकृत	९८०३४९५२६५
१६	डा. एस एस तिवारी	DOHS MD	निर्देशक	४२६२०६३
१७	श्रीशिवहरि सापकोटा	भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय	SDE	९८४९३२८०२३
१८	श्रीराजेन्द्रप्रसाद मिश्र	CDM, बुटवल	सभापति	
१९	श्रीशान्तिदेवी हरिजन	अक्सफाम, कपिलवस्तु	कोषाध्यक्ष	९८४९०४६३ ?
२०	श्रीरामप्रसाद न्यौपाने	CFONDM, चितवन	सदस्य-सचिव	९८५५०५७९२९
२१	श्रीपी बी क्षेत्री	RUPSON	Consultant	५५९००२९
२२	श्रीछविलाल शिवाकोटी	DIPECHO-CPDPR	सभापति	२३६२९३८९
२३	श्रीमोहनराज शर्मा		Consultant	५५९००२९
२४	श्रीगीता प्रधान	LWF-Nepal	Health & HIV/AIDS Manager	९८५९९००८३३
२५	श्रीमाधव गौतम	Action Aid Nepal -WCDFM		५७६९०९९८
२६	श्रीमनिता मास्के	World Vision International Nepal	Technical CDF	४४३९३७
२७	तुलसी सिटौला	सडक विभाग	DDG	९८५९०९९९३८

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
२८	श्रीमनोजकुमार वर्मा	NTL	Senior Engineer	९८४९३२३९८८
२९	श्रीधिरबहादुर जिंसी	गृहमन्त्रालय	उपसचिव	९८४९३२०३४५
३०	श्रीरमेश मका	NRC, भक्तपुर	Community Motivator	९८४९४८८३२४
३१	श्रीकिशोर थापा	DUDBC	DG	४२६२९२७
३२	श्रीबुद्धिसागर थापा	DUDBC	SDE	९८५६०२७४७७
३३	श्रीहर्क भण्डारी	DIPECHO-CPDPR	सभापति	२३६२०२९५
३४	श्रीश्याम अधिकारी	पञ्चकन्या समूह	कार्यकारी प्रमुख	९८४९४४३९९९
३५	श्रीहरिभक्त श्रेष्ठ	ERRD, दमक	RD	९८४९२७२७८४
३६	डा. महेन्द्र सुब्बा	DUDBC	Senior Planner	४२६२३६५
३७	श्रीदुर्गाप्रसाद केसी	सडक विभाग	महा निर्देशक	४२६२६७५
३८	श्रीदिनकर शर्मा	भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय	सहसचिव	४२२८२८४
३९	श्रीरमेश बाँस्तोला	Roads Board Nepal	निर्देशक	४४९३५९५
४०	योगेन्द्रकुमार राई	मध्य पश्चिम सडक निर्देशनालय	निर्देशक	८३५२९३६६
४१	श्रीनितेश जोशी	REDP	EDO	९८४९३५२४४४
४२	श्रीगोविन्द अधिकारी	UNHCR	Senior Programme Assistant	४४९२५२९
४३	श्रीके. के. एन प्रधान	भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय	S. D. Engineer	४२२८९९९
४४	श्रीवी. वी. ढकाल	WARD, पोखरा	क्षेत्रीय निर्देशक	६९५२०३२७
४५	श्रीवरुणप्रसाद श्रेष्ठ	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Senior Technica; Advisor	
४६	श्रीअनिल स्थापित	नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, काठमाडौं	सामुदायिक प्रशिक्षक	४२२९४९०

नेपालमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम रणनीतिको तर्जुमाका लागि आयोजित सूचना, सञ्चार, समन्वय तथा प्रबन्धगत क्षमता योजना क्षेत्रसम्बन्धी कार्यशाला,
(जेठ ३, २०६४, काठमाडौं)

कार्यशालाका सहभागीहरूको नामावली

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
१	श्रीन्हुच्छेकुमार त्वाना	नेपाल रेडक्रस भक्तपुर	मन्त्री	९८४९३६९०२७
२	श्रीमनीषा बोनजन	च्यानेल नेपाल	Reporter	९८५९०९२४६५

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
३	श्रीप्रभा पाण्डे	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	उपसचिव	
४	श्रीसोमनाथ लामिछाने	RFS	Reporter	९८४९२८७७३७८?
५	श्रीकल्याण विष्ट	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Administration Director	९८५९०३०४०६
६	श्रीआमोदमणि दीक्षित	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	कार्यकारी निर्देशक	
७	श्रीसोमनाथ सापकोटा	DMG	Senior DIV Seismologist	९८५९०९८९४९
८	श्रीविपिन चित्रकार	नेपाल रेडक्रस ललितपुर	सभापति	९८५९०३९९८७
९	श्रीगङ्गाप्रसाद लुइँटेल	प्रधानमन्त्रीको कार्यालय	उपसचिव	९८४९३९९३४३
१०	श्रीगोपाल दाहाल	LWF Nepal	EPD Manager	९८५९०९६५२७
११	श्रसुवर्ण के शिल्पकार	HAMA Group	Chief Finance	९८५९०५६६७४
१२	श्रीविवेक शर्मा	GEF/SGP	NPA	९८४९२०५६३८
१३	श्रीविभा जोशी	UIC	Management Trainee	९८४९३५८९८९
१४	श्रीनिरञ्जन ताम्राकार	प्रकोप पूर्वतयारी सञ्जाल-नेपाल	संयोजक	
१५	श्रीसञ्जीव महर्जन	I-Ward Disaster Management	सचिव	९८४९३३०५७४
१६	श्रीबद्रीनाथ कोइराला	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	९८४९२५६८३०
१७	श्रीप्रकाश गिरी	इमेज च्यानल टीभी	Reporter	९८४९२०६४९६
१८	डा. मीनबहादुर क्षेत्री	NCDM	महासचिव	५५३०६६८
१९	श्रीरघु श्रेष्ठ	DLGSP	MRA	९८५९०८७२८९
२०	Mr. Larmie N Sanyon	UNHCR	Associate Admin/Finance Officer	९८५९०४८५५९
२१	Mr. Paul Handley	OCHA	Officer-in-Charge	
२२	श्रीविनोद ढकाल	INLOGOS	निर्देशक	९८४९२६४८४९
२३	डा. पी तुलाचन	ADB	Senior Progtam Officer	
२४	डा. वी पि यादव	GON	मेडिकल अधिकृत	९८०३४९५२६५
२५	Ms. Shuku Pun	UNDP	Programme Coordinator	
२६	श्रीप्रजीत केसी	नेपाल प्रहरी	प्रहरी निरीक्षक	९८४९०९९९९९
२७	श्ररुद्रप्रसाद भट्ट	रक्षा मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	९८४९४०४९९८
२८	श्रीटी देवकोटा	REDP	DPM	५५४७६०९
२९	श्रीबालकृष्ण श्रेष्ठ	नेपाल रेडक्रस काठमाडौं	लेखा तथा प्रशा. अधिकृत	४२२९४९०

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
३०	श्रीबीना खरेल	LWF Nepal	Communication Manager	९८५१०१६३००
३१	श्रीरवि एम जोशी	United Insurance Company	महाप्रबन्धक	४२४६६८६
३२	श्रीराकेश महर्जन		Committee Volunteer	०१६२१२७३५
३३	श्रीगोहेन्द्र जी	Practical Action	Team Leader	४४४६०१५
३४	श्रीभरत शाक्य	इमेज एफ्एम्	Station Manager	९८५१०३६३४८
३५	श्रीउमेश रञ्जितकार	नेपाल प्रहरी	प्रहरी उप-निरीक्षक	९८५१०३७०६०
३६	श्रीराजन घिमिरे	CARITAS Nepal	CBDP Project Coordinator	९८५१०६०३७४
३७	श्रीराजेन्द्र नापित	इमेज च्यानेल टीभी	Reporter	४४३३१४१
३८	श्रीपी आर पाण्डे	जल स्रोत मन्त्रालय	SDE	४२१५५५
३९	Mr. Y Kooki	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Senior Volunteer	
४०	श्रीआर सी पराजुली	नेपाल टेलिभिजन	Reporter	४२२८४३६
४१	श्रीमोहन घिमिरे	नेपाल टेलिभिजन	Cameraman	४२२८४३६
४२	श्रीबाबुराम आचार्य	भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	सहसचिव	९८५१००३३७४
४३	श्रीमोहनराज शर्मा		Consultant	९८४१५२८९१०
४४	श्रीपशुपति पी पौडेल	सूचना विभाग	निर्देशक	९८४१६६९२३५
४५	श्रीएस आर शर्मा	केएर नेपाल	PSLO	५५२२८००
४६	श्रीआर पी लुईटेल	UN OCHA	NCO	
४७	श्रीअशोक बाँस्कोटा	रेडियो नेपाल	इन्जिनियर	९८४१३३९१२३
४८	श्रीविष्णु खनाल	अक्सफाम	PC	९८५१०११६३८
४९	श्रीएस पी मरासिनी	गृह मन्त्रालय	अधिकृत	९८५१०५८१७७
५०	श्रीकिशोर पौडेल	च्यानेल नेपाल	Reporter	९८४१४१६३६३
५१	श्रीकेदार निरौला	च्यानेल नेपाल	Reporter	४२७६६१०
५२	श्रीअञ्जली थकाली	Save the Children	SC Alliance EP-DPR Coordinator	४४१२५९८
५३	श्रीसञ्जीव काफ्ले	नेपाल रेडक्रस	निर्देशक	९८५१०७४२४६
५४	Mr. Tony Randallar	WFP	Logistics Officer	९८५१०२२४३२
५५	श्रीसूर्य खनाल	नेपाली सेना	Asstt Chief Ops Officer	९८४१५९७३४२
५६	श्रीउमाशङ्कर जोशी	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	उपसचिव	९८४१४८०२५
५७	श्रीकेशवराज बानिया	Communication HTD	शाखा अधिकृत	९८४५०२८७६६

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
५८	श्रीहरिवहादुर खत्री	Communicatio Center	शाखा अधिकृत	९८४८०२३३२४
५९	डा. रोसु थापा	सशस्त्र प्रहरी बल	मेडिकल अधिकृत	९८४९३०९८०५
६०	श्रीमित्रप्रसाद खतिवडा	Communication Centre	शाखा अधिकृत	९८४२०४२३२२
६१	श्रीलोकनाथ पाण्डे	DMC	Chairman	९८४५०३०८६२
६२	श्रीनरहरि ढकाल	RMC/ संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रम	Realignmet Coordinator	९८५९०४८७२९
६३	श्रीपरशुराम अर्याल	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	उपसचिव	४२९९६२५
६४	श्रीकमल द्विवेदी	DWIDP	Eng. Geologist	५५३५५०२
६५	श्रीदिनकर एस राणा	NPA	Nepal Police	९८५९०९०२९९
६६	श्रीदामोदर अधिकारी	WHO	NOO	५५२३२००
६७	श्रीचक्रपाणि पाण्डे	महिला, बाल-बालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	९८४९२५२५९६
६८	श्रीप्रकाश रेग्मी	NGO Forum	सदस्य-सचिव	९८४५०४४७९३
६९	Mr. Mikito Yamamoto	JICA	Senior Volunteer	९८५९०८९२२७
७०	श्रीविनोदप्रसाद श्रेष्ठ	World Vision	Customer Service	९८५९०४०९९९
७१	श्रीमुकुन्दमणि खनाल	शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	९८४९३९५७९४
७२	श्रीशिवप्रसाद गौतम	Co., पोखरा	प्रमुख	९८४६०४३५०४
७३	श्रीप्रशान्त मानन्धर	UNESCO	IT Specialist	५५५४७६९
७४	श्रीसोहनबहादुर न्याछेँ	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	सहसचिव	९६२०९०६३
७५	श्रीहेमराज रेग्मी	MoAC	SSO	९८४९३२४६०८
७६	श्रीविक्रम नेपाल	HRA	अध्यक्ष	९८५९०८६७९७
७७	श्रीकोशराज वन्त	APHQ, Halchowk	DIGP	९८५९०४७६७६
७८	श्रीवरुणप्रसाद श्रेष्ठ	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Senior Technical Advisor	
७९	श्रीबाबुराजा महर्जन	नेपाल रेडक्रस ललितपुर	मन्त्री	९८४९३५३०४२
८०	श्रीविजय खड्गी	ICIMOD	Network Officer	५००३२२२

नेपालमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम रणनीतिको तर्जुमाका लागि आयोजित खोजी तथा उद्धार (Search and Rescue) एवं क्षति/आवश्यकताको निर्धारण (Damage/Need Assessment) क्षेत्रसम्बन्धी कार्यशाला,
(जेठ ४, २०६४, काठमाडौं)

कार्यशालाका सहभागीहरूको नामावली

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
१	श्रीन्हुच्छेकुमार त्वान्या	नेपाल रेडक्रस ललितपुर	मन्त्री	९८४१३६९०२७
२	श्रीविपिन चित्रकार	नेपाल रेडक्रस ललितपुर	सभापति	९८५१०३११८७
३	श्रीबाबुराजा	नेपाल रेडक्रस ललितपुर	मन्त्री	९८४१३५३४२१
४	श्रीगोपाल दाहाल	LWF Nepal	Manager-EDP	९८५१०१६२५७
५	श्रीहरि बुढाथोकी	Fire Brigade	Superintendent	९८५१०७२२५८
६	श्रीकुमार रेग्मी	पञ्चकन्या समूह	Sales Officer	९८४१२४७५८७
७	श्रीप्रकाश रेग्मी	CFON-NDM, चितवन	Project Advisor	९८४५०४४७१३
८	श्रीवीना खरेल	LWF	Communication Manager	९८५१०१६५१९
९	श्रीश्याम बस्नेत	नेपाल टेलिकम	Dy. Manager	९८५१०९२०८८
१०	श्रीगङ्गाप्रसाद लुईटेल	प्रधानमन्त्रीको कार्यालय	उपसचिव	९८४१३९९३४३
११	श्रीटी देवकोटा	REDP	DPM	५५४७६०९
१२	श्रीपशुपति पौडेल	DOI	DG	९८४१६६९२३५
१३	श्रीशरद् भण्डारी	राष्ट्रिय समाचार समिति	वरिष्ठ सम्वाददाता	९८५१०४४२०४
१४	श्रीरामप्रसाद लुईटेल	UN OCHA	NCO	९८५२०२३०३३
१५	श्रीराजेन्द्र मानन्धर	शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	उपसचिव	९८४१२३६७६२
१६	श्रीबालकृष्ण श्रेष्ठ	नेपाल रेडक्रस, काठमाडौं	लेखा अधिकृत	४२२९४१०
१७	श्रीउमाशङ्कर जोशी	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	उपसचिव	९८४१४८०२४५
१८	डा. पी तुलाचन	ADB	Senior Programme Officer	४२२७७७९
१९	श्रीमाधवप्रसाद रेग्मी	जिल्ला प्रशासन कार्यालय, धनुषा	प्रमुख जिल्ला अधिकारी	४१५२००७५
२०	श्रीशशिभूषण शर्मा	K. L. Dugar Group	General Manager	९८५१०६१०६७
२१	श्रीरविमान जोशी	United Insurance Co.	General Manager	४२४६६८६
२२	श्रीकोशराज वन्त	APHQ, Halchowk	DIGP	९८५१०४७६७८
२३	श्रीविमलप्रसाद ढकाल	जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कास्की	प्रमुख जिल्ला अधिकारी	९८५६०२४५०१

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

२४	श्रीविनोद ढकाल		निर्देशक	९८४१२६४८४१
२५	श्रीविक्रम नेपाल	HRA		९८५१०३६७७७
२६	श्रीप्रजीत केसी	नेपाल प्रहरी	निरीक्षक	९८५१०१११९९
२७	श्रीमुकुन्दमणि खनाल	शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	९८४१३९५७१४
२८	श्रीकमल द्विवेदी	DWIDP	Engineer Geologist	५५३५५०२
२९	श्रीसन्तोष खड्का	सशस्त्र प्रहरी बल	Dy. SP	९८५१०७८३८६
३०	श्रीउमेश रञ्जितकार	नेपाल प्रहरी बल	Dy. SP	९८५१०३७०६०
३१	Mr. Vincent Omuga	OCHA	HAO	
३२	श्रीरघु श्रेष्ठ	DLGSP	MRA	९८५१०८७२८१
३३	श्रीसुरेश प्रधान	UNESCO	National Project Coordinator	९८४१४४६४२४१?
३४	श्रीआमोदमणि दीक्षित	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	कार्यकारी निर्देशक	
३५	Mr. Y Kooki	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Senior Volunteer	
३६	श्रीगणेश भण्डारी	नेपाली सेना	Colonel	९८५१०३९२२०
३७	श्रीजयसिंह पाल	श्री एयरलाइन्स	Station Manager	४२२२९४८
३८	श्रीधुव गौतम	GEF SEP/ संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रमकार्यक्रम	Participatory M & E Specialist	९८५१०९५८०८
३९	श्रीनारायणकुमार आचार्य	JICA	Senior Security Officer	९८५१०५०१४२
४०	श्रीत्रिलोकप्रसाद श्रेष्ठ	गृह मन्त्रालय	प्रमुख जिल्ला अधिकारी	९८४१४१०३९९
४१	श्रीपद्म पौडेल	Care	Program, Operation Advisor	९८५१०८५०३०
४२	श्रीवी एन तिवारी	SHDI/ संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय विकास कार्यक्रम	National Programme Manager	९८५११०२०७८
४३	श्रीवी एन महर्जन	कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	Agri-Economic	४२२८१३७
४४	श्रीरुद्रप्रसाद भट्ट	रक्षा मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	४२११२९०
४५	श्रीगयाराज शर्मा	WCDF	Community	
४६	श्रीविनोद श्रेष्ठ	WVI-N	Cusomer Service	९८५१०४०९९९
४७	श्रीदामोदर अधिकारी	WHO	National Operations Officer	५५२३२००
४८	डा. वी पी यादव	MOHS/DOHS	Medical Officer	९८०३४१५२६५
४९	श्रीप्रदीप वी शाह	WN	Security Advisor	९८५१०४८७३७
५०	श्रीदीपेशराज पन्त	MOH	community	९८४१५२६४११

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
५१	श्रीहरिकृष्ण पौडेल	जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बझाङ	प्रमुख जिल्ला अधिकारी	९८४५५११६०१
५२	श्रीप्रकाश थापा		Community	९८४५०४२५१४
५३	श्रीकपिल घिमिरे	COHAT	Sector Consultant	९८५१०७३६६५
५४	श्रीडी देवकोटा	SC/US	Program Manager	९८५८०२०८२७
५५	डा. रोसु थापा	APF Hospital	Medical Officer	९८४९३०९८०५
५६	श्रीएन बस्ताकोटी	नेपाल प्रहरी	SSP	४४९९६७५
५७	श्रीदेवनारायण यादव	Koshi Victims Society SAPTAM	अध्यक्ष	९८४२८२९४६४
५८	श्रीचक्रपाणि पाण्डे	महिला, बाल-बालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	९८४९२५२५९६
५९	श्रीविवेक डड्गोल	DMT	Volunteer	९८४९३६५०९६
६०	श्रीप्रदीप महर्जन	DMT	Volunteer	
६१	श्रीवरुणप्रसाद श्रेष्ठ	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Senior Technical Advisor	
६२	श्रीधिरबहादुर जिंसी	गृह मन्त्रालय	उपसचिव	
६३	श्रीहरिकृष्ण उपाध्याय	जिल्ला प्रशासन कार्यालय,	प्रमुख जिल्ला अधिकारी	४४३९५६०
६४	श्रीराजन घिमिरे	CARITAS Nepal	Program Coordinator CBDP & GRT	९८५१०६०३७४

नेपालमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम रणनीतिको तर्जुमाका लागि आयोजित आजीविकाको संरक्षण (Livelihood Protection) क्षेत्रसम्बन्धी कार्यशाला,
(जेठ ४, २०६४, काठमाडौं)

कार्यशालाका सहभागीहरूको नामावली

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
१	श्रीरुद्र खनाल	कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	TA	९८४९३५४२८९
२	श्रीकमल आचार्य	कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	TA	९८४९४९५३७८
३	श्रीराजन घिमिरे	Caritas Nepal	Program coordinator DM Prgram	९८५१०६०३७४
४	Ms. Sue McIntyre	USAID/OFDA	Regional Advisor	४२२०९४४
५	डा. बलराम थापा	Central Animal Quarantine Office	Senior Veterinary Officer	४२६९६०५
६	श्रीरवीन्द्रबहादुर थापा	DoA, Plannong	Ext. Officer	९८४९४६५६७२
७	श्रीरेनुका भण्डारी	काठमाडौं विश्वविद्यालय	विद्यार्थी	९८४९३४८६६९

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
८	श्रीसिलु भोछिभोया	काठमाडौं विश्वविद्यालय	विद्यार्थी	९८४१४९७२५८
९	श्रीसरू जौजाले	काठमाडौं विश्वविद्यालय	विद्यार्थी	९८४१४४१४३३
१०	श्रीरविमान जोशी	United Insurance	GM	४२४६६८६
११	डा. धनराज राई	AHD		९८४१२०२२४७
१२	श्रीमुकुन्द	DDC, भक्तपुर	Program Office	९८४१५६०५५७
१३	श्रीधिरबहादुर जिशी	गृह मन्त्रालय	उपसचिव	
१४	डा. दिलीपप्रसाद शेरचन	NARC	निर्देशक	९८५११०२९२२
१५	श्रीविजयराज सुवेदी	स्थानीय विकास मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	५५४८५१४
१६	Mr. Paul Wright	United Mission to Nepal	DM Advisor	४२२८११८
१७	श्रीअभयबहादुर सिंह	FAO	PA	९८४१२९८५६७
१८	श्रीरघु श्रेष्ठ	DLGSP	MRA	९८५१०८७२८१
१९	श्री विष्णुबहादुर भण्डारी	DSCWM	Watershed Mgmt. Officer	९८४१३५४०५१
२०	श्रीगणेश भण्डारी	नेपाली सेना	Col	९८५१०३७२२०
२१	श्रीराजबहादुर श्रेष्ठ	MEDEP	MES	५५४१९४९
२२	Mr. Y Kooki	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Senior Volunteer	
२३	श्रीशेषकान्त शर्मा	DDC, Nawalparasi	PO	७८२०२४७
२४	श्रीआमोदमणि दीक्षित	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	कार्यकारी निर्देशक	
२५	श्रीज्ञानेन्द्र चौधरी	काठमाडौं विश्वविद्यालय	विद्यार्थी	९८४१४८७२२८
२६	श्रीराजेशकुमार श्रेष्ठ	कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	Technical Assistant	६२१४६९४
२७	श्रीतेजराज शाक्य	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	सहसचिव	४२२४६३१
२८	डा. के वि कार्की	CVC	MoA	४२६१९३८
२९	श्रीनिश्चल श्रेष्ठ	DIPECHO CPDRR	PO	९८५२६७०८४७
३०	डा. नारायणप्रसाद घिमिरे	Dept. Livestock Services	Senior Veterinary Officer	९८४१३३६३९९
३१	डा. बी पराजुली	Regional Directorate of Livestock Service	क्षेत्रीय निर्देशक	९८४१२०४८७८
३२	श्रीके पी शर्मा	RDLS, पोखरा	RD	६१५२८८२४
३३	श्रीडिल्लीप्रसाद थपलिया	United Insurance	Manager	९८५१०३८७७८
३४	श्रीसूर्य कोइराला	स्थानीय विकास मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	५५२२०१५

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
३५	श्रीसुवर्ण शिल्पकार	HAMA Group	Chief Finance	९८५१०५६६७४
३६	श्रीप्रज्वल एस अर्याल	श्रम मन्त्रालय	उपसचिव	४२२३६९१
३७	श्रीदेवीप्रसाद लम्साल	Decont	Member	४४८८४८६
क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
३८	श्रीविनोद ढकाल	INLOGOS	निर्देशक	४१०२५३४
३९	डा. सुरेन्द्र थापा	LWF Nepal	PC	९८५१०७९६८१२?
४०	श्रीकृष्ण ओझा	जिल्ला विकास समिति, सुनसरी	स्थानीय विकास अधिकारी	९८५२०२१०७०
४१	श्रीजुनु श्रेष्ठ	काठमाडौं विश्वविद्यालय	विद्यार्थी	
४२	श्रीबाबुराम गौतम	स्थानीय विकास मन्त्रालय	उपसचिव	५५४८५१४
४३	श्रीहेमराज रेग्मी	MoAL	उपसचिव	९८४१३२४६०८
४४	श्रीछवि पौडेल	SSMP	Senior Program Officer	५५२५२२०
४५	श्रीतारा श्रेष्ठ	REDP	REA	५५४७६०९
४६	श्रीवीरेन्द्र	CEAPRED	PC	५५२०२७२
४७	श्रीवी एन महर्जन	कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	Agri-Economist	४२२८१३७
४८	श्रीके आर गौतम	DOA	Chief, M & E	५५२४२२६
४९	डा. आर एम	CVO	CVL	९८४१२०९३७२
५०	डा. के वि बोगटी	RDLS, दीपायल	क्षेत्रीय निर्देशक	९४४४०१३२
५१	श्रीकल्याण विष्ट	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Admin Director	९८५१०३०४०६
५२	श्रीरामचन्द्र कँडेल	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	निर्देशक	९८५१०७३७४३
५३	श्रीशैलेन्द्र थकाली		Consultant	

नेपालमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम रणनीतिको तर्जुमाका लागि आयोजित प्रारम्भिक कार्यशाला (Inception Workshop),
(पाल्पुन १४, २०६३, काठमाडौं)

कार्यशालाका सहभागीहरूको नामावली

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	ठेगाना	सम्पर्क फोन
१	Mr. Arend van Rissen	Mervy Corps	सानेपा	५५२१७१५
२	Kiltee	ADB	कमलादी, काठमाडौं	४२२७७७९

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	ठेगाना	सम्पर्क फोन
३	Mr. Makoto Yoshino	जापानी दूतावास	पानीपोखरी, काठमाडौं	४४२६६८०
४	श्रीकैलाशमान प्रधान	जापानी दूतावास	पानीपोखरी, काठमाडौं	४४२६६८०
५	श्रीराजेन्द्र श्रेष्ठ	खानी तथा भू-गर्भ विभाग	लाजिम्पाट	४१४७४०
६	श्रीरमेश एम तुलाधर	NGS	पुल्चोक	५५३५५०२
७	श्रीप्रगति शाही	Kathmandu Post	सुविधानगर	४४८०१००
८	श्रीविजया खड्गी	ICIMOD	खुम्लार, काठमाडौं	५००३२२२
९	श्रीसूर्यबहादुर थापा	SWE	लाजिम्पाट	४४१८८४९
१०	श्रीमेघरञ्जनी राई	DIPECHO-CPDRR	महाराजगन्ज	४७२०२१७
११	श्रीराजेन्द्रकुमार पौडेल	जिल्ला विकास समिति, दाङ	दाङ	८२६०१४४
१२	श्रीश्यामसुन्दर ज्ञवाली	Action Aid	लाजिम्पाट	४४३६४७७
१३	श्रीकिरण पोखेल	रेडियो सगरमाथा	थापाथली, काठमाडौं	५५४५२००
१४	श्रीदेवीप्रसाद पन्त	जिल्ला विकास समिति, काभ्रे	काभ्रे	११६१४९२४१
१५	श्रीमञ्जु चेपाङ्ग	NCA		५५३९१४१
१६	श्रीकुलदीप खत्री	सशस्त्र प्रहरी बल	हलचोक	९८४१३३८६३६
१७	डा. मीनबहादुर पौडेल क्षेत्री	प्रकोप पूर्व-तयारी सञ्जाल	कालिमाटी	९८५१०७३४५६
१८	श्रसुरेशकुमार राई	MEDEP	पुल्चोक	
१९	डा. ऋतुप्रसाद गड्तौला	समाज कल्याण परिषद्	लैनचौर	४८००४९
२०	श्रीगोपालप्रसाद पराजुली	जिल्ला विकास समिति, भ्वापा	भ्वापा	२३४५५०८४
२१	श्रीमोनिका प्रधान	NEBICO Biscuit	बालाजु	४३५०१३०
२२	श्रीनारायण प्रधान			९८४१५२२
२३	श्रीपुनमदेवी	RCDSC	महोत्तरी	९८०३३१६९१६
२४	श्रीराजकिशोर मण्डल	RCDSC	महोत्तरी	९८०३३१६९१६
२५	Mr. Mat Erikson	ICIMOD	पो ब नं ३२२४	५००३२२२
२६	श्रीभोवाबहादुर गुरुङ्ग	PAT	रविलास, चितवन	
२७	श्रीविवेकधर शर्मा	GEF/SGP	भनिमण्डल	५०००११९
२८	श्रीलक्ष्मीविलास कोइराला	OPMCM	सिंहदरवार	४२११११२
२९	श्रीश्यामसुन्दर शर्मा	NPC	सिंहदरवार	
३०	Mr. Peter Crawford	Practical Action	पण्डोलमार्ग, लाजिम्पाट	९८५१००३७४७
३१	श्रीपिङ्गेश रेग्मी	NGO Forum, चितवन	भरतपुर, चितवन	९८४५०४४७१३

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	ठेगाना	सम्पर्क फोन
३२	श्रीसूचना पोखरेल	SNV Nepal	बखुण्डोल	
३३	Mr. Larry Robertson	संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय बालकोष	पुल्चोक	५२३२००
३४	श्रीएस बि मालाकार	NCC	कान्तिपथ	४२३०९४७
३५	श्रीओमप्रकाश पुडासैनी	NCC	कान्तिपथ	
३६	श्रीअनुपकुमार श्रेष्ठ	NCC	कान्तिपथ	
३७	श्रीकुशकुमार जोशी	FNCCI	टेकु	४२६२००३
३८	श्रीरामप्रसाद बस्नेत	भी एस् निकेतन स्कूल	कोटेश्वर, काठमाडौं	९८०३३६९३५१
३९	श्रीशिव न्यौपाने	अभियान सेवा केन्द्र	नवलपरासी	६९१७४९
४०	श्रीकरनसिंह ऐयर	Rural Energy Development Section	डुँडेलधुरा	९६४२०१०७
४१	श्रीविनोद चौधरी	CPDRR		२३६२९३९६
४२	श्रीचेतबहादुर गुरुङ्ग	Community People	तनहुँ	९८४६०४२९६०
४३	श्रीकुमारकञ्चन जीसी	RUPP	तनहुँ	९८४६०४५५९२
४४	श्रीविष्णु पौडेल	RUPP	पाल्पा	९८४७०२९३७३
४५	श्रसुरेन्द्र दाहाल	The Himalaya	काठमाडौं	९८४९३६८०२८
४६	श्रीश्रीप्रसाद	CPDRR	भापा	६२३६२०९९७
४७	श्रीप्रसन्न चित्रकार	Freelance	डल्लु	९८५१०००६७२
४८	श्रीगीता श्रेष्ठ	हेस्टे हैसे	एकान्तकुना	९८५१०५६३२५
४९	श्रीसुलोचना शाह	Formation Carpet	एकान्तकुना	५००००७१
५०	श्रीबाला		त्रिपुरेश्वर	
५१	श्रीकर्ण		चितवन	
५२	Mr. Paul Wright	UMN	थापाथली, काठमाडौं	४२२८११८
५३	श्रीविनोद ढकाल	INLOGOS	अनामनगर	४१०२५३४
५४	श्रीदेवेन्द्र आर ढुङ्गाना	DFDP	जावलाखेल	४४८२८३६
५५	श्रीयज्ञराज बोहरा	DAO, दार्चुला	दार्चुला	४४७६७२९
५६	Ms. Selina Chan	संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय बालकोष	पुल्चोक	९८०३००९६९२
५७	श्रीप्रदीपराज पाण्डे	जल स्रोत मन्त्रालय	सिंहदरवार	४२९९५९५
५८	श्रीराम लिम्बु	गोरखा चिया बगान	सिनामङ्गल	४४७८३०७
५९	श्रीमहेश नकर्मि	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	बानेश्वर	४४९०३५९

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	ठेगाना	सम्पर्क फोन
६०	श्रीविजय उपाध्याय	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	बानेश्वर	४४७४२९२
६१	श्रीवी बी देउजा	INLOGOS	अनामनगर	४४७६७८९
६२	श्रीईश्वर आर रेग्मी	गृह मन्त्रालय	सिंहदरबार	
६३	श्रीउमेश रञ्जितकार	नेपाल प्रहरी	नक्साल	४४११५६९
६४	श्रीआर सी पराजुली	नेपाल टेलिभिजन	सिंहदरबार	
६५	Ms. Nathalie Gielen	TDH	भूमिसखेल	५५५५३४८
६६	Ms. Mary Laure Martin	TDH	भूमिसखेल	५५५५३४८
६७	श्रीशिवबहादुर प्रधानाङ्ग	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	बानेश्वर	
६८	श्रीप्रतापकुमार पाठक	गृह मन्त्रालय	सिंहदरबार	
६९	श्रीवरुण पि श्रेष्ठ	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	बानेश्वर	
७०	श्रीविशन गुरुङ	RES	धापासी	२१५१००३
७१	श्रीराम पी पौडेल	WTLCP	बबरमहल	४८४६१८
७२	श्रीलोक थापा	नेपाली सेना	सैनिक मुख्यालय, काठमाडौं	४४६०६७३
७३	श्रीशन्मुखेश अमात्य	जल उत्पन्न प्रकोप कार्यक्रम विभाग	पुल्चोक	५५३५४०३
७४	श्रीसन्तोष नेपाल	ICIMOD	कोटेश्वर	५००३२२२
७५	श्रीरामकृष्ण पोखेल	DLGSP	बखुण्डोल	५५२३७७०
७६	Mr. Staurt Zimble	WHO/EHA	UN House	
७७	Mr. Nick Russel	IFRC		
७८	श्रीजनार्दन भट्टराई	भूमिसुधार मन्त्रालय	सिंहदरबार	९८४१४४४६१९
७९	श्रीशङ्करमान सिंह	नेपाल च्याम्बर	जमल	४२३६९४७
८०	श्रीबद्री खनाल	प्रकोप पूर्वतयारी सञ्जाल	कालीमाटी	४२७०५६१
८१	श्रीदिलकुमार बीके	Micro Enterprise	बर्दिया	५५४१९५१
८२	श्रीहेमा केसी	MEDEP/UNDP	पुल्चोक	५५४१९५१
८३	डा. आर गुरुङ्ग	UNFPA	पुल्चोक	५५२३६३७
८४	श्रीउमेश ढकाल	नेपाल रेडक्रस	ताहाचल	४२७०६५०

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	ठेगाना	सम्पर्क फोन
८५	श्रीआर सी न्यौपाने	Eco- Nepal	नक्साल	४४४५३२२
९३	श्रीवनवारिलाल मित्तल	श्री एयरलाइन्स	टेकु	४२२२९४८
९४	श्रीदीपेन्द्रप्रसाद ढकाल	NCDM	पुल्चोक	५५३०६६४
९५	श्रीप्रकाश महत	नेपाल टेलिभिजन	काठमाडौं	४२२८९३६
९६	श्रीभूपेन्द्र पौड्याल	MoD	काठमाडौं	४२९९२८९
९७	श्रीरीता भ्वेल	LDC	काभ्रे	
९८	श्रीसुरेश पोखरेल	AAN	लाजिम्पाट	९८४९३२५८९३
९९	श्रीमाधव गौतम	DMC	मकवानपुर	
१००	श्रीअम्बिका गौतम	DMC	मकवानपुर	
१०१	श्रीभक्तराज जोशी	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	सिंहदरबार	४२४२५६२
१०२	Mr. Martin Sergeant	DFID	एकान्तकुना, ललितपुर	
१०३	श्रीमधुकृष्ण जोशी	Nepali Paper	सीतापाइला	४२७४०९२
१०४	श्रीबाबुराम पाठक	Concern Worldwide	सानेपा	५५४८०४०
१०५	श्रीअल्बर्ट गिरी	CARITAS	धोवीघाट, काठमाडौं	५५३५०४३
१०६	श्रीपूर्ण कडरिया	भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय	सिंहदरबार	४२२९२७९
१०७	श्रीविनोद	स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय	रामशाहपथ	४२६२९३३
१०८	श्रीआर के श्रेष्ठ	नेपाल रेडक्रस	कालीमाटी	४२७०७६९
१०९	श्रीआइज्याक अनुप राणा	World Vision	काठमाडौं	४४३४९४३
११०	श्रीबुद्धि एन महर्जन	कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	काठमाडौं	४२२८९३७
१११	श्रीसुरेश भट्टराई	UMN	काठमाडौं	४२२८९९८
११२	श्रीयज्ञराज बोहरा	DAO	दार्चुला	४४७६७२९
११३	श्रीटीकाराम	जिल्ला विकास समिति, नवलपरासी	नवलपरासी	७८५२०२४७
११४	श्रीगेहेन्द्र गुरुङ्ग	Practical Action	लाजिम्पाट	४४६०९५?
११५	श्रीबाबुराम गौतम	स्थानीय विकास मन्त्रालय	पुल्चोक	५५४८५९४
११६	श्रीहरिकृष्ण उप्रेती	TRPAP	भृकुटीमण्डप	४२६९७६८
११७	श्रीनिरञ्जन ताम्राकार	प्रकोप पूर्वतयारी सञ्जाल-नेपाल	कालीमाटी	४६७२९६५
११८	श्रीराम गुप्ता	Plan Nepal	ललितपुर	५५३५५८०

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	ठेगाना	सम्पर्क फोन
११९	श्रीशम्भुदेव बराल	ADDCN	ललितपुर	५५२९२०२
१२०	श्रीसोनाम छोंग	SAARC	त्रभानी मार्ग, ठमेल	४२२८९२९
१२१	श्रसन्तोष ज्ञवाली	USAID	रविभवन	४२७०१४४
१२२	श्रीरमेश अधिकारी	RUPP/UNDP	सानेपा	५५३६१५६
१२३	श्रीउजय शाक्य	Outreach Nepal	ठमेल	४४४५८७३
१२४	श्रीपुरुषोत्तममान श्रेष्ठ	PPPUE/UNDP	सानेपा	५५३४७५०
१२५	श्रीगोपीप्रसाद पोडेल	गृह मन्त्रालय	काठमाडौं	९८४१३४२६२६
१२६	श्रीमाधव पहारी	संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय बालकोष	काठमाडौं	९८५१०१०९७०
१२७	श्रीमाधवप्रसाद पुडासैनी	ASALI	काठमाडौं	४४१२३८१
१२८	श्रीएस पी मरासिनी	गृह मन्त्रालय	काठमाडौं	४२११२००
१२९	श्रीसङ्गीता श्रेष्ठ	WTLCP	काठमाडौं	४२६२३१६
१३०	Ms. Christina Chan	CARE Nepal	काठमाडौं	५५२२८००
१३१	श्रीप्रदीप दीक्षित	Agro-Farm Foresters Association	हेटौंडा	४४१२०५३
१३२	श्रीसञ्जय राजभण्डारी	संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय विकास कार्यक्रम	ताहाचल	४२८५३३०
१३३	श्रीअनिलकुमार पाण्डे	DAO, सुर्खेत	सुर्खेत	८३५२०१२३
१३४	श्रीटेकबहादुर सापकोटा	Practical Action	चितवन	९८५५०५८६१२
१३५	श्रीकृष्ण कार्की	CDS/AFFAN	काठमाडौं, हेटौंडा	९८४१३२८०७३
१३६	श्रीभानुभक्त पोखरेल	DAO, सर्लाही	सर्लाही	४६५२०१७७
१३७	श्रीटेक ताम्राकार	CDNHRC	ललितपुर	५५३९७२८
१३८	श्रीकल्याण विष्ट	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज,	काठमाडौं	४४८६४४४
१३९	श्रीकृष्णबहादुर रावल	LWF	महाराजगन्ज	४७२०१५२
१४०	श्रीबलबहादुर गिरी	DAO, खोटाङ	खोटाङ	३६४२०१३३
१४१	श्रीनरेन्द्रकुमार गुरुङ्ग	JICA Nepal	पुल्चोक	५५५२७११
१४२	श्रीजीवराज पोखेल	NCDM	पुल्चोक	५५३०७६८
१४३	Mr. Vincent Omuga	OCHA	पुल्चोक	९८५१०७२८७०
१४४	श्रीसानो के कार्की	जिल्ला विकास समिति, चितवन	चितवन	९८४५०२८५०७
१४५	श्रीगोपेश एस मास्के	Vijayadeep Lab Ltd	ललितपुर	५५२५५१५

नेपालमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम रणनीतिको तर्जुमाका लागि आयोजित
अन्तिम कार्यशाला (Final Workshop),
(आषाढ १५, २०६४, काठमाडौं)

कार्यशालाका सहभागीहरूको नामावली

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
१	श्रीनिरञ्जन ताम्राकार	प्रकोप पूर्वतयारी सञ्जाल-नेपाल	संयोजक	४६७२९५१
२	श्रीविजय पि सिंह	संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रम	ARR	४४६७९९१
३	श्रीरविन्द्र बि प्रधान	कीर्तिपुर स्वयंसेवक समान	सभापति	९८५१०४६९२१
४	डा. मानस बनर्जी	EDCD, DHS	निर्देशक	९८४९२८२९३२
५	Ms. Christina Chan	Care Nepal	DIPECHO Manager	५५२२८००
६	श्रीदीपेन्द्र पि ढकाल	NCDM	Immediate Past President	५५३०६६८
७	श्रीआइज्याक अनुप राणा	World Vision International	RMD	४४२५५९६
८	श्रीशरद् न्यौपाने	संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रम	ARR	५५२३२००
९	श्रीलाजिमा वन्त भट्ट	संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रम	GSIS	५५२३२००
१०	श्रीकेशव ढकाल	ROJ/ संयुक्तराष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रम	NPM	४७७०७७८
११	श्रीसुरेश भट्टराई	UMN	District Management Advisor	४४२२९१८
१२	श्रीवी एन तिवारी	SHDI/ संयुक्तराष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रम	NPM	
१३	श्रीआमोदमणि दीक्षित	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	कार्यकारी निर्देशक	
१४	श्रीगणेश भण्डारी	नेपाली सेना	योजना अधिकृत	४२९२०३८
१५	श्रीभूषण श्रेष्ठ	GBC	सल्लाहकार	९८०३०९४९६७
१६	श्रीकोशराज वन्त	APF	DIG	४२८२५५२
१७	श्रीपी आर पाण्डे	जल स्रोत मन्त्रालय	SDE	४२९९५९५
१८	श्रीमुकुन्द के शर्मा	UNCRD	सहजकर्ता	९८५१०९६२८९

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
१९	श्रीकैलाशमान प्रधान	EOJ	Program Manage	४४२६६८०
२०	Mr. Hendrik Visser	SNV	Senior Advisor	९८५१०२९२९३
२१	श्रीवी एन उप्रेती	NCDM	उप- सभापति	५५३०६६८
२२	श्रीजे पी पोखेल	NCDM	सभापति	५५३०६६८
२३	श्रीकल्याण बिष्ट	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Admin Director	४४८६४४४
२४	श्रीविनोदप्रसाद ढकाल	INLOGOS	निर्देशक	४१०२५३४
२५	श्रीसौरव राना	JICA	Program Officer	५५५२७११
२६	श्रीफणीन्द्र पोखरेल	जिल्ला प्रशासन कार्यालय, ताप्लेजुङ	प्रमुख जिल्ला अधिकारी	९८४१४९०६४२
२७	श्रसुरेशध्वज श्रेष्ठ	RUPP	ICTA	५५३०९२३
२८	श्रीसविन बस्न्यात	REDP	REDA	५५४४६०९
२९	श्री अञ्जली थकाली	Save the Childre	Team Leader	४४१२५९८
३०	श्रीमधुरकुमार जोशी	Nepali Paper	Admin Officer	२१८०१०१
३१	श्रीकृष्ण कार्की	INLOGOS	Founder Mmeber/Researher	४१०२५३४
३२	श्रीवद्री खनाल	प्रकोप पूर्वतयारी सञ्जाल-नेपाल	अध्यक्ष	४२७०५६१
३३	श्रीबाबुराम आचार्य	भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	सहसचिव	९८५१००३३७४
३४	श्रीक्षितिज प्रसाई	COPE	O/C	५५३७४३३
३५	श्रीआर सी न्यौपाने	ECO-Nepal	अध्यक्ष	४४४५३२२
३६	श्रीमोहन शर्मा	Freelance	Consultant	९८४१५२८९१०
३७	श्रीरीता धिताल	UN Desk, MOFA	शाखा अधिकृत	४४१६०११
३८	श्रीतारा श्रेष्ठ	REDP	REA	५५४७६०९
३९	Mr. Christopher Anderson	OHCHR	Head of Administration	९८५१०१४४५६
४०	श्रीउमेश रञ्जितकार	नेपाल प्रहरी	Dy. SP	४४११५६९
४१	श्रीशशिभूषण शर्मा	K L Dugar Group	महाप्रबन्धक	९८५१०६१०६७
४२	श्रीनिपुण श्रेष्ठ सिंह	UNESCO	Cultural Unit	५५५४३९६
४३	श्रीनवीन प्रधान	Plan Nepal	WES Coordinator	५५३५५८०
४४	श्रीवीन पि श्रेष्ठ	काठमाडौं विश्वविद्यालय	विभागीय प्रमुख	९८५१०१८१३६
४५	श्रीरीता ढकाल	CARE	Project Manager	९८५४०२२७९०

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	ठेगाना	सम्पर्क फोन
४६	श्रीपूर्णभक्त लामा	Tole Lane Organization	कोषाध्यक्ष	९८०४२२६९०२
४७	श्रीकोमल अर्याल	DAC Northrumbia University		४४६६५८१
४८	श्रीरमेश अधिकारी	जिल्ला विकास समिति, धादिङ	योजना अधिकृत	९८४१४२४७७०
४९	श्रीहरिप्रसाद मैनाली	जिल्ला प्रशासन कार्यालय, रसुवा	प्रमुख जिल्ला अधिकारी	९७४१०२७०००
५०	Mr. Michele Manca di Nissa	UNHCR	Deputy Representative - Protection	४४१४७२४
५१	श्रीराजन घिमिरे	Caritas Nepal	CBDP Project Coordinator	९८५१०६०३७४
५२	Mr. Thomas Norberj	UNMIN	Section Officer	९८५११०२५५८
५३	श्रीअमित मानन्धर	ACF-Nepal	Capital Logistician	५०१३००३
५४	श्रीदेव आर धाखा	नेपाल रेडक्रस सोसाइटी	महामन्त्री	९८५१०३६०५०
५५	श्रीकृष्ण पि काफ्ले	खानी तथा भूगर्भ विभाग	Superintendent Geologist	९८४१२०३५५५
५६	श्रसूर्य एन श्रेष्ठ	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Str. Engineer	४४८६४४४
५७	Ms. Rakhi Bhavnani	World Bank	Hazard Risk Management	९८७३४२६७७४
५८	श्रीएस वि प्रधानाङ्ग	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	सभापति	
५९	श्रीनागेन्द्र सापकोटा	ADB	Social & Environment Officer	४२२७७७९
६०	श्रीमाधव अधिकारी	CDMS	सदस्य	२१५००७८
६१	श्रीहरिराज भट्टराई			
६२	श्रीभूपेन्द्र केसी	REDP	म्याग्दी	९८४१७३६३७३
६३	श्रीभूपाल बराल	जिल्ला विकास समिति, महोत्तरी	योजना तथा अनुगमन अधिकृत	९८४१३१४२०५
६४	श्रीरुवीमैयाँ लगाई	स्थानीय विकास प्रशिक्षण केन्द्र		
६५	श्रीहीरेन्द्र महारा	स्थानीय विकास प्रशिक्षण केन्द्र	उप-सभापति	
६६	श्रीएन नकर्मि	कीर्तिपुर स्वयंसेवक समाज	सचिव	९८४१३८४३११
६७	श्रीमणि आर शाक्य	DHM	SDM	४४७३३८२
६८	श्रीईश्वर रेग्मी	गृह मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	९८४१४७२०८३
६९	Mr. Avril Nathalie	ACF-Nepal	Nutrition Officer	५०१३००३
७०	श्रीअमित लम्साल	स्थानीय विकास मन्त्रालय	कार्यक्रम अनुगमन तथा प्रशासन अधिकृत	९८४१२७४९३१

राष्ट्रिय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	ठेगाना	सम्पर्क फोन
७१	श्रीनवीन एम् जोशी	DWIDP	SDE	५५३९४५१
७२	Mr. Y Kooki	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Senior Volunteer	
७३	श्रीगोपाल दाहाल	LWF Nepal	Project Manager	९८५१०१६५२७
७४	श्रीविक्रम डङ्गेल	DIPCGO-CPDRR	Member	४३३४२२८
७५	श्रीगोपाल एस मास्के	Vijayadeep Lan Ltd.	Manager	५५२५५१५
७६	श्रीअभय सिंह	FAO	PA	९८४१२९८५६७
७७	श्रीगायत्री उपाध्याय	NDMF-Nepal	सदस्य	४४६५८१२
७८	श्रीलुभराज न्यौपाने	NDMF-Nepal	Executive Secretary	६६३५९७५
७९	श्रीकिशोर प्रधान	FNCCI	Local Eco. Development Chairman	९८५२०२०६२८
८०	श्रीविजय खड्गी	ICIMOD	Network Officer	५००३२२२
८१	श्रीगेहेन्द्र गुरुङ्ग	Practical Action	Team Leader	४४४६०१५
८२		DFID	DRR Advisor	
८३	Mr. Erik Kjaergaard	WHO	Technical Officer	
८४	श्रीपूर्ण वस्नेत	Nepali Mato	Rep	२३२५१८४
८५	श्रीशरच्चन्द्र अर्याल	ECR	Reporter	९८४१५१०४५४
८६	श्रीविवेक शर्मा	GEF/SEF	NPA	५०००११९
८७	श्रीरामेश्वर प्रधान	बुलबुल खोला लघु जलविद्युत्	अध्यक्ष	९८०३२५४८११
८८	श्रीप्रेम न्यौपाने	MEDEP	Micr-Enterprise Specialist	९८४१५३९४१३
८९	Ms. Sue McIntyre	USAID/OFDA	Regional Manager	९८५१०२१९९३
९०	श्रीश्रीधरप्रसाद पोखेल	MoD	सह सचिव	
९१	श्रीशिव शर्मा	NIA	ED	४२५५९०८
९२	श्रीउज्वल प्रधानाङ्ग	संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बालकोष	ICT Officer	९८५१०५४१४१
९३		DMC 17	Convener	२२२४०८
९४	Ms. Bui Thi Lan	FAO	Representative	
९५	श्रीदिवाकर पौड्याल	कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	सहसचिव	९८४१२८६२५७
९६	श्रीसोमलाल सुवेदी	स्थानीय विकास मन्त्रालय	सहसचिव	
९७	श्रीईश्वरीप्रसाद पौड्याल	भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय	सहसचिव	९८४१२९७८३४

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
९८	श्रीप्रतापकुमार पाठक	गृह मन्त्रालय	सहसचिव	४२११२४१
९९	श्रीहरिराम पाण्डे	जिल्ला विकास समिति, धनुषा	योजना अधिकृत	९८४१३१८४४४
१००	श्रीशिवप्रसाद नेपाल	गृह मन्त्रालय	प्रमुख जिल्ला अधिकारी	९८५८०२१७०३
१०१	श्रीकाशीनाथ मरासिनी	जिल्ला प्रशासन कार्यालय, तनहुँ	प्रमुख जिल्ला अधिकारी, तनहुँ	९८४६०४३३३३
१०२	Mr. Desmond O Hanlon	DSS	DSA	९८५०१८४७?
१०३	श्रीपद्म खड्का	इन्जिनियरिङ अध्ययन प्रतिष्ठान	Msc Programme Coordinator	९८४१३०५७४५
१०४	श्रीएस पी मरासिनी	गृह मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	४२११२००
१०५	श्रीबी एस विष्ट	स्थानीय विकास मन्त्रालय	शाखा अधिकृत	९८५१०८५३३३
१०६	श्रीएम आर हुमागाई	जिल्ला विकास समिति, सिन्धुपाल्चोक	योजना हथिकृत	९८४१४५८४४७
१०७	श्रीवद्री डि पाण्डे	FHD	Director of Programmes	९८४१४१८९५?
१०८	श्रीविधु पी कायस्थ	CDNHRC	Communication Specialist	९८५१०१३६१३
१०९	श्रीवरुण पी श्रेष्ठ	भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज, नेपाल	Senior Technical Advisor	
109	Ms. Madhavi Ariyabandhu	UN ISDR	Programme Officer	
१११	श्रीसञ्जीव महर्जन	DIPECHO-CPDRR DMT	सदस्य	४३३४११७
११२	श्रीएम के अधिकारी	शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	उपसचिव	
११३	श्रीराजेन्द्र शाक्य	संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बालकोष	Project Officer	९८५११७७५१
११४	श्रीबोधराज निरौला	शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	सहसचिव	४४१८७८१
११५	श्रीराजेश गुरुङ्ग	UNFPA	RHS	
११६	श्रीएच के खतिवडा	जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बैतडी	प्रमुख जिल्ला अधिकारी	९८४१३६४०७४
११७	श्रीआर जोशी	SWE	निर्देशक	४४१५३१२
११८	श्रीएच के श्रेष्ठ	CDRS/NEC	निर्देशक	९८९८४१५५५३१८
११९	श्रीप्रज्ञान माथेमा	संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बालकोष	Project Officer	९८५१०३८८२२
१२०	श्रीउजय शाक्य	Outreach	MD	९८५१०३४८५१
१२१	श्रीअच्युत लुईटेल	Practical Action	CF	४४४६०१५
१२२	श्रीमेगेश तिवारी	Winrock Intrnational	Research Officer	४४६७०८७

राष्ट्रीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति (मस्यौदा)

क्र.सं.	नाम	सङ्गठन	पद	सम्पर्क फोन
१२३	श्रीब्रह्म मालाकार	United Trade Syndicate	Senior Project Manager	४४७८३०२
१२४	श्रीगोविन्द अधिकारी	UNHCR	Senior Programme Assistant	४४१४७२४
१२५		DFID		
१२६	Mr. Tusuke Tsumori	JICA	ARRR	५५५२७११
१२७	Mr. Nigel Sanders	WFP	Head of Logistics	९८५१०२२४३२
१२८	श्रीबालकृष्ण श्रेष्ठ	Hama Iron & Steel	Chairman/MD	४२६१७१६
१२९	श्रीअरुणा राना थापा	UNIFEM=PON	NPM	४२५५११०
१३०	श्रीउमेश पी मैनाली	गृह मन्त्रालय	सचिव	
१३१	श्रीवी के प्रसाई	शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय	सचिव	४४६२३२३

अनुसूची ३ : समूह तथा विश्वव्यापी रूपमा "समूहलाई नेतृत्व प्रदान गर्ने संस्था"
(Clusters and Global "Cluster Leads")

विश्वव्यापी रूपमा "समूहलाई नेतृत्व प्रदान गर्ने संस्था" (Global "Cluster Leads")		
(सन् २००५ को दिसेम्बर महिनामा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको अन्तर्निकाय स्थायी समिति (UN INter-Agency Standing Committee - IASC) द्वारा सहमति गरिएबमोजिम)		
गतिविधिका कार्यक्षेत्र (sector) अथवा क्षेत्र (area)		
प्राविधिक क्षेत्र (Technical areas)		
पोषण (Nutrition)		संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बाल कोष (UNICEF)
स्वास्थ्य (Health)		विश्व स्वास्थ्य सङ्गठन (WHO)
पानी/सरसफाइ (Water/Sanitation)		संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बाल कोष (UNICEF)
आपत्कालीन आवास (Emergency Shelter)	आन्तरिक रूपमा विस्थापित व्यक्ति (द्वन्द्वबाट)	संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय शरणार्थीसम्बन्धी उच्चायुक्त (UNHCR)
	विपद्को परिस्थिति	रेडक्रस तथा रेडक्रिसेन्ट सोसाइटीहरूको अन्तर्राष्ट्रिय महासङ्घ –संयोजक(IFRC - Convener)*
एक-अर्कासँग सम्बन्धित क्षेत्रहरू (Cross-cutting issues)		
शिविर समन्वय/व्यवस्थापन (Camp Coordination/Management)	आन्तरिक रूपमा विस्थापित व्यक्ति (द्वन्द्वबाट)	संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय शरणार्थीसम्बन्धी उच्चायुक्त (UNHCR)
	विपद्को परिस्थिति	अन्तर्राष्ट्रिय आप्रवासन सङ्गठन (IOM)
संरक्षण (Protection)	आन्तरिक रूपमा विस्थापित व्यक्ति (द्वन्द्वबाट)	संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय शरणार्थीसम्बन्धी उच्चायुक्त (UNHCR)
	विपद्/द्वन्द्वबाट प्रभावित सर्वसाधारण नागरिक (आन्तरिक रूपमा विस्थापित व्यक्तिबाहेक)**	संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय शरणार्थीसम्बन्धी उच्चायुक्त/मानव अधिकारका लागि संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय उच्चायुक्तको कार्यालय, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बाल कोष (UNHCR/OHCHR/UNICEF)

शीघ्र पुनर्लाभ (Early Recovery)		संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रम (UNDP)
सेवाका साभा क्षेत्र (Common service area)		
प्रबन्धगत व्यवस्था (Logistics)		विश्व खाद्य कार्यक्रम (WFP)
आपत्कालीन दूर-सञ्चार (Emergency Telecommunicationns)		मानवीय मामिलाका लागि समन्वयकर्ताको कार्यालय/संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बाल कोष/ विश्व खाद्य कार्यक्रम (OCHA/UNICEF/WFP)
<p>* रेडक्रस तथा रेडक्रिसेन्ट सोसाइटीहरूको अन्तर्राष्ट्रिय महासङ्घले आम मानवीय समुदायलाई विपद्का परिस्थितिहरूमा आपत्कालीन आवास उपलब्ध गराउने कार्यमा नेतृत्व प्रदान गर्ने, उत्कृष्ट अभ्यासहरूलाई सुदृढ पार्ने, क्षमता तथा कमी-कमजोरीहरूको नक्साङ्कन गर्ने तथा समन्वयात्मक सहयोगका लागि नेतृत्व प्रदान गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको छ । 'समूहलाई नेतृत्व प्रदान गर्ने संस्था' (cluster lead) का रूपमा नभएर यसको 'संयोजक' (convener) का रूपमा रहने प्रतिबद्धता अन्तर्राष्ट्रिय महासङ्घको छ । रेडक्रस तथा रेडक्रिसेन्ट सोसाइटीहरूको अन्तर्राष्ट्रिय महासङ्घ र मानवीय मामिलाका लागि समन्वयकर्ताको कार्यालय (OCHA) का बीचमा सम्पन्न समझदारीको सम्झौतापत्र (MoU) मा आफ्ना विधान तथा नीतिहरूमा परिभाषित गरिएका दायित्वभन्दा पर गएर कुनै पनि कर्तव्यप्रति दायित्व हुने कुरा स्वीकार नगर्ने तथा यसका दायित्वहरू खुला तथा असीमित दायित्वका लागि कुनै ठाउँ नहुने कुरामा सहमति भएको छ । त्यसकारण 'अन्तिम सहाराको रूपमा सेवा प्रदायक' (provider of last resort) नहुने कुरामा महासङ्घ प्रतिबद्ध छ, न त यो संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणालीको कुनै अङ्गप्रति नै जिम्मेवार हुनेछ ।</p> <p>** संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय शरणार्थीसम्बन्धी उच्चायुक्त (UNHCR) विश्वव्यापी रूपमा संरक्षणसम्बन्धी समूह (Protection cluster) को नेतृत्व लिने संस्था हो । तर पनि राष्ट्रिय तहका विपद्का परिस्थिति अथवा उल्लेखनीय विस्थापन नभएका जटिल आपत्कालीन परिस्थितिहरूमा संरक्षणका लागि कार्यादेश (mandate) प्राप्त गर्ने तीनोटा निकाय (UNHCR, UNICEF / OHCHR) ले निकट रहेर परामर्श गर्नेछन् र मानव अधिकार तथा रेडक्रसको समष्टिगत नेतृत्वमा रहेर यी तीनमध्ये कुनचाहिं निकायले संरक्षणमा नेतृत्वको भूमिका लिनेछन् भन्ने कुरामा सहमति कायम गर्नेछन् ।</p>		

अनुसूची ४ : नेपालमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका विविध पक्षमा प्रभाव पार्ने राष्ट्रिय नीति तथा सन्धिपत्रहरू

क्षेत्र (Sector)	सन्धिपत्र/दस्तावेज (Protocols/Documents)
कृषि	दीर्घकालीन कृषि योजना राष्ट्रिय कृषि नीति, सन् २००४
जैविक विविधता	नेपाल जैविक विविधता रणनीति, सन् २००२ जैविक विविधताका लागि अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, जून १९९२ (International Convention for Biodiversity (CBD))
हावापानी परिवर्तन (Climate Change)	हावापानी परिवर्तनका विषयमा संरचनासम्बन्धी महासन्धि, जून १९९२ (Framework Convention on Climate Change – UN FCCC)
विकास	अन्तरिम विकास योजना, राष्ट्रिय योजना आयोग दशौं पञ्चवर्षीय विकास योजना (सन् २००२-२००७), राष्ट्रिय योजना आयोग सहस्राब्दी विकास लक्ष्य (Millenium Development Goals – MDGs), सन् २०००
विपद् जोखिम व्यवस्थापन	सार्क विपद् व्यवस्थापन योजना (अन्तिम रूप दिन बाँकी) विपद् उद्धार कार्यान्वयन निर्देशिका, खाद्य तथा कृषि कार्यदल, नभेम्बर, सन् २००१ विपद् उद्धार कार्यान्वयन निर्देशिका, प्रबन्धस्त व्यवस्था (Logistics) कार्यदल, नभेम्बर, सन् २००१ दैवी प्रकोप उद्धार ऐन, सन् १९८२ ह्योगो कार्य संरचना, सन् २००५-२०१५
वातावरण	नेपाल वातावरण नीति तथा कार्य योजना, सन् १९९३ Stockholm Convention on Persisten Organic Pollutants, 2001
वन विज्ञान	वन क्षेत्रसम्बन्धी नीति, सन् २०००
Hazardous Waste and their disposal	Basel Convention on the Control of Trans-boudary Movement of Hazardous Waste, 1994 July
स्वास्थ्य	राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, सन् १९९१ दोस्रो दीर्घकालीन स्वास्थ्य योजना (सन् १९९७-२०१७)
उद्योग	औद्योगिक नीति, सन् १९९२
सूचना तथा सञ्चार	सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रसम्बन्धी दीर्घकालीन नीति, सन् २००३
सूचना	सूचना प्रविधि नीति, सन् २०००
सिँचाइ	सिँचाइ नीति, सन् २००३
ओजोन पत्र (Ozone Layer)	Viena Convention for the Protection of Ozone Layer and the Montreal Protocol, December 1992
गरिबी न्यूनीकरण	गरिबी न्यूनीकरण रणनीतिपत्र (PRSP)

क्षेत्र (Sector)	सन्धिपत्र/दस्तावेज (Protocols/Documents)
विज्ञान तथा प्रविधि	विज्ञान तथा प्रविधि नीति, सन् २००५
आवास	राष्ट्रीय आवास नीति, सन् १९९६ (संशोधनका लागि विचाराधीन)
खानेपानी तथा सरसफाइ	खानेपानीको आपूर्ति तथा सरसफाइ कार्यक्रममा गैर-सरकारी सङ्गठनहरूको सहभागितासम्बन्धी नीति, सन् १९९६
जल स्रोत	राष्ट्रीय जल स्रोत नीति, सन् २००२ राष्ट्रीय जल योजना, (सन् २००२-२०२७) जल-उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन नीति, सन् २००५
सिमसार	राष्ट्रीय सिमसार नीति, सन् २००३